

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'YE KARŞI AÇILAN HAKSIZ REKABET
SORUŞTURMALARI VE İHRACATA YÖNELİK TEŞVİK (DEVLET
DESTEKLERİNİN) UYGULAMALARININ ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ALPER KAYA

BURSA – 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE'YE KARŞI AÇILAN HAKSIZ REKABET
SORUŞTURMALARI VE İHRACATA YÖNELİK TEŞVİK
(DEVLET DESTEKLERİNİN) UYGULAMALARININ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alper KAYA

Danışman:

Doç. Dr. Ufuk Selen

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

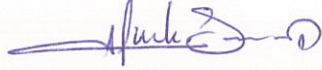
T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim Bilim Dalı'nda 700712005 numaralı Alper KAYA'nın hazırladığı "Türkiye'ye Karşı Açılan Haksız Rekabet Soruşturmaları ve İhracata Yönelik Tezvik Uygulamalarının Analizi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 27/09/2019 20.... günü 16:00 – 17:20 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının KABUL olduğuna Oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav

Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Soyadı
Doç. Dr. Ufuk Selen

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan LEBA

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi M. İsmail SAĞMAZ

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

27/09/2019

YEMİN METNİ

“Yemin Metni”

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’ye Karşı Açılan Haksız Rekabet Soruşturmaları ve İhracata Yönelik Teşvik (Devlet Desteklerinin) Uygulamalarının Analizi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

27.09/2019

Adı Soyadı : Alper KAYA
Öğrenci No : 700712005
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Maliye Teorisi
Statüsü : Y.Lisans Doktora

İNTİHAL YAZIM RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/09/2019

Tez Başlığı / Konusu: Türkiye'ye Karşı Açılan Haksız Rekabet Soruşturmaları ve İhracata Yönelik Teşvik (Devlet Desteklerinin) Uygulamalarının Analizi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin, 02/09/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %19'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

02/09/2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Adı Soyadı : Alper KAYA
Öğrenci No : 700712005
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Maliye Teorisi
Statüsü : Y.Lisans Doktora
Danışman : Doç Dr. Ufuk Selen

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Alper KAYA
Universite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Maliye Anabilim Dalı
Bilim Dalı : --
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa sayısı : xi + 102
Mezuniyet Tarihi : .../.../.....
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Ufuk SELEN

TÜRKİYE'YE KARŞI AÇILAN HAKSIZ REKABET SORUŞTIRMALARI VE İHRACATA YÖNELİK TEŞVİK (DEVLET DESTEKLERİNİN) UYGULAMALARININ ANALİZİ

Dış ticaret; ihracat olarak nitelendirilen dış satım ve ithalat olarak nitelendirilen dış alımdan oluşur ve dış ülkelerle mal, hizmet bazında yapılan ticaret akımlarının USD bazında değerlendirmesini içerir. Bir ülkenin ekonomik ilişkilerinin önemli bir bölümünün, dış ticaret istatistiklerinde gözlemlenmesi mümkündür. Ekonomik kalkınmanın sağlanması ve yüksek milli gelire sahip olmamanın yolu olarak görülen dış satım anlamına gelen ihracat; ülkemiz adına büyük öneme sahiptir.

Ekonomik büyüme dış ticareti etkilediği gibi dış ticaret de ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Dış ticaretin statik ve dinamik olmak üzere iki yararı vardır. Statik yararı karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bir uluslararası uzmanlaşma ve iş bölümünün bir defalık yararını ifade etmektedir. Statik yararı bir defalık olmasına karşın dinamik yararları fazla ve sürekli. Bu faydalar en çok GOÜ'lerde farkedilebilir. 1980'li yıllardan itibaren kalkınmasını ihracat dayalı kalkınma modeli çerçevesinde belirleyen Türkiye; uygulanan bu politika sonucunda önemli aşamalar kaydetmiş bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler genelinde ihracatın ağırlık kazanması ve özellikle son dönemlerde peş peşe yaşanan ekonomik dalgalanmalar uluslararası ticarete rekabetin yoğunlaşmasını, korumacılık eğilimlerinin artmasını ve sonuçta uluslararası ticaretin daha dinamik ancak daha karmaşık bir yapıya bürünmesine yol açmıştır.

Ülkemizde 1980'lerle birlikte ihracata dayalı büyüme modeli tercih edildiğinden ötürü, ihracat ve ihracatın teşviki önem arz etmektedir. Bu çalışmada ihracat teşvikleri teknik olarak incelenerek, mevcut uygulamalar; uluslararası mevzuat çerçevesinde değerlendirilmiştir. Türkiye'ye karşı açılan soruşturmalar ve Türkiye'nin açtığı soruşturmalar da çalışmanın konusu olmuş ve ihracata yönelik devlet yardımları

uygulamalarında karşılaşılan sorunlar da ifade edilerek ihracatı teşvik uygulamalarının ihracata daha fazla katkı sağlaması yönünde çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Ekonomik Büyüme, Uluslar arası Rekabet, Küreselleşme, Dış Ticaret Politikası, AB.

ABSTRACT

Name and Surname : Alper KAYA
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Finance
Branch : Public Finance
Degree Awarded : Master
Page Number : xi + 102
Degree Date : ..../..../.....
Supervisor : Doç. Dr. Ufuk SELEN

UNFAIR COMPETITION INVESTIGATION AGAINST TURKEY AND THE ANALYSIS OF THE INCENTIVE APPLICATIONS FOR EXPORTS (STATE AID)

Foreign trade ; is composed of external purchases, which is also called exports and imports, and includes trade figures made on foreign goods and services. A significant part of the economic relations of a country can be observed in foreign trade statistics. Exports, which are considered to be achieving economic development and having a high national income, has great precaution on behalf of our country.

Economic growth can affect foreign trade as well as foreign trade can affect economic growth. As economic growth affects foreign trade, foreign trade can also affect economic growth. Foreign trade has not only static but also dynamic benefits. Static benefit represents a one-time benefit of an international specialization and division of labor into a comparative advantage theory. Static benefit is one-off but dynamic benefits are excessive and continuous. These benefits are most noticeable for developing countries. Especially in recent years, economic fluctuations in the developing countries have led to intensification of competition in international trade thus increased protectionist tendencies. This led to not only dynamic but also more complex structure of international trade system.

Nowadays, geopolitical and geo economic developments in world trade can not act independently than each other. In order to create and determine necessary strategies, the developments in the world should have to fallowed carefully. Determining the necessary strategies to get more share from world trade has become the key of a successful economic model. Innovation with globalization and the production of high value products with added value has become an indispensable element of the enrichment of the exporting countries.

Since the export-based growth model is preferred in our country in the 1980s, export and export promotion has become crucial. In this study, export incentives will be examined technically and will be evaluated within the framework of the international legislation. The measures against Turkey and the measures implemented by Turkey is also explained. In this study the problems encountered in the existing incentive practices and the solution proposals also suggested in order to contribute to Turkish exports.

KeyWords: Export, Import, Economic Growth, International Competiveness, Globalization, Foreign Trade Policy, EU

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren Sayın Doç. Dr. Ufuk Selen'e sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı arz ederim.

Bursa, 2019

Alper KAYA

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
İNTİHAL YAZIM RAPORU	iv
ÖZET	v
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar.....	xiv
ŞEKİLLER	xv
KISALTMALAR	xvi
1. PİYASA TANIMI, KAVRAMI VE TÜRLERİ.....	4
1.1. TAMREKABET PİYASASI VE DİĞER PİYASA TÜRLERİ	5
1.2. TAM REKABET PİYASASI KOŞULLARI	9
1.3. HAKSIZ REKABET TANIMI VE UNSURLARI	12
1.3.1. Haksız Rekabet Tanımı ve Tanımlayıcı Özellikleri	12
1.3.1.1. Haksız Rekabet Tanımı	12
1.3.2.2. Haksız Rekabetin Tanımlayıcı Özellikleri	13
1.4. DEVLET PİYASA İLİŞKİSİ VE DEVLETİN EKONOMİK FONKSİYONLARI	17
1.4.1. Devlet Piyasa İlişkisi	19

1.4.2. Devletin Ekonomik Fonksiyonları	22
2.1. DIŞ TİCARETTE HAKSIZ REKABET UNSURLARI.....	25
2.1.1. DTÖ Kuruluş Amacı ve Kurumsal İşleyişi	26
2.1.1.1. DTÖ Kuruluş Amacı	27
2.1.1.2. DTÖ Örgüt Yapısı ve Mekanizmaları	29
2.1.1.3. DTÖ Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması	31
2.1.2. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmalarında Düzenlenen Haksız Rekabet Unsurları	33
TABLO 1 : DÜNYA TİCARET HACMİ (1948-2017).....	35
2.1.2.1. Anti-Damping Anlaşması.....	36
2.1.2.2. Teşvikler Anlaşması.....	40
2.2. SÜBVANSİYONLAR VE TELAFİ EDİCİ ÖNLEMLER ANLAŞMASI BAĞLAMINDA TEŞVİK İLKELERİ.....	42
2.2.1. Uluslararası Teşvik Sistemi, İlkeleri	43
2.2.1.1. Serbest Teşvikler	44
2.2.2. Yasaklı Teşvikler	45
2.2.2.3. Gri Alan Teşvikleri (Dava Edilebilir Teşvikler).....	46
2.2.2 Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması Kapsamında Yasaklanmış Teşviklere Karşı Uygulanabilecek Önlemler.....	46
2.2.2.1. Yasaklanmış Teşvik Uygulamalarına Karşı Önlemler	47
2.2.2.2. Teşvik Soruşturmaları	49
2.2.2.3. Önlemlerin Uygulama Esasları	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	52
TÜRKİYE'DE İHRACAT TEŞVİK POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU SÜBVANSİYON SORUŞTURMALARININ ANALİZİ.....	52

3.1. TÜRKİYE’NİN İHRACATI TEŞVİK POLİTİKALARI VE TARAF OLDUĞU SÜBVANSİYON SORUŞTIRMALARININ ANALİZİ.....	52
3.1.1. Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi.....	53
3.1.2. İhracatı Teşvik Sisteminin Genel Özellikleri ve Kurumsal Yapısı.....	60
3.1.2. 1995 Sonrası İzlenen İhracat Teşvik Politikaları.....	63
3.2. TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU HAKSIZ REKABET SORUŞTIRMALARININ ANALİZİ.....	70
3.2.1. Anti-damping Vergisi Uygulanması Konusunda Türkiye’ye Açılan Soruşturmalar.....	71
3.2.1.1. Brezilya-Türkiye.....	71
3.2.1.2. Hindistan-Türkiye.....	71
3.2.1.3. Tayland-Türkiye.....	72
3.2.2. Anti-damping Vergisi Uygulanması Konusunda Türkiye’nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları.....	72
3.2.2.1. Türkiye-Mısır.....	72
3.2.2.2. Türkiye-Fas.....	73
3.2.2.3. Türkiye-Güney Afrika.....	74
3.2.2.4. Türkiye-A.B.D.....	74
3.2.2.5. Türkiye-A.B.D.....	75
3.3. TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU SÜBVANSİYON SORUŞTIRMALARININ ANALİZİ.....	76
3.3.1. Çalışmanın Hipotezi, Analiz Yöntemi ve Metodu.....	76
3.3.2. Sübvansiyon Soruşturmalarının Analizi.....	76
3.3.2.1. DTÖ Kapsamında Açılan Sübvansiyon Soruşturmalarına Genel Bakış.....	78
3.3.2.2. Türkiye’ye Karşı Açılan Sübvansiyon Soruşturmaları.....	80
ŞEKİL 2: YILLIK BAZDA AÇILAN SÜBVANSİYON SORUŞTIRMALARI.....	81
3.3.2.3. Türkiye’nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları.....	82

SONUÇ	83
KAYNAKÇA	87

TABLÖLÄR

Tablo 1 : Dünya Ticaret Hacmi (1948-2017).....	35
Tablo 2: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi Verileri (2002-2018).....	59
Tablo 3: 2009-2017 Yılları Arası Dfif İhracat Desteği Planlanan Ve Gerçekleşen Ödemeler /Milyon TL.....	70
Tablo 4: Dünya Ticaretinde Önde Gelen Ülkeler 2017	78
Tablo 5: 1995-2018 Döneminde Kullanılan Mali Nitelikli Korunma Araçları...	80
Tablo 6: Türkiye'ye Karşı Açılan Sübvansiyon Soruşturmaları (1995-2018)....	81
Tablo 7: Türkiye'nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları (1995-2018).....	82
Tablo 8: Türkiye'nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları (1995-2018).....	82

ŞEKİLLER

Şekil 1: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi Verileri (2002-2018)	58
Şekil 2: Yıllık Bazda Açılan Sübvansiyon Soruşturmaları	81

KISALTMALAR

Kısaltma	Açılımı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
A.G.Ü	Az Gelişmiş Ülke
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BÜMKO	T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
DFİF	Destekleme Fiyat İstikrar Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
DİİB	Dahilde İşleme İzin Belgesi
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTSS	Dış Ticaret Sermaye Şirketi
D.T.Ş	Dış Ticaret Şirketi
EXİMBANK	Export-Import Bank (İhracat Kredi Bankası)
FOB	Güvertede Teslim
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülke
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITO	Uluslararası Ticaret Örgütü
KDV	Katma Değer Vergisi
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöreler
P.K.K	Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Organizasyonu
S.D.Ş	Sektörel Dış Ticaret Şirketleri
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TÜBİTAK	Türkiye Bilim Teknik Araştırma Kurumu
TTGV	Türkiye Teknoloji Tanıtma ve Geliştirme Vakfı
TPE	Türk Patent Enstitüsü
T.P.K.K	Türk Parasını Kıymetini Koruma Kanunu
USD	Amerikan Doları
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
WB	Dünya Bankası

GİRİŞ

Uluslararası ekonomik faaliyetler esasen mal ve hizmet hareketlerinden oluşmaktadır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin tarihsel süreci mal ve hizmet hareketlerine bağlı olarak açıklanabilir. Tarihsel süreçte teknolojik gelişmelere bağlı olarak mal ve hizmet hareketlerinin yanında sosyal ve kültürel yakınlaşma da başlamış ve aynılaşıma eğilimi altında uluslararası ekonomik faaliyetler çok hızlı biçimde gelişmiştir. Öyle ki, 1945 sonrası oluşan uluslararası ekonomik yapılar dünya ticaret hacmini dünya üretim düzeyinin üzerine çıkarmıştır. Dünyada her ülke ihtiyacı olan mal ya da hizmetleri tek başına üretememesi nedeniyle ülkeler arasında işbölümü ve uzmanlaşma söz konusudur. Bu yol ile her ülke; kaynak verimliliğini arttırarak ulusal refaha da katkı yaparlar. İşbölümü ülkelerin sadece verimli üretim yapabildiği malların üretmeye ve bu ürünleri dış satıma yönelmesine olanak kılar, bu tür bir yaklaşım ülkelerin kaynak optimizasyonuna ulaşmalarına olanak sağlar.

Tüm ticari engel ve kısıtlamalara karşın bugün uluslararası ekonomide yine de önemli bir uzmanlaşma sağlanabilmiştir. Ayrıca bu uzmanlaşma yalnızca nihai mallarla sınırlı kalmayıp üretim aşamalarında da yaygınlaştırılmıştır. Başka bir deyişle, çok uluslu şirketler; bir yandan üretiminde göreceli etkinliğe sahip oldukları mallarda uzmanlaşırken, diğer yandan da maliyetlerini alt seviyelere çekmek adına bir takım ürünlerin üretim proseslerini farklı ülkelere yaymıştır. Mesela ABD’li bir araç üreticisinin araç motorunu Kanada’da, aktarma organlarını Meksika’da, araç lastiklerini de Brezilya’da üretilip ve tüm bu parçaları ABD’de nakliyesini sağlayarak burada birleştirip bir otomobili pazara sunabilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen hususları konu alan Uluslararası Ticaret iki genel bölüme ayrılır. Bunlar Uluslararası Ticaret Teorisi ile Uluslararası Ticaret Politikası’dır. Teori ait olduğu alanda meydana gelen gelişmelerin açıklanması amacıyla geliştirilen kuramsal modelledir. Teoriler; meselelerin arasında yer alan “neden-sonuç” ilişkilerini ortaya koymaya yarayan ve genellik taşıyan soyut kurgulardır. Her teorinin iki ana görevinden birincisi açıklama, ikincisi de öngöründe bulunmadır. Bu durum Uluslararası Ticaret Teorisi için de geçerlidir. Dolayısıyla Uluslararası Ticaret Teorisi; ülkelerin ticaret yapma ve kendi iç pazarlarını koruma nedenlerini, dış ticaretin faydalarını, bileşimini ve ticaretin dengesini tesis eden mukayeseli fiyatların (dış ticaret hadleri) oluşumu gibi konuları ele alır.

Uluslararası Ticaret Politikası ise; hükümetlerin dış ticarete müdahalelerinin incelemektedir. Esasında genel bir kavram olarak politika, hükümetlerin belirli amaçları gerçekleştirmek üzere, belirli araçlar kullanarak yaptığı düzenlemeleri ifade eder. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, her politikada ulaşılmaya çalışılan amaçlar ve bu amaçları gerçekleştirmek için kullanılacak araçlar vardır. Bu genel yaklaşımı uluslararası ticarete uygulandığında, hükümetlerin amaçları; dış dengenin tesis edilmesi, yurtiçi endüstrileri ve pazarı koruma, devlet hazinesinin gelirlerini artırmak, iç piyasada fiyat istikrarını sağlama, vs. biçiminde sıralanabilir. Kullanılacak araçlar ise döviz kurları, gümrük tarifeleri, ithalat kotaları, kambiyo denetimi, ihracat kotaları, teknik ya da idari standartlar, çeşitli vergiler ile sübvansiyonları kapsar.

İhracatın faydalarından ötürü liberal piyasa düzenini destekleyen birçok ülke; kendi çıkarları söz konusu olduğunda serbest piyasa savunuculuğunu bir kenara bırakarak ihracatını arttırıp ithalatını düşürebilmek adına korumacılığın en büyük savunucusu ve uygulayıcısı olabilmektedir. Buna örnek olarak özellikle son zamanlarda ABD Başkanı Donald Trump'ın Çin ve birçok ülkeye yönelik gümrük tarifelerini arttırma yönündeki söylemleri örnek olarak verilebilir. Korumacılık; farklı biçimler alan devlet müdahalesini ifade etmektedir. Bilhassa gelişmiş ülkeler; rekabet güçlerini arttırabilmek için bir takım stratejik öneme sahip sektörleri muhafaza etme çabasına girerler. Böylece uygulamış oldukları politikalar sayesinde bu sektörlerin hem iç pazarında güçlenmesini hem de dünya ekonomisinden daha fazla pay sahibi olmalarını hedeflemektedirler. 2008 küresel finansal kriz sonrası ticari korumacı politikalar uygulayan ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir. Bu politikaların uygulanması ile ilgili olarak vergi yükünü arttırmaya yönelik üç yöntem başvurulmuştur. Bunlardan ilki vergi yükünü doğrudan arttıran ilave gümrük vergileri, ikincisi anti-damping vergileri ve son olarak üçüncüsü ise vergi matrahına müdahale yoluyla dolaylı olarak vergi yükünü arttıran gözetim uygulamalarıdır.

Türkiye; 2018'in ilk üç ayında 21 adet ürün için farklı referans değerlerde gözetim uygulaması başlatmıştır. 2017 yılı gözetim kapsamına alınan mal sayısı ise 86 olmuştur. 2018 'in ilk üç ayında 8 damping ve sübvansiyon soruşturması açılırken, 21 adet ürüne yönelik anti-damping uygulaması başlatılmıştır. Dünya'da anti-dampingin en çok 2016 yılında uygulanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün 2019 yılı "World Tariff Profiles" raporuna göre Türkiye 31 Aralık 2018 tarihi itibariyle toplam 246 kalem

ürünü kapsayan 141 düzenleme ile Dünya’da bu tedbiri en çok kullanan üçüncü ülke konumunda yer almıştır. Türkiye’nin yanında Malezya da bu önlem türünü en fazla kullanan ülkelerden biri olmuş ve toplam 218 üründe 46 adet önlem ile dikkat çekmektedir. ABD ise 2018 yılında 75 düzenleme ve 107 ürüne yönelik olarak anti dumping önlemi almıştır. Telafi edici vergilerde ise Türkiye 2018 yılında 3 ürüne yönelik bir uygulama yaparken ABD, 397 ürüne yönelik olarak 109 uygulama ile dikkat çekmektedir. Kanada ise 2018 yılında 86 ürüne yönelik 28 adet telafi edici vergi önlemi olarak dikkat çekmektedir. Dünya genelinde hem anti-dumping hem de telafi edici vergiler kimyevi maddeler ve metal grubunda yoğunlaşmaktadır.

Artan ticaret hacminden ötürü dünyadaki üretim faktörlerine yönelik talep artmaktadır. Bu nedenle uluslar arası kaynaklar üzerinde ciddi bir rekabet doğmakta ve bu rekabet de teşvik politikalarını beraberinde getirmektedir. Teşviklerin varlığı ise piyasa işleyişini bozarak tam rekabet koşullarının oluşmasını engellemektedir.

Çalışmamızda; ideal teşvik politikalarının neler olduğu uluslar arası ticaret bağlamında ele alınmıştır. DTÖ bağlamında haksız rekabet unsurları incelenerek Türkiye’nin ihracat teşvik politikaları ve buna yönelik teşvik uygulamaları haksız rekabet tanımı çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı; Türkiye’nin Dış Ticaret Teşvik Politikalarının DTÖ standartlarına uygun bir biçimde uygulandığının ortaya konulmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda çalışma üç ana başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde piyasa ekonomisinin temel özellikleri ve haksız rekabet, ikinci bölümde dış ticarete haksız rekabet unsurları ve uluslar arası teşvik düzenlemeleri, üçüncü bölümde ise Türkiye’de ihracat teşvik politikaları ve Türkiye’nin taraf olduğu sübvansiyon soruşturmaları analiz edilmiştir. Bu bölümlerden elde edilen bilgi ve veriler ile Türkiye’nin dış ticaret teşvik politikalarında dünya standartlarına uygun hareket ettiği görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

PİYASA EKONOMİSİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE HAKSIZ REKABET

1. PİYASA TANIMI, KAVRAMI VE TÜRLERİ

İktisat bilimi en temelde iktisadi birimlerin (kişiler ve firmalar) davranışlarının analiz edilmesini konu almaktadır. Bu analizin sistematik bir biçimde ifade edilebilmesi için, alıcıları ile satıcıları buluşturan bütün ortamlar anlamına gelen, piyasa kavramı kullanılmaktadır. Piyasa; bir mal veya hizmetin alıcıları ile satıcılarının belli bir ortamda buluşarak alışveriş yapmaları durumu olabilir. Diğer yandan bir mal ya da hizmetin alıcıları ve satıcılarının çeşitli iletişim araçlarından faydalanarak alışveriş yapmaları durumunda olduğu gibi alıcıların ve satıcıların belirli bir ortamda fiili olarak buluşmaları şart değildir. Piyasalar; ürün veya mal, kaynak veya faktör ve varlık piyasası diye üç farklı kategoride sınıflanmaktadır. Mal piyasası ve Faktör piyasası, üretim faktörü arzı ile talep edenleri bir araya getiren her türlü kolaylığı betimlemektedir. Sermaye piyasası; “para, tahvil, ev, kıymetli metal” vb. farklı servet unsurlarının alıcı ve satıcılarını buluşturan ortamı ifade eder. İktisatçılar; piyasa mekanizmasını hane halkı, iş alemi, hükümet ve dış ticaret kesimi olmak üzere 4 ana kategoride sınıflandırır. Hane halkı kesimi, ekonomideki tüm aileleri ve tüketicileri temsil etmektedir.

İş alemi sektörü; ekonomideki tüm üretici ya da hem üretici ve satıcı işletmelerden meydana gelir. Bu tanımdaki işletme kavramı; hane halklarının elinde bulundurduğu kaynakları kullanmak sureti ile üretim yapan ve ürettiği malları bireylere, farklı işletmelere, dış alem veyahut hükümete satan ekonomik aktörleri kapsar. Hükümet kesimi; ekonomik sistem içinde yer alan kamu kurumlarını kapsar. Kapitalist sistemin işletildiği iktisadi sistemlerde; hükümet kesiminin asıl gayesi kişilerin temel hak ve özgürlükleri ile ekonomideki rekabeti koruyarak bunu geliştirmektir.

Dış ticaret kesimi; iktisadi sistemin alemle olan tüm iktisadi münasebetlerini kapsar. Piyasa mekanizmasını benimseyen tüm ekonomilerde dış alem ile yoğun mal ve sermaye münasebeti söz konusudur. Bu münasebet; bir iktisadi sistemin dış aleme ürün

satması anlamına gelen ihracat ile dış alemden mal temin etmesi manasında olan dış alımı yani ithalatı ve iktisadi sistemler arasında oluşan sermaye hareketlerini kapsar (Ünsal, 2004:25-29).

Haksız rekabetin önlenmesi ve dünya piyasalarının etkin işlemesi konusunda yapılan çalışmalara değinmeden önce piyasalarda rekabet ortamını ve dinamiğini anlamak için farklı piyasa türlerini incelemek ve bu piyasaların teorik analizini yapmak gerekmektedir. Tez çalışmamızın temelinde yer alan haksız rekabet koşullarını değerlendirmek adına piyasadaki arz ve talebi etkileyen hususları ve fiyat dengesinin oluşumunu inceleyen modeller yorumlanarak, temel olarak rekabet teorisini değerlendirilmesini sağlanacak ve bu sayede fiyat dışı rekabet unsurlarının analiz edilmesi için olanak sağlayacaktır. Rekabeti ve unsurlarını analiz edebilmek için başlangıçta en teorik model olarak temel alınan tam rekabet piyasasının genel anlamda değerlendirilmesi ve ardından monopol piyasa, monopolcü rekabet piyasası ve düopol, oligopol piyasaları incelenecektir.

1.1. TAMREKABET PİYASASIVE DİĞER PİYASA TÜRLERİ

Tam rekabet piyasası; alıcıların ile satıcıların belirli koşullar çerçevesinde herhangi engelleme ile karşılaşmadan değış tokuş yapabildikleri bir ortamı ifade etmektedir. Bu piyasa; içindeki tüm aktörlerin (tüketicilerin ve üreticilerin) rekabet koşullarını aynı kılan ve denge fiyat düzeyinden malına alıcı bulduğu teorik piyasa modelidir. Tam rekabet piyasasının ana aktörleri tüketiciler ve girişimcilerdir. Tüketiciler; piyasayı ve dolayısı ile talep eğrisini verdikleri kararlarla şekillendirirken, rasyonel ve akılcı tercihlerde bulunarak kendileri için en yüksek fayda düzeyini sağlayacak ürünleri talep etmeleri beklenmektedir. Diğer tarafta üretimi gerçekleştiren firmalar arz eğrisini oluşturmakta ve böylelikle piyasada arz ve talep faktörleri bir araya gelmektedir. Tam rekabet piyasasının teorik koşullarında alıcı ve satıcıların piyasadaki rolleri belirli varsayımlara dayandırılmış ve böylelikle tam rekabet piyasa koşullarının oluşacağı ifade edilmektedir.

Tam rekabet piyasasının oluşabilmesi için; “Atomizite”, “Piyasaya Giriş/Çıkış Serbestliği”, “Tam Bilgi”, “Tam Faktör Akışkanlığı”nın gerçekleşmesi gereklidir. Bu varsayımlar özetle tam rekabet piyasasında eksik rekabet koşullarının oluşmamasını

sağlamaktadır. Piyasada çok sayıda alıcı ve çok sayıda satıcı olması “Atomizite” varsayımıyla kabul edilmektedir. Alıcı ve satıcı sayısındaki fazlalık; alıcı ve satıcıların tek başlarına fiyat seviyesini etkileyemeyeceklerini ifade etmektedir. Böylece bir firmanın arz ettiği mal piyasada arz edilen malın çok küçük bir kısmını oluşturur ve tek bir firmanın arz seviyesindeki değişiklik sonucu piyasa fiyatında bir değişiklik yapması beklenmez. Aynı durum tüketiciler içinde geçerlidir ve bir tek alıcının talep değişikliği sonucunda piyasa fiyatında değişiklik meydana gelmez. Piyasa fiyatı ve değişim oranları piyasa aktörlerinin toplu halde davranışlarına göre değişiklik gösterir. Tam rekabet piyasasının diğer bir varsayımı “Homojenlik”tir. Üretilen ürünler ve hizmetler değişik firmalar tarafından üretilse bile birbirlerinden farklı olmadıkları varsayılır. Bu varsayımına göre mallar piyasada birbirlerinden farklılaşmaz ve tüketiciler; bir işletmenin ürettiği malı diğer işletmenin ürettiği mala göre tercih etmezler. Ürün farklılaştırması, reklam veya marka değeri tam rekabet piyasasında teorik olarak göz ardı edilmiştir.

“Piyasaya Giriş/Çıkış Serbestliği” varsayımı tam rekabet piyasasında firmaların giriş ve çıkışlarının tam olarak serbest olması anlamına gelmektedir. Firmalar; piyasaya istedikleri şekilde girip piyasadan çıkabilmektedirler. Diğer yandan piyasaya giriş veya çıkışları sırasında ek bir maliyetle veya zorlukla karşılaşmamaktadır. Bu zorluklara günümüz piyasalarında var olan yasal kısıtlamalar da (patent, telif hakkı vb.) dahildir. Aynı zamanda piyasaya giriş şartlarını olumsuz etkileyen büyük firmaların yarattığı ölçek ekonomilerinden ve teknolojik kısıtlarından etkilenmezler.

Tam rekabet piyasasının diğer varsayımı ise “Tam Bilgi”dir. Tam bilgi varsayımı; kar maksimizasyonu sağlamayı amaçlayan üreticilerle fayda maksimizasyonu sağlamayı hedefleyen tüketicilerin, hedeflerine ulaşmak için gereken bilgiye ulaşabildikleri varsayımını içermektedir. Tam rekabet piyasasında tüketici ve üretici için bilgi edinmenin ek bir maliyeti söz konusu değildir. Üreticiler üretim teknolojilerine, üretim mallarının fiyatlarına ve piyasa fiyatlarına dair bilgileri edinebilmekte, tüketiciler de malın kalite seviyesine ve piyasa fiyatına dair bilgilere rahatlıkla ulaşabilmektedir. Piyasanın gelecek dönem bilgileri ise üretici ve tüketici açısından tam bilgi seviyesinde olarak devam etmektedir.

“Tam Faktör Akışkanlığı”, tam rekabet piyasasında faktör akışkanlığının kusursuz olduğunu belirtir. Buna göre üretim faktörleri endüstriler arasında herhangi bir kısıtlamaya veya ek bir maliyete maruz kalmadan transfer mümkündür. Tam faktör akışkanlığı varsayımı altında piyasada verimlilik seviyesinin maksimize edilmesini sağlamaktadır. Bu varsayımla piyasaya yönelik en yüksek arzın oluşması, üreticilerin karlılıklarını yükseltirken, tüketicilerde fayda maksimizasyonunu sağlayabilmektedir.

Güncel piyasalarda tam rekabet piyasa modellerinin görülmesi pek olası değildir. Arz ve talebe bağlı oluşan denge fiyat seviyesi ve varsayımlarıyla tam rekabet piyasası önemli bir piyasa modeli olması yanından basitleştirilmiş yapısıyla değerlendirmelerde kolaylıklar sunmaktadır. Güncel piyasa koşullarına daha yakın olan piyasa tipleri ise şunlardır: Monopol, Monopolcü Rekabet Duopol ve Oligopol piyasa türleridir. Monopol piyasası; sadece bir işletmenin yer aldığı ve o işletmenin üretip sattığı malı yerine kolayca ikame edilebilecek başka ürünlerin yer almadığı bir piyasa türüdür. Tüm pazara yalnızca tek bir firma sahip olmasından ötürü işletme; monopolcü (tek satıcı veya tekel) diye de nitelendirilir. Monopolcü firmaların sattığı malın kolayca ikame edilebilir olmaması, tüketicilerin bu firmalara olan taleplerini sürdürmelerini zorunlu kılmaktadır. Bununla beraber monopol piyasalara başka firmaların girmek istediğinde karşılaşacağı zorluklar ve kısıtlamalar eksik rekabet koşullarının yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla tam rekabet piyasasının atomizite varsayımı ve giriş çıkış serbestliği varsayımına monopol piyasalarda rastlamak mümkün değildir. Monopol piyasaların oluşmasına neden olan ve farklı firmaların piyasaya girmesini engelleyen başlıca kısıtlamalar: ölçek ekonomileri, yasal kısıtlamalar, devletlerin verdiği lisanslar, patent ve telif hakkı gibi unsurlardır. Monopolcü firmalar faaliyet gösterdikleri piyasalarda fiyatı belirledikleri gibi, satış yapacakları miktarları da kendileri tespit ederler. Bununla beraber alıcılar ise satış fiyatı olarak belirlenmiş ürün veya hizmeti belirlenen fiyattan satın almak durumundadırlar. Bir ürünün piyasası; tam rekabetten monopole dönüştüğü zaman ürünün sürümü daralırken fiyatı yükselir. Monopolcü ise sürümün daralması ile kaybettiğinden fazlasını fiyat yükselişinden kazanabilmektedir. Monopol piyasalarda temel bakış açısı yüksek fiyattan, düşük sürümle elde edilecek gelir maksimizasyonudur. Monopolcü firmalar ise zaman zaman farklı piyasa uygulamalarıyla (örneğin fiyat farklılaştırması) değişik fiyatlardan

ürünlerini arz etseler dahi aslında buldukları piyasalarda yüksek fiyattan, düşük sürümle karlılıklarını arttırma yöntemlerini sürdürmeyi tercih ederler.

Monopolcü rekabet piyasası; çok sayıda firma tarafından üretilen, birbirinin yerine ikame edilebilecek türden bir grup ürünün; ürün farklılaştırması yoluyla her işletmenin belirli alıcı grubu üzerinde monopol gücü elde ettiği piyasa türüdür. Monopolcü rekabet piyasasında firmaların birbirlerinden bağımsız olarak hareket edebilmelerini sağlayacak çoklukta firmanın bulunduğu varsayılmaktadır. Bu noktadaki temel kriter sayı olarak çokluktan öte piyasada bulunan aktörlerin piyasanın rekabet koşullarını bireysel olarak değiştirememesi ve oligopol piyasasında olduğu gibi bir firmanın gösterdiği davranışa bağlı olarak diğer firmaların değişiklik yapmaya yönlendirilmiyor olmasından geçmektedir. Dolayısıyla firmaların piyasa davranışları diğer firmalara göre değişmemektedir. Bu doğrultuda örneğin otomotiv endüstrisi oligopol özellikler gösterirken tekstil endüstrisi monopolcü rekabet piyasası özelliklerini göstermektedir. Monopolcü rekabet piyasasının bir diğer önemli özelliği ise piyasaya giriş ve çıkışın serbest olduğu varsayımdır. Monopolcü rekabet firmaları tamamıyla rekabet koşullarından uzak bir durumda değildir. Piyasanın karlılığını gören girişimciler piyasaya giriş gerçekleştirebilir veya piyasadan çıkabilir. (Ünsal, 2004:281-283).

Duopol piyasası; az sayıda, büyük ölçekli, yasal olarak birbirinden bağımsız firmaların faaliyet gösterdiği piyasa türüdür. Başka bir deyişle tam rekabet piyasadan veya monopol piyasadan farklı olarak, sınırlı sayıda firma faaliyet gösterir ve bu sınırlı sayıdaki firma, piyasa içerisindeki faaliyetlerini birbirlerinin davranışlarını dikkate alarak gerçekleştirir. Tam rekabet ile monopol piyasalar arasında yer alan bu piyasa türü gerçek hayatta sıklıkla karşılaşılan piyasa türlerinden birisidir.

Türkiye dahil, bugün her ülkede bazı büyük işletmenin hakim olduğu basın, otomobil, demir ve çelik, alüminyum, telekomünikasyon gibi ürün ve hizmet piyasaları, oligopol piyasalara örnek olarak gösterilebilir. Oligopol piyasalarda satıcıların az sayıda olmaları, ikiden fazla fakat birbirini etkileyebilecek kadar çok olmalarını ifade etmektedir. Piyasada firma sayısı bir yana eğer o piyasa içindeki firmalardan biri diğer firmaların fiyat ve satış politikasını etkileyebiliyorsa bu piyasa içerisinde az sayıda firma var demektir. Bu koşul altında piyasada iki firma faaliyet gösteriyorsa “Düopol

Piyasa” ikiden fazla firma faaliyet gösteriyorsa “Oligopol Piyasa” türünden bahsetmek mümkündür. Oligopolde piyasalarda faaliyet gösteren firmaların, üretim miktarı ile fiyat veya reklam konusundaki kararları, rakip işletmeleri yakından ilgilendirir. Tam rekabet piyasasında veya monopol piyasalarda olduğu gibi bu firmaların bağımsız hareket etmeleri beklenmez, fiyat ve satış politikalarında rakiplerinin tepkilerini değerlendirmek durumundadırlar. Oligopol piyasaların tam rekabet piyasasından farklılaşan bir diğer özelliği de firmalar tarafından sunulan malın homojen veya heterojen olması noktasındadır. Firmaların piyasaya sundukları ürünler homojen ise bu durumda firmaların içinde bulunduğu piyasa türüne “Tam Oligopol” demek mümkündür. Tam oligopol piyasalara örnek olarak inşaat sektöründe ham madde olarak kullanılan çelik, beton gibi hammaddeleri göstermek mümkündür. Bununla birlikte oligopol piyasalarda yer alan işletmeler ürün farklılaştırması gerçekleştirmek sureti ile fiyat konusunda bir birlerine olan bağımlılıklarını ortadan kaldırmaktadır. İşletmelerin arz ettikleri ürünler bir birlerinden ne kadar farklılaşır ya da homojen olmaktan uzaklaşırsa, tüketici seçimlerinin önemi o denli yükselmektedir. Birbiri yerine ikame edilebilen mallar arz eden işletmeler; ürünlerini farklılaştırmaya çalışarak piyasada var olmayı ve tercih edilmeyi amaçlamaktadırlar. Bu koşulların var olması halinde Noksan Oligopol piyasa koşulları varlığından söz edilebilir. Otomobil sektörü ve beyaz eşya sektörü bu tür için uygun bir örnektir. Oligopol piyasalarda birbirlerine rakip olan firmalar genellikle fiyat rekabetine girmekten kaçınarak, ürün farklılaştırması yöntemini benimsemektedir. Günümüz oligopol piyasalarında fiyat rekabetine az rastlanmakta, firmalar fiyat indirimleri yerine kaynaklarını, reklama giderlerine veya ürün farklılaştırmasına ayırarak rekabet avantajı sağlamayı tercih etmektedir. Oligopol piyasalarda ileriki bölümlerde değerlendirileceği gibi fiyat rekabetinin firmalar için yıkıcı etkileri bulunmaktadır. Oligopol piyasalarda firmalar ister fiyat rekabetine girsin ister ürün farklılaştırması ve reklam giderlerini arttırarak rekabet avantajı sağlamak istesin, birbirlerinin davranışlarını dikkate alarak hareket etmek durumundadır (Dinler, 2013:343-393).

1.2. TAM REKABET PİYASASI KOŞULLARI

Bu piyasada alıcılar ve satıcıların belli şartlar altında bir engelleme ile karşılaşmadan değiş tokuş yapabildikleri bir ortamı tanımlamaktadır. Büyük oranda

varsayımlar dayanan ve gerçeklikten büyük oranda uzakta yer alan bu piyasa biçimi günümüz dünyasında var olan piyasa türlerinin anlaşılmasına destek olmaktadır. Piyasa dengelerinin en uygun şartlarda devamlı kendiliğinden oluşacağı şeklinde temellendirilmiş bu model verimlilik ve kaynak kullanımındaki verimsizliği gibi sorunlara, varsayımlar altında çözümler getirebilmektedir (Dinler,2013:234). Tam rekabet piyasası varsayımlarıyla, piyasada eksik rekabet koşullarının oluşmasına neden olabilecek tüm olasılıkları bertaraf etmektedir. Tam rekabet piyasasında arzın ve talebin, piyasa dengesindeki değişimi birlikte belirleyebiliyor olması bu piyasanın en önemli özelliklerinden biridir. Yeni firmaların, aşırı kar eden piyasaya rahatlıkla girebiliyor olması eksik rekabet koşullarını ortadan kaldırarak üretim seviyesinde düşüş yaşanmamasına ve üretim faktörlerinin atıl kalmamasını sağlamaktadır. Diğer yandan ürünlerin tümü homojen olduğundan tüketicilerin satın alma kararlarında etkileri yoktur. Bu anlamda firmalar için fiyat dışı rekabetin unsurları, stratejileri veya ürün rekabeti kavramı önemli değildir. “Klasik Ekonomi Teorisi” temelli tam rekabet piyasası; bireysel faydalarını arttırmaya yönelik olarak bireylerin rasyonel hareket etmesinin toplumun refah seviyesini attıracağını varsaymaktadır.“Görünmez el” tarafından devamlı denge noktasına taşınacak bu tam rekabet piyasası modeli, giriş çıkış serbestliği, tam faktör akışkanlığı ve diğer varsayımlarıyla, üretici ve tüketici açısından avantajların yüksek olduğu bir piyasa modelidir (Ünsal, 2004: 281-282). Alıcı ve satıcıların; belirlenen koşullar çerçevesinde, engel olmadan karşılaştırma yapabildikleri iktisadi ortam tam rekabet piyasasını ifade etmektedir. Tam rekabet piyasası; günümüzde geçerliliği bulunan farklı piyasa türlerinin anlaşılmasında yardımcı olmak ile birlikte gerçek hayattan oldukça uzaktır. Bu piyasasının var olabilmesi için, dört koşulun (atomizite, homojenlik, mobilite ve açıklık) gerçekleşmesi gerekir.

Atomizite şartı, alıcılar ile satıcıların yalnız başlarına ürün fiyatını etkileyemeyecek kadar fazla sayıda olmaları anlamına gelmektedir. Alıcı ve de satıcıların pazardaki payı o denli küçüktür ki (ya da piyasadaki alıcılar ile satıcılar o fazladır ki), tek alıcı ya da satıcı piyasa talebi ya da arzı ile piyasa şekillenen fiyatı etkileyemez. Alıcılar ve satıcılar piyasa fiyatını etkileme gücüne sahip olmadıklarından ötürü piyasa fiyatını kabul etmek mecburiyetindedir. Alıcı ve satıcıların piyasa fiyatını

kabullenmek zorunda olmalarına, “tek alıcı ve tek satıcı için piyasa fiyatı veridir ” ya da “alıcı ve satıcılar piyasa fiyatını kabul edici konumdadırlar ” denilmektedir.

Homojenlik koşulu; piyasadaki üreticiler ile tüketicilerin ve alışverişe dayanak olan ürünlerin birbirleri ile eşdeğer olması halidir. Hiç bir satıcı; alıcılar tarafından başka bir satıcıya farklı bir sebeple (satış, konum, tutum, satış koşulları, hizmet farklılığı vb.) yeğlemediği gibi, hiçbir alıcı da ürün ya da hizmet sunanlar tarafından diğer talep edenlere (cinsiyet, az ya da çok satın alma, giyiniş, görünüş vb.) tercih edilmemektedir. Her ne kadar homojenlik denilince, ilk önce piyasada alınıp satılan malların birbirinin aynı olması akla gelse de tüketiciler, herhangi bir firmanın malını (buğday, havuç, gazoz ya da kumaş), hiçbir şekilde diğer firmalarınkine tercih etmezler ve homojen mallar arasında tam bir ikame durumu söz konusudur. Eğer tüm özellikleri (görünüş, kimyasal bileşim vb.) yönünden aynı olan malı alıcılar farklı olarak algılıyorsa, artık homojenlikten söz edilemez.

Mobilite koşulu; üreticilerin olduğu kadar tüketicilere yönelik de pazara giriş ya da pazardan çıkış esnasında, herhangi bir engelin olmaması halini belirtmektedir. Yeni işletmelerin pazara girişlerinde teknik ya da iktisadi yönden herhangi bir engelleme bulunmadığı gibi lisans, patent, vb hukuksal kısıtlamalar da mevcut değildir. Yerleşik firmalar, yeni firmaların endüstriye ve piyasaya girişini engelleyemezler. Diğer yandan, firmaların piyasadadan çıkmaları ya da kapanmaları, ek bir maliyetin çıkmasına neden olmaz. Fakat yeni firmaların endüstriye girişi ya da çıkışı, uzun dönemde mümkündür. Uzun dönemde hangi üretim alanında daha fazla kâr varsa, girişimciler o alana yönelirler. Piyasaya giriş ve çıkışta hiçbir engellemenin olmaması sadece firmalar için değil, aynı zamanda üretim faktörleri için de mümkündür. Üretim etmenleri olan emeğin, toprağın ve sermayenin farklı kullanım alanları arasında en fazla yüksek karşılığı (maaş, rant ve faiz) alabilecekleri alana yönelebilirler ya da daha yüksek karşılık alabilmek için faaliyette buldukları endüstriden ayrılabilirler.

Açıklık koşulu; üreticiler ile tüketiciler pazarda kendilerinin faydasına olabilecek tüm malumatı ellerinden buldurmaları halini belirtir. Başta kalite olmak üzere tüketiciler; üretilen malların tüm özelliklerinden haberdar oldukları gibi pazardaki farklılaşmalardan da haberdardır. İmalatçılar ise; üretim girdilerinin fiyatları, üretim teknolojisi ve pazardaki fiyat farklılıkları gibi tüm bilgilere haizdir. Açıklık koşulu gerçekleştiğinde fayda maksimizasyonuna yönelen tüketiciler ile kâr maksimizasyonum

yönelen üreticiler kararlarını sağlıklı bir şekilde alabilecekleri tüm bilgilere aynı ölçüde (simetrik bilgi) sahiptirler. Eğer piyasada haberleşme tam ve mal ve hizmetler homojense, piyasaya giriş çıkış engellenmemişse ve son olarak alıcılar ile ve satıcılar piyasa fiyatını değiştiremeyecek kadar fazla miktarda ise, söz konusu malın yalnız bir fiyatı olacaktır. Alıcı ve satıcıların fazla oluşu nedeniyle tam rekabet piyasasında bu aktörler ürün fiyatına etki edemezler (atomizite koşulu), mal ve hizmetler ise alışverişe konu olması adına birbirinin aynısıdır (homojenlik koşulu), tam haberleşmenin var olması yanında (açıklık koşulu) alıcılar ve satıcıların hareketlerini kısıtlayacak herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir (mobilite koşulu). Bu koşulların tabii bir sonucu olarak devlet; piyasaya herhangi bir müdahalede bulunmaz ve gerek üreticiyi gerek tüketiciyi desteklemek maksadıyla, devletin piyasaya müdahalesi söz konusu değildir.

Teorik açıdan tam rekabet piyasasının varlığı için gerekli olan dört koşulun gerçek ekonomik hayatta gerçekleşmesi imkansız denilecek kadar güçtür. Dört koşuldan birinin ya da bir kaçının gerçekleşmemesi halinde, aksak rekabet piyasasından söz edilir. Günümüzde; tam rekabet piyasasının özünü oluşturan şartların tam ve sürekli bir şekilde işlemesi neredeyse mümkün değildir. Bu açıdan tam rekabet piyasaları pek gerçekte karşılaşılmayan, farazi, model ve ideal piyasalardır (Dinler, 2013:253-256).

1.3. HAKSIZ REKABET TANIMI VE UNSURLARI

Rakipleri bertaraf etmek ve onları iktisadi faaliyetin dışına itmek maksadı ile iyi niyet kurallarına aykırı yollar kullanılarak yapılan kanunsuz olan ve ticari ahlaka göre kabul edilmesi imkansız olan hareket ve eylemlerin tümü bu tanım içinde yer almaktadır.

1.3.1. Haksız Rekabet Tanımı ve Tanımlayıcı Özellikleri

1.3.1.1. Haksız Rekabet Tanımı

İktisadi rekabet, teknik anlamda sınırsız miktar ve hacimde arz kapasitesine sahip iktisadi faaliyette bulunan işletmelerin kısıtlı olan toplam talepten en yüksek pay alma ve bu sayede en fazla menfaati elde etme yarışı şeklinde ifade edilebilir. Kısaca iktisadi anlamda rekabet, ticari alandaki rakipler (aynı veya benzer meslek ve sanat

erbabı) arasında, diğerlerinin önüne geçme ve iktisadi başarı sağlamak maksadıyla yapılan yarışmadır.

Rekabet ortamında başarıya ulaşmak isteyen rakipler; ürün ya da hizmetlerinin tercih etmesini sağlayan fiyat, marka bilinirliği, kalite gibi özelliklerini ön plana çıkarmaya çalışırlar. Reklam tanıtım, verimlilik artışı, değişen koşullara adaptasyon, yeniliklerin takibi gibi hususlar iktisadi anlamdaki rekabeti ifade etmektedir.

Rekabet unsurunun ekonomik hayatın düzenlenmesi konusunda yeri önemli olmak ile beraber rekabetin ihlal edildiği eylemleri yasaklayan yasal düzenlemelere tarihin her döneminde yer verilmiştir. İktisadi bir vaka olması adına rekabet; rekabet hukuku düzenlemeleri ile rekabetin iktisadi sonuçları düzenlenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte bu düzenlemeler ile kazanılmak istenen fayda; rekabetin iktisadi sonuçlarıyla sınırlı kalmamaktadır. (Agrew, 1985:25).

Ticari uygulamalar esnasında genel ahlaka aykırılıkla betimlenen haksız rekabet konusu “Türk Ticaret Kanununun 54. ve 63. Maddeleri” arasındaki bölümde tanımlanmakta ve düzenlenmektedir. “Rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar ile ticari uygulamalar” haksız rekabet olarak nitelendirilmiştir. Haksız rekabete ilişkin hükümler; piyasa paydaşlarının menfaatine, adil ve bozulmamış rekabetin tesis edilmesini amaçlamaktadır. (Resmi Gazete, 2011: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu).

1.3.2.2. Haksız Rekabetin Tanımlayıcı Özellikleri

Haksız rekabet, hukuki niteliği itibariyle haksız fiil içerdiği için öncelikle haksız fiilin özelliklerini ve unsurlarını taşıması gerekmektedir. Fakat klasik haksız fiil unsuru olan “zarar, kusur, illiyet bağı ve hukuka aykırılık” unsurları haksız rekabet hukukunun niteliğine bağlı olarak bir takım kendine özgü özellikler arz etmektedir. Mesela haksız rekabet, normal rekabet hakkının kötüye kullanılması olarak tanımlandığı için hukuka aykırılık unsuru dürüstlük kuralının ihlali şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca rekabet ilişkisinin varlığı (iktisadi faaliyet), iktisadi rekabetin suiistimali tanımından anlaşılacağı gibi haksız rekabetin ilave bir unsuru olarak aranmaktadır. (Dinç, 2017:26-28).

1.3.2.1. Rekabet Eylemi

Haksız fiilin ilk unsuru zarar ve bu zarara neden bir fiilin varlığıdır. Haksız rekabet hukuku açısından rekabet fiili sorumluluğu kurmaktadır. Rekabet eylemi, bir rakibin kazanç sağlayıcı; mal ve hizmetin değış tokuşuna olanak veren ya da varlığı arttıran, rekabet gücünü artırmaya yönelik iktisadi faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu açıdan rekabet eylemi; rakipler dışındakilerin eylemini veya yalnızca manevi amaç güden eylemleri, başkasının iktisadi faaliyetini ya da rekabet ilişkilerini etkilese de kapsamamaktadır. Konu Türk Ticaret Kanunu'nda (TTK) dürüstlük kuralına aykırı ticari uygulamaları kapsamına alması ve rakipler ile tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkiler üzerinde durması nedeniyle TTK'da haksız rekabetin varlığı açısından rekabet ilişkisinin varlığından vazgeçilmiştir.

Geniş anlamda rekabet eylemi ise iktisadi rekabet üzerinde etkili, irade ürünü insan davranışları şeklinde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda rekabet eylemi Alman UWG'si (Yeni Alman Haksız Rekabet Kanunu) m 2/1/1'de bir kişinin kendi işletmesi veya diğer bir işletme lehine, satışın arttırılması, malların edinilmesi, faaliyetin desteklenmesi, hizmetlerin kabulüne yönelik taşınmazları, hakları ve yükümlülükleri içeren bütün faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Haksız rekabet hukuku bakımından önemli olan kimden geldiğine bakılmaksızın bir fiili yanıltıcı, aldatıcı ya da dürüstlük ilkesine aykırı biçimde rakipler arasında ya da alıcılar ve satıcılar arasındaki ilişkiyi etkilemesidir. Geniş anlamda rekabet eylemi, endüstriyel ya da ticari faaliyete yönelik olmak kaydıyla medya faaliyetlerini, mesleki ve kar amacı gütmeyen faaliyetleri de içermektedir. Ayrıca rekabet eylemi AB yasamasında ticari uygulama olarak betimlenmekte ve haksız ticari uygulamalar kavramı, AB yasaması anlamında ticari iletişime yönelik uygulamaları içerdiği kadar sözleşme öncesi ile sonrası uygulamaları ve ticari iletişim dışındaki diğer uygulamaları da içeren geniş bir kavram olarak tanımlanmaktadır. "Ticari uygulamalar" tacir tarafından yerine getirilen pazarlama ve reklamı içerir şekilde- herhangi bir hareketi, sözleşmeyi, davranış kuralını, temsili veya ticari iletişimi kapsayan; tüketiciye ürünlerin tanıtımı, dağıtımını satışı ve temini ile ilintili faaliyetlerdir. Ticari uygulamanın adil olmaması ise belirtilen kriterlere göre söz konusu uygulamanın tüketici tarafından kabul edilemez olmasıdır.

Modern haksız rekabet hukuku, geniş anlamda rekabet eylemini kapsamına almaktadır. TTK hükümleri incelendiğinde gerek haksız rekabet olgusunun varlığı

gerekse değişik talep ve dava şartları bakımından taraflar arasında bir rekabet ilişkisinin varlığını aramamaktadır. Federal mahkeme de davaya sebep olan kişi ile zarara uğratılan kişi arasında rekabet ilişkisinin varlığının UWG'nin uygulanması bakımından bir koşul teşkil etmeyeceğini kabul etmektedir. Haksız rekabet eylemini yapan kişinin haksız rekabet neticesinde ticari bir menfaat elde etmemesi veya faaliyetinin ticari nitelik arz etmemesi de önem arz etmemektedir. Bu nedenle üçüncü kişinin rekabet kabiliyetini desteklemeye yönelik faaliyetler de rekabet eylemi teşkil etmektedir.

1.3.2.2. Zarar

Haksız rekabetin oluşması için dürüstlük kuralına aykırı olacak biçimde rakipler, müşteriler ve diğer piyasa oyuncularını arasındaki ilişkiler veya sağlıklı işleyen ekonomi üzerinde rekabetin olumsuz bir etkisinin bulunması gerekmektedir. Bu olumsuz etkinin en ölçülebilir olanı ise zarar kavramıdır. Zarar verici olaydan sonraki durum ile söz konusu olay meydana gelmeseydi malvarlığında oluşan durum arasındaki fark zarar olarak tanımlanmaktadır. Haksız fiil sonucunda mal varlığındaki değişim; yoksun kalınan kar ve fiili zarar biçiminde ortaya çıkabilmektedir. TTK 58. maddesine göre haksız rekabet hukuku açısından zarar; “müşterilerinin, kredisinin, mesleki itibarının, ticarethanesinin ya da başka iktisadi menfaatlerinin zarara uğraması ya da bu şekilde herhangi bir tehlikeye maruz kalmasını kapsamaktadır.

1.3.2.3.Uygun İlliyet Bağı

Bütün haksız fiil durumlarında olduğu üzere haksız rekabetten dolayı şahısların ya da şirketlerin sorumlu tutulabilmesi için rekabet eylemi ile oluşan zarar veya zarar tehlikesi arasında uygun illiyet bağının yer alması gerekmektedir. Meydana gelen zarar ve sorumluluğun bağlandığı davranışın sebep ve sonuç ilişkisi şeklinde tarif edilen illiyet bağı; sorumluluğun temel şartını oluşturmak ile birlikte bu bağın bulunmadığı durumda zarardan sorumlu olunmamaktadır. Hukuka aykırı eylemi gerçekleştiren kim ise yalnızca bu eylemin sebep olduğu zararı tazmin etmekle yükümlü olması, farklı bir ifade ile kişinin sebep olmadığı bir zararın tazmininin istenmemesine mantıklı illiyet olarak ifade edilmektedir. Bu açıdan zararın kendisi ile zarara neden olduğu düşünölen fiilin arasında mantıklı bir illiyet bağının bulunmaması durumunda zarar verdiği düşünölen kişiden zararın tazmininin istenmesi beklenemez. Herhangi bir zarar ile fiilin arasında uygun illiyet bağı bulunduğunun ikrarı için, hayat tecrübelerine dayanarak

olayların olağan akışında fiilin; zararı meydana getirebileceği kanısına varmak gerekecektir.

1.3.2.4. Kusur

Borçlar hukukunda sübjektif sorumluluk yani kusur prensibi kabul edilmektedir. Kanunda belirtilen birtakım istisnalar dışında haksız fiil ile başka biri özelinde zarara neden olan kimse yalnızca söz konusu zararın tazminiyle yükümlü tutulmaktadır. Kusur; kasıt ve ihmal şeklinde gerçekleşebilir. Ayrıca kast; failin, bireysel hareketinin sonucunu ve hareketinin mahiyetinin hukuka aykırılığını bilmesi ve kabul etmesidir.

Eğer hukuka aykırı sonucu istememesine rağmen kişi, şartların gerektirdiği dikkat ve özeni göstermemesi halinde ise ihmal söz konusu olmaktadır. Borçlar Kanunu'nun (BK) 41. maddesinde kasten ve ihmal ile işlenen hukuka aykırı fiillerin sorumluluk meydana getireceğini ifade edilmekte ve kusurun haksız fiilin kurucu unsurlarından olduğunu açıklanmaktadır. Bu açıdan kast veya ihmal; kusurun varlığı için gerekli şartları oluşturmaktadır. Borçlar kanunu 41. maddesi; failin, kasten veya ihmalle zarar vermesi şeklinde ayırım yapılmaksızın tüm zarardan sorumlu tutulacağı düzenlendiğinden kast ve ihmal ayırımı sorumluluk hukukunda ceza hukuku kadar büyük önem taşımamaktadır.

Haksız rekabet hukuku, iktisadi rekabeti etkileyen eylemlerle ilgilenmenin yanı sıra; eylemin haksız rekabet teşkil etmesi için eylemi gerçekleştirenin bu doğrultuda hareket etme iradesini aramamaktadır. Haksız rekabetin kabul edilmesi bakımında fiilin; rekabet konseptinin normal işleyişine yöneltilmesi ve objektif biçimde iktisadi rekabeti etkileyici nitelikte olması yeterli olarak görülmektedir. Buna karşılık eylemi gerçekleştirenin iktisadi etkinliği etkileme iradesine sahip olup olmaması önem arz etmemektedir.

1.3.2.5. Hukuka Aykırılık (Dürüstlük Kurallarına Aykırı Hareket)

Borçlar Kanunu'nun 41. maddesine göre haksız fiilin meydana gelebilmesi için; hukuka aykırı fiille başkasının zarar görmesi gerekmektedir. Bu hukuka aykırılık sırasında ihlal edilen norm özel hukuk kökenli olabileceği gibi kamu hukuku kökenli de olabilmektedir. Burada önemli olan bir diğer husus ise hukuka aykırılık kavramının hukukumuzda dar anlamda kabul edilmesi ve ihlal edilen normun koruma amacı göz

önünde tutularak tanımlanmasıdır. Borçlar Kanunu'nun m 41/1'e göre bir davranış kuralının ihlalinin hukuka aykırılık teşkil edebilmesi için toplum menfaati yanında ferdin menfaatinin de hukuk normunun koruma amacı içerisinde yer alması; zarar görenin iktisadi bir çıkarını ya da hakkını korumaya yönelmiş olması gerekmektedir.

1.3.2.6. İktisadi Faaliyet

Kanun anlamında iktisadi rekabet, ilk etapta gelir elde etmeyi amaçlayan bağımsız bir faaliyetin varlığını gerektirmektedir. Borçlar Kanunu'nda yer aldığı şekilde dar anlamda rekabet eylemini(rakipler arası ilişkiler) kapsamına alan klasik haksız rekabet hukukunda rekabet ilişkisinin varlığı haksız rekabetin bir unsuru olarak aranmaktadır. Modern anlamda haksız rekabet hükümleri; haksız rekabeti değil haksız ticareti "iktisadi rekabetin her türlü suiistimalini "engellemeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden haksız rekabet; taraflar arasında rekabet ilişkisini "iktisadi rekabetin varlığını" yani geniş anlamda rekabet eylemini zorunlu kılmakta ve haksız rekabet hükümleri yalnızca belirli bir rakiple rekabet ilişkisini ya da teknik anlamda rekabeti değil anayasayla güvence altına alınan iktisadi rekabette bulunma hakkını güvence altına almaktadır.

Haksız rekabet faaliyetinden; rakipler zarar görmektedir ve rakipler açısından haksız rekabetin söz konusu olması için aynı veya benzer piyasada faaliyet göstermeleri ya da en azından rakibin iktisadi faaliyetinden dolayı müşterilerinin azalması veya azalma tehlikesiyle karşı karşıya kalınması gerekmektedir. İktisadi faaliyet unsuru, rekabet eyleminin neticesinde bir teşebbüsün ya da bir şahsın avantajlı veya dezavantajlı duruma gelmesini, müşterilerinin artması veya azalmasında olduğu gibi iktisadi alanda sonuç ortaya çıkarmasını gerektirmektedir (Aksoy, 2011: 31-43).

1.4. DEVLET PİYASA İLİŞKİSİ VE DEVLETİN EKONOMİK FONKSİYONLARI

Ekonomik anlamda devlet, "vergi salma, toplama, para basma ve ülke adına borçlanma tekeli elinde bulunduran, bu yolla elde ettiği gelirleri cari, yatırım ve transfer harcaması şeklinde harcayan, vatandaşlar arasındaki meselelerde çözüm mercii rolü üstlenen ve bu amaca ulaşabilmek adına güç kullanabilen, hak ve özgürlükleri güvence altına organize bir güçtür". Bu tanımlar ışığında devlet; hem iktisadi ve mali

aktiviteleri hem de yasal ve idari düzenlemeler ile pazara etki eden ve en fazla ürün ya da hizmet talep edici ekonomik aktör olması nedeniyle önemli bir konumunda yer almaktadır (Demir, 1997:2).

Devleti ekonomiye çeken sebepler ana hatları ile; kaynak dağılımında etkinliği sağlamak, gelir eşitsizliklerini azaltmak, geri kalmış yöreleri kalkındırmak ve ödemeler bilançosunu denkleştirmektir. Kaynakların etkin dağılımını açıklamadan önce pareto etkinliğine değinmek gerekmektedir. Bir ürünün üretimini ya da bir bireyin faydasını artırmak amacıyla diğer bir ürünün üretimini ya da başka bir bireyin faydasını düşürmeksizin üretimin ve bölüşümün tekrardan düzenlenemeyeceği duruma pareto etkinliği denilmektedir. Pareto etkinliği iki malın iki tüketici arasında toplam faydayı maksimum yapacak şekilde bölüşümünü mümkün kılar ancak bölüşümün adil olup olmaması hakkında bilgi vermez. Kaynakların özel ve kamu kesimi arasında dağılımı eğer milli geliri arttırmıyorsa pareto etkin dağılımı anlamına gelmektedir. Eksik rekabet piyasaları ve dışsallıklar altında piyasa talebi pareto etkin dağılımı gerçekleştirilemez.

Devletin piyasa ile ilişkisi kamusal malların üretimi noktasında görülmektedir. Kamu mallarına yönelik piyasa talebi tam olarak bilinemediği için kamusal malların piyasa koşullarında finansmanı mümkün olmamakta ve kamusal malları kamu otoritesinin cebir kullanarak aldığı vergilerle finanse etmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır ancak burada kamusal mallardan bedel ödenmeden yararlanmak mümkün olmasından ötürü bireylerin ve şirketlerin vergi ödemede istekli olamamaları sorunsalı ortaya çıkar ki vergiler kişilerin rızasına bağlı olarak alınmazlar.

Devlet aynı zamanda gelir eşitsizlikleri ile mücadele etmek adına da piyasada faaliyet gösterir ancak eşitsizliklerin bir çoğu devletin kendi eliyle ortaya çıkardığı piyasa aksaklıklarından vuku bulur. Örneğin devlet eliyle verilen bir tekel imtiyazı ya da belli başlık gruplara çıkar sağlayan farklı hukuki ve tarifeler birer eşitsizlik kaynağıdır. Eğitim olanaklarının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması da eşitsizlikleri azaltıcı bir etkidir. Diğer yandan devletin gelir eşitsizliklerini azaltmaya yönelik transfer ödemesi yapması asgari ücret tespit etmesi çalışma koşullarını düzenlemei eksik rekabetçi oluşumları önlemesi adına birer gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet; geri kalmış yöreleri kalkındırmak adına da piyasada yer alır. Piyasa koşullarında sermaye; marjinal verimliliği yüksek bölgelerde toplanır. Bu yöreler

hammadde ve pazara yakın, nitelikli iş gücünün bol alt yapısı kuvvetli yan sanayisi gelmiş finansal araçlara ulaşımın kolay olduğu bölgelerdir. Bu unsurları bir arada barındıran bölgeler göçü teşvik eder göç de tekrardan sanayileşmeyi hızlandırır. Türkiye özelinde Marmara Bölgesi bu özellikleri taşımaktadır. Yatırım olanaklarının dengesiz olduğu bölgelere devlet fiilen kendisi bir yatırım yapabilir, özel sektöre cazip koşullar sunarak yatırımı teşvik edebilir, bu bölgelerde üretilen ürünleri sübvansede edebilir ya da bölgede görev yapan personele daha yüksek maaş vaadederek tersine göçü teşvik edebilir. Ayrıca bölgede sağlanacak üretim artışı ile ihracat artışı da sağlanabilir.

Devlet; ödemeler bilançosunu denkleştirmek adına da piyasada faaliyet gösterebilir. Doğal kaynakların ve üretim faktörlerinin dünya genelinde homojen bir biçimde dağılım göstermemesinden ötürü her ülke kendi özelinde ihtiyaç duyduğu mal ya da hizmeti diğer bir ülkeden dış alım yani ithalat yaparak edinir. Bir yıl içinde bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik işlemleri gösteren ödemeler bilançosu da; ülkelerin, fazla ithalat ya da fazla ihracat yapmasına göre ya açık verir ya da fazla verir. Ödemeler bilançosu; mal ve hizmet ticaretini içeren cari hesap dengesi, sermaye hareketlerini içeren sermaye hesabı dengesi ve otonom işlemler dengede olmadığında başvurulacak denkleştirici işlemler dengesini içermektedir. Ödemeler bilançosu; devletler tarafından serbest ya da dalgalı kur politikası, dış ticaret kısıtlamaları ve döviz kontrolünü içeren harcama kaydırıcı politikalar ya da talep daraltıcı veya talep arttırıcı unsurları içeren harcama değiştirici politikalarla ya da merkez bankalarının müdahalesi ile denkleştirilmeye çalışılır (Demir, 1997:199-221).

1.4.1. Devlet Piyasa İlişkisi

Ekonomik sistem içinde devletin alması gereken rol konusundaki farklı görüşlerin buluştukları en temel payda, ekonomik etkinliği sağlayarak bu dengenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Bu kuramlar direkt pazarın işleyişine ile devlet müdahalesi arasındaki ilişkiyi izah etmeye çalışmaktadır. Devlet kavramının tarihsel süreçteki gelişimi incelendiğinde, iktisadi düşüncenin geçirdiği birbirinden farklı evrelerin önemli ölçüde etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Temsil ve müdahale konusunda devletin; iktisadi sistem ile ilişkisini açıklamaya yönelik geliştirilen bir çok iktisadi düşünce kuramı mevcuttur. Maliye disiplini açısından önemli olan, devletin piyasa karşısındaki tutumudur (Akalin, 2016:46).

Devlete ekonomide biçilen rollere ilişkin olarak merkantilistler, fizyokratlar ve liberal görüşlü iktisatçıların görüşleri şunlardır:

Merkantilizm; 15. ve 16. Yüzyıllarda Avrupa'da geçerli olan bir ekonomik akım olmak ile birlikte ticaret sisteminin tanımı olan Merkantilizm kavramı; ilk önce Adam Smith tarafından kullanılmıştır. Bu akıma göre ulusal zenginliğin göstergesi altın ve gümüş stokudur. Hammaddelerin dış satımını yasaklayan ve dış alımın ise gümrük vergisi ve kotalar dahilinde sınırlandırılması gerektiğini savunan bu görüş müdahaleci ve korumacı bir devlet anlayışıdır. Merkantilist sistemde devletin temel amacı; değerli madenlerin ülkeye girişini sağlayarak değerli maden birikimlerini artırmaktır. Devlet; bu amaçları yerine getirebilmek adına gereken önlem ve koşulları yaratmakla mükelleftir.

Merkantilistler; ülkeye daha fazla değerli maden girini sağlamak adına dış ticarete önem vermiş ve aktif dış ticaret bilançosu hedeflenerek ihracatın ithalattan fazla olmasını gaye edinmişlerdir. Merkantilist görüş emek arzını arttıracığı ve ücretleri aşağı çekeceğinden ötürü nüfus artışını da desteklemektedir. Nüfus hareketleri ve tarımsal üretim arasındaki bağlantıyı değerlendiren King Kanunu da ilk olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır.

King Kanununa göre tarımsal üretimin düştüğü dönemlerde toplam tarımsal gelir artar. Tarım üreticileri de ürettikleri ürünlerin pazara sunum miktarını her zaman bir önceki dönemdeki fiyatlara göre belirlediğinden ötürü bir önceki yıl değeri yüksek olan tarımsal ürünün arz miktarını arttırmaları nedeniyle ilgili ürünün bir sonraki seneki fiyatı düşmektedir.

Madeni paraların ayarındaki farklılıkların iç pazarda dengesizliğe sebep olacağını savunan kötü para iyi parayı kovar olarak bilinen Gresham Kanunu da bu dönemdeki görüşlerden biridir. Merkantilistler; üretimde emeğin önemini kavramış, üretimin zenginliğe dönüşmesinin ancak ticaretle mümkün olduğunu düşünmüşlerdir. Bu açıdan Adam Smith'e kendilerinden sonra gelen ve müdahaleciliğe karşı olan zenginliğin kaynağı olarak toprağı gören fizyokratlardan daha yakındırlar.

Fizyokrasi tarımı önemsiz göre merkantilist görüşe karşı ortaya çıkan bir ekonomik akım olma özelliğı taşımaktadır. Merkantilizmdeki ağır vergiler altında geniş kitlelerin ezilmesi ve büyük finansal ve ticari şirketlerin aşırı zenginleşmesi gibi düzensizlikle; fizyokrasinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Francois Quesnay (1694-1774); bu akımın kurucusu olması yanında en önemli temsilcisidir. Fizyokrasi; doğanın egemenliği ve toplumların doğal bir kanun ile yönetilmesi anlamındadır. Bu felsefenin fikir babasının John Locke olduğu bilinir. Fizyokratlar da Locke gibi doğal düzene önem vermişlerdir. Bu akımın diğer önemli isimler ise Condillac ve Turgot'dur.

Bu görüş; toplumsal yaşam ilke ekonomik aktiviteleri düzenleyen kuralların ilahi bir güçle belirlendiğini savunur. Doğal düzeninin işleyişini toplumsal düzenin işleyişini açıklamada model olarak kullanır. Firesiz üretimin doğada gerçekleştiğine inanırlar ve bunu mükemmelliğin bir ölçüsü olarak kabul ederler. Bu yaklaşımı F. Quesnay'ın "Ekonomik Tablo" adlı kitabında görmek mümkündür. Tarımın; üretken ve verimli bir sektör olduğundan hareketle toprağın meydana getirdiği 'artık' değeri ifade ettikten sonra, vergilerin de tarımdan alınması gerektiğini vurgulamıştır. Quesnay tarafından tasfir edilen ekonomik tablo; sınıflardaki gelir dağılımı şu şekilde anlatır. Çiftçiler; topraktan sağladıkları net geliri toprak sahiplerine, kira şeklinde öderler. Toprak sahipleri; toprak işlenmesinin bedeli olan net geliri alırlar. Kısır sınıf olarak nitelendirilen işletmeler ise topraktan yetiştirilen hammaddeyi işlenmiş maddeye dönüştürebilmek amacıyla imalathaneye ve iş gücüne ihtiyaç duyar. Bu yüzden bu sınıfın elde ettiği net gelir, diğer iki sınıfa dönmek zorundadır. Merkantilist politikalarından faydalanan büyük finansal ve ticari şirketlerin lobi faaliyetleri nedeniyle bu ekonomik akımın ömrü kısa sürmüştür. Buradan hareketle de bireyin doğal yapısını etkilemeyecek bir toplumsal yapının kurulmasını, bireyin özgür bir ortamda hür iradesiyle kararlarını alması gerektiğini ileri sürerler. Fizyokratların bu yaklaşımı Adam Smith'in temel hareket noktasını oluşturmuştur. Bu nedele klasik iktisadi düşüncenin aslında fizyokrasiden doğduğu kabul edilmektedir (Savaşan, 2015: 62-68). Adam Smith fizyokrasinin tek sektörlü ekonomik analizlerini birey, firma ve devleti de kapsayan çok yönlü bir sistematik bütünlük içinde ele alarak incelemiştir.

Adam Smith'in yayın yılı 1776 olan ; "Ulusların Zenginliği" adlı kitabı ile ekonomik liberalizmi sistematik bir biçimde ifade eden ekonomisttir. Liberal iktisatçılardan en bilinen diğeri ise emek ve zenginliği oluşumu ile mülkiyet rejimini birbirine bağlayan filozof JohnLoche olmuştur. Ona göre doğal kaynakları kullanıma hazır hale getiren bireyler aslında emeğini kaynaklara ilave etmektedir ve nihai çıktığı

kendisine ait bir ürün haline getirmektedir. Locke'ye göre emek zenginlik ve özel mülkiyet aynı anda üretilmektedir. Emek, zenginlik ve mülkiyet arasında bağ kuran liberal iktisatçılar ekonomik büyümenin birinci şartı olarak özel mülkiyeti göstermekteydiler. Onlara göre özel mülkiyetin olmaması çalışma güdüsünü zayıflatması nedeniyle ekonomik büyümeyi zayıflatırdı. Devlet mülkiyetin korunması, adalet ve ulusal savunma ile sınırlı olmak kaydı ile ekonomide bir görev üstlenmeliydi (Savaşan, 2015:68-71).

Buraya kadar olan bölümde devletin müdahaleci özelliği değişik iktisadi kuramlarının yaklaşımları üzerinden irdelenmiştir. Çalışmanın temel amacı devlet müdahaleciliğinin geçirdiği dönüşümü 21. yy itibari ile dış ticaret anlamında değerlendirmeye çalışmaktır.

1.4.2. Devletin Ekonomik Fonksiyonları

Devletin ekonomik fonksiyonlarını açıklarken refah ekonomisinin temel teoremleri üzerinden hareket edilir. Refah ekonomisi; makro ekonomik kaynak dağılımının verimini belirlemek üzere mikro ekonomik teknikler kullanan bir iktisat dalıdır. Refah ekonomisi; en temelde bireylerin iktisadi faaliyetlerini inceleyerek toplumun refah düzeyini en üst seviyeye çıkarmaya çalışır ve toplumu oluşturan unsurların yani tüm toplumun refahı ile ilgilenmez. Doğrudan bireyin refahını ele alır. Bireysel refahı ölçü birimi olarak alarak bireysel refahtan toplumsal refaha nasıl ulaşabileceği sorunu üzerinde durur. Bu teoriye göre bireylerin bireysel refahlarını yönetmede en iyi aktörlerdir ve insanlar; düşük refah seviyesinden ziyade yüksek refah seviyesini arzularlar. Gerek ekonomik değer ile gerekse göreceli tercihlerle yeteri kadar refah ise ölçülebilir.

Refah ekonomisinin birinci temel teoremi; adeta görünmez bir el aracılığı ile piyasa mekanizmasının, toplumsal bakımdan en güzel sonuçları meydana getirdiğine dair varsayımının matematiksel ifadesidir. Bu teorem; göreceli olarak zayıf matematiksel faraziler ile rekabetçi dengenin pareto verimli bir dağılım meydana getirdiğini ifade eder. Özetle rekabetin yüksek olduğu pazarlarda oluşan denge; bir takım bireyleri daha da kötü hale sokmadan diğerler bireyleri daha iyi hale getirmek mümkün değildir.

Rekabetçi dengede; topluluğun bütün kaynakları tümü ile değerlendirilir ve ziyan edilmez. Refahın birinci teoremi zayıf matematiksel varsayımlarla ifade edilse de, rekabetçi pazar koşullarında güçlü farazilere dayanmaktadır. Rekabetçi pazar modeli; iktisadi hayatta bireylerin ve işletmelerin pazarda oluşan fiyat oluşumlarına etki edemediği ön koşuluna dayanır. Ekonomide düşük miktardaki işletme miktarı söz konusu ise ve bu işletmeler fiyat oluşumuna doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etki edebilme yetisine sahiplerse burada rekabetçi piyasalardan söz edilemez. Bu durumda piyasada oluşacak dağılım pareto verimli olmayabilir.

Öte yandan bilginin tam olduğu ve mükemmel biçimde paylaşıldığı ve bu bilgidен tüm paydaşların tam anlamda haberdar olduğu varsayımları rekabetçi piyasa modelinin temelini oluşturur. Bu yüzden; dışsallıklar (externalities),” kamu malları, bilgi eksiklikleri (incomplete information), eksik piyasalar (incomplete markets)” ve buna benzer nedenler ile piyasaların; “pareto verimli” sonuçların meydana gelmesini engelleyebilir. Stiglitz gibi iktisatçılar; reel yaşantıda rekabetçi piyasaların; verimli sonuçları meydana getirmesini sağlayan kurumsal şartların sık olmayan bir biçimde gerçekleşebildiğini öne sürerek birinci refah teoreminin sonuçlarına temkinli yaklaşılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Birinci refah teoremine göre rekabetçi pazarlardaki denge oluşumunun “pareto verimli” olduğu savunulurken bu oluşum yönteminin adil olup olmadığı konusuna değinmez. İkinci teorem ise birinci teoremin bıraktığı boşluk üzerinden hareket etmekte ve savlar geliştirmektedir. İkinci refah teoremi; devlet tarafından uygulanacak götürü (lump-sum) vergi ile transferler yardımıyla, gerekli şartların sağlanması durumunda, pareto verimli bir dağılımın sağlanabileceğini ve bunun da rekabetçi piyasanın denge dağılımı olarak elde edilebileceğini ifade eder. Böylece piyasa ekonomisinde adil bir bölüşüm ve verimsizlik yaratılmadan denge de sağlanabilir.

Serbest pazardan daha ziyade planlı bir ekonomik modelin teorik destekçisi olan ikinci refah teoremine göre ekonomideki pareto verimli dağılımı için tüm bireyler adına ayrı tespit edilecek götürü ve vergi transferlerinin uygulanacağı fiyatların hesaplanması ve uygulanması gerekmektedir.

Bu teorem; piyasa ekonomisinin adil bölüşümle çelişmediğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak günümüz dünyasındaki uygulaması sınırlıdır ve gerçek hayatta daha adil bir dağılıma ulaşmak adına ekseriyetle verimlilik kavramından feragat

etmeyi beraberinde getirir. Birincinin aksine ikinci teoremdede, güçlü teorik varsayımlar altında geçerlidir. “İkinci refah teoremi”; yüksek sabit maliyetler nedeniyle firmaların ölçeklerine bağlı ve artan gelir ile üretim gerçekleştirdiği bir iktisadi sistemde çalışmaz ve böyle bir ekonomik modelde dengenin varlığından söz edilemez.

İkinci temel teoremine göre rekabetçi ekonomi için kaynakların etkin ve doğru tahsisi gerekmekte ve ikinci temel teoremin geçerli olduğu varsayımda kamu maliyesi; devletin kaynaklarını yeniden dağıtımını ile sorumlu tutulması gerekmekte ve pareto etkin bir noktadan sosyal refah fonksiyonu gereğince eşitlik açısından arzu edilen başka bir noktaya geçebilmek için götürü vergi (baş vergisi) ve götürü transfer (yaşlılık aylığı) ikilisine başvurulabilir.

Günümüz dünyasında bireyler tüm ihtiyaçlarının piyasadan tam olarak karşılayamazlar ve ekonominin temelini kurmayı serbest piyasa düzeni tek başına başaramaz. Kamu ekonomisi; yalnızca piyasanın telemini oluşturan hizmetleri sunmakla ve piyasa ekonomisinin eksikliklerini gidermekle kalmaz; piyasada tam kaynak kullanımını sağlamayı, adil gelir dağılımını sağlamayı ve fiyat istikrarını sağlamayı da amaçlar. Fakat piyasanın yetersizliğini kamunun; her ihtiyacı kamu hizmeti ile karşılanmaya yetkinliğinin olduğu algısı da doğru bir algı değildir (Bulutoğlu, 2003:68-71).

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETTE HAKSIZ REKABET UNSURLARI VE ULUSLARARASI TEŞVİK DÜZENLEMELERİ

2.1. DIŞ TİCARETTE HAKSIZ REKABET UNSURLARI

Uluslararası ticarete haksız uygulamalara karşı korunma, Ticaret Tarifeleri Genel Anlaşması'nın (GATT)'dan DTÖ'ye kadar uzanan dönemde uzun bir geçmişe sahiptir ve Uluslararası ticarete adaletsiz rekabeti neyin oluşturduğu sorusu uzun tartışmaların konusu olmuştur. Dış ticarete haksız rekabet genel anlamda hükümetlerin ayrımcı gücünü kullanarak belli sektörleri hedef alan ihracatı teşvik etme isteği ile verdiği sübvansiyonlardır. Diğer haksız rekabet yöntemi ise dampingdir. Haksız ticareti neyin oluşturması gerektiği konusundaki anlaşmazlık ne olursa olsun, genel olarak damping ve belli başlı sübvansiyonlar ile nitelikli teşvikler haksız rekabet unsuru olarak kabul edilir (Allwell Uwazuruike,2013: 3-4).

Damping ve sübvansiyon uluslararası piyasalarda belirlenen fiyat oluşumlarını bozan ve satıcı ülkeler lehine durum yaratan ticari uygulamaları ifade etmektedir. Damping; bir malın yurt içi fiyatlarına göre yurt dışında daha düşük fiyat ile arz edilmesi anlamına gelmektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta ise ihraç fiyatının üretim maliyetinin altında belirlenmesi durumudur. Damping; yıkıcı, geçici ve sürekli dampingler şeklinde uygulanabilmektedir. Her ne kadar dampingli ürün; ithal eden ülkenin tüketicileri tarafından uluslararası piyasa fiyatlarının altında kullanılması söz konusu olsa da bu uygulama fiyat saptırıcı özelliğe sahip olması nedeniyle karşı çıkmaktadır. Damping uygulamalarına; konjonktürün daralma dönemlerinde sürekli olmaması kaydı ile izin verilmesi yönünde görüşler de vardır. Ancak tüm damping uygulamaları ithalatçı ülke üreticilerinde zarara yol açması durumunda karşı önlem olarak anti-damping vergisi getirilebileceği hususu Dünya Ticaret Örgütü'nce karara bağlanmıştır.

Sübvansiyon ise; belli ekonomik faaliyet ya da faaliyetlerinin diğerlerine nispeten daha fazla gelişmesini sağlamak amacı ile devlet tarafında sağlanan maddi değeri olan ya da ekonomik bir değer ihtiva etmeyen “destek”, “yardım” ya da

“özendirmeler” anlamına gelmektedir. Teşvik uygulamalarında temel amaç ekonomik kalkınmayı, sosyal gelişimi ve toplumsal refahı en üst seviyede arttırmaktır. Her ne kadar ulusal ekonomiler açısından teşvikler olumlu görünse de özellikle ihracat teşvikleri; her ülkenin bireysel olarak ekonomik kalkınmasını hızlandırmak amacıyla yarışa girmesi nedeniyle kaynak dağılımını bozması ve uluslararası düzeyde neden olduğu fiyat saptırıcı etkisinden ötürü iyi karşılanmamaktadır. Bundan ötürü teşvik uygulamaları DTÖ öncülüğünde baskı altına alınmaya çalışılmış ve teşvik uygulamalarının önlenmesi amacıyla karşı önlem olarak telafi edici vergilerin uygulanması karara bağlanmıştır (Selen, 2004: 62-67).

Damping nedeniyle dampingli ürünün ithalatından olumsuz bir biçimde etkilenen ülkede dış ticaret açığı ile işsizliğin beraberinde getirdiği iç ve dış borç açığı oluşabilmektedir. Aynı zamanda ithalatçı ülkenin iç endüstrilerinde rekabet gücü kaybı, Ar-Ge ve markalaşma çabalarının yetersiz oluşu gibi kötü sonuçlar da oluşabilmektedir. Bahsi geçen kayıpları engelleyebilmek adına “dış ticarete korunma önlemleri”, “gümrük vergileri” ve benzeri “dış ticaret politikası önlemleri” gerekebilir.

Lakin, dış ticaretin gümrük vergileri ve diğer dış ticaret politikası önlemleri ile sınırlandırılması ya da kısıtlanması, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kural ve ilkeleri ile ve uluslar arası anlaşmalar ile çelişir niteliktedir. Mukayeseli üstünlük durumlarına, teknoloji düzeylerine, doğal kaynakları ile yetişmiş beşeri potansiyellerine bağlı olarak, ülkelerin uluslar arası mal ve hizmet ticaretinden üstün bir pay almaları mümkündür. Ancak avantaj sağlamak gayesi ile hareket edilen dış ticaret iyi bir biçimde yönetilmez ise ülkeler açısından yıkıcı sonuçlar da doğurabilmektedir. Dış ticarete olumsuz sonuçlar yaratabilen ve rekabeti bozan uygulamalardan birisi olan damping ve sübvansiyonlar konusunda pek çok uluslararası düzenleme bulunmaktadır (Gültekin, 2010: 10-11).

2.1.1. DTÖ Kuruluş Amacı ve Kurumsal İşleyişi

Örgüt; uluslararası iktisadi sisteminin hem yasal hem de kurumsal denetleyicisi ve düzenleyicisi organıdır. DTÖ; ülkelerin iç ticaretteki düzenlemeleri ve yasaları ne şekilde oluşturacaklarına dair yasal bir çerçeve ortaya koymakla beraber toplu görüşme ile müzakereler ve ülkelerin arasındaki ticari ilişkilerin düzenlendiği kurumsal yapıdır. Örgüt aynı zamanda “çok taraflı” ve de “çoklu ticaret” anlaşmaları uygulamalarının

denetlenmesini sağlayarak ticaret müzakerelerinin yürütüldüğü bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca ticari uyumsuzlukların halli doğrultusunda üye devletlerin ulusal ticaret politikalarını izleyerek ve global iktisadi politikayla ilgili farklı uluslararası aktörlerle entegrasyonu sağlamakla görevlidir. Ayrıca gelişme patikasındaki ve geçiş sürecinde yer alan ekonomilerin dünya ticaret sistemi ile entegrasyonuna destek olmayı hedeflenmektedir.

Bu amaçları yerine getirebilmek adına sahip olduğu kurumsal yapı ise; çok taraflı ticaret anlaşmalarına ilişkin hususların karara bağlandığı Bakanlar Konferansı, Genel Konsey (AHO ve Ticaret Politikaları Gözden Geçirme Organi), Konseyler (Fikri Mülkiyet Hakları vb Konular), Komiteler ile Sekreteryadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019).

2.1.1.1. DTÖ Kuruluş Amacı

DTÖ'ye kadar uzanan sürecin ilk ayağı olan GATT anlaşması (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) anlaşması; 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanarak 1948 yılında yürürlüğe konulmuştur. 1947 yılı sonu ve 1948 yılı başlarında Havana'da Birleşmiş Milletlere üye 56 ülkenin katılımıyla toplanan konferansta, ITO (Uluslararası Ticaret Örgütü)'nun kurulmasını içeren anlaşma imzalanmış ancak sonrasında ABD kongresinde bu anlaşmaya yönelik yoğun eleştirilerden ötürü ABD Başkanı tasarıyı meclisten geri çekmiş ve ITO'nun kurulması olanağı ortadan kalkmıştır. (Ekşi, 2015:528).

Bu yüzden 1946'da başlayan görüşmeler sonucunda ITO kurulması planlanırken, GATT anlaşması imzalanarak başlangıçta 23 ülke tarafından kabul edilmiştir. Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla, üye ülkeler arasında GATT kapsamında gerçekleştirilen gümrük tarifelerinin indirilmesi görüşmeleri başarılı olmuştur. Tarifelerin sürekli olarak azaltılması, küresel ticaretin büyüme oranının 1950'li ve 1960'lı yıllarda, yıllık %8 oranında artmasına desteklemiştir.

1951'de "İngiltere - Torquay'da" gerçekleştirilen müzakereler ile çoğu millet beraberinde Türkiye'nin de GATT'a katılımı hususu değerlendirilmiştir. Türkiye; anlaşmayı 1953'de imzalamıştır. Yalnızca mevcut durumun düzeltilmesini değil, aynı zamanda dünya ticaretinin serbestleştirilmesi görevini de üstlenen GATT'ın kuruluş

amacı; üye ülkelerin refah seviyelerini yükseltmek, kaynakların optimal kullanımını sağlamak, reel geliri ve efektif talebi artırmak ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak gelişmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. (Hoekman, Kostecki, 1995 : 21)

1.1.1995 tarihi sonrasında GATT'ın yerini alan DTÖ kuruluş anlaşması; GATT anlaşmasından daha geniş bir çerçevededir. Önceki adı ile GATT; yeni unvanı ile de DTÖ'nün temel gayesi; üye devletlerin ticari ve iktisadi alandaki münasebetlerini geliştirerek dünyadaki refah seviyesini arttırmaktır. Diğer yandan tam istihdamın yakalanmasını sağlamak, reel gelir ile talep hacminde sürdürülebilir artış sağlamak, ürün - hizmet üretimi ve ticaretini geliştirerek kaynakların daha sürdürülebilir kalkınma hedefi ile uyumlu bir şekilde kullanımına olanak vererek gerek çevreyi korumak da hedeflenmektedir. Örgüt; farklı iktisadi kalkınmışlık seviyelerinde ülkelerin ihtiyaçlarına ve çekincelerine yanıt verecek biçimde hali hazırdaki durumlarını ve üretim faktörlerine ulaşımı geliştirebilmek için kurulmuştur. Bu gayeye ulaşabilmek adına örgüt; üyelerinden, mütekabiliyet ve karşılıklı çıkar temeli üzerinden hareketle, ticareti daraltan “Her Türlü Engeli”, “Farklı Muameleleri” sonlandırmalarını talep etmektedir.

Ticareti kısıtan engellemelerin kaldırılmasından kast edilen “ithalat ve ihracatta” uygulanan bütün “vergi dışı” engelin önce “vergi (tarife)”ye dönüştürülmesi süreç sonunda bahsi geçen tarife uygulamalarının tamamıyla ortadan kaldırmaktır (Karaş, 2018:47-48). Uluslararası ticarete uygulanan birbirinden farklı muamelelerin kaldırılması için uluslar arası ticaret sistemine 2 adet kural geliştirilmiştir.

Bunlardan ilki; “En Çok Kayrılan Ülke” kuralıdır. Bu kuralın temelinde; herhangi bir üyeye tesis edilen kolaylık veyahut verilen bir ticari tavizin; ayırım yapılmaksızın diğer tüm üye devletlere de aynı şekilde geçerli kılınması şartı vardır.” (Preferanslar, damping ve sübvansiyonlu mallara konulan mukabil tedbirler ile kurallara uygun gümrük birliği ile serbest ticaret bölgesi anlaşmaları kurala istisna teşkil etmektedir). Diğer kural ise “Milli Muamele” prensibidir. Buna göre iç pazarda uygulanan vergi ve diğer tüm uygulamalarda yerli mal (hizmet) ya da yabancı mal (hizmet) ayırımı yapılamaz ve tüm ürünlere eşit uygulamalar yapılır. Bu kuralların uygulanması ile uluslar arası mal akımlarında tüm engelleme ve ayırımcılıkların sona

erdirilmesi ile dünya ticaretinde serbestleşme sağlanarak tüm ülkelerin çıkarına olacak şekilde ticaret hacmi ve dünya refah seviyesi de artmış olacaktır.

1.1.1995'den itibaren, eski GATT "GATT 1947", yeni GATT ise "GATT 1994" olarak isimlendirilmiştir ve çalışmamızda da bu şekilde kullanılacaktır. GATT 94 GATT 47'yi de kapsaymakta ve DTÖ kuruluş anlaşması içinde yer almaktadır. 2019 itibariyle 155 üyeye sahip olan DTÖ'ye Türkiye'nin üyeliğine ilişkin yürürlüğün başlangıcı ise 26 Mart 1995'dir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

2.1.1.2. DTÖ Örgüt Yapısı ve Mekanizmaları

Uluslararası bir kuruluş olan DTÖ; üye ülkeler tarafından yönetilir ve DTÖ'deki kararlar; çoğunlukla üye devletlerin tümünün katılım gösterdiği en az 2 senede bir toplanan "Bakanlar Konferansı"nda ya da ülkelerin Cenevre'de bulunan teşkilatlarında görevli olarak çalışan ve düzenli olarak "Genel Konsey"de buluşan resmi temsilci ya da diplomatlarınca "oy birliği" prensibine göre alınır. Yapısı itibari ile de "Dünya Bankası" ve "Uluslararası Para Fonu (IMF)" gibi uluslararası kuruluşlarla benzerliğe sahiptir. Yönetimsel kararlar alma yetkisi yönetim kurullarından herhangi birine devredilmez ve kuruluşun idari veya bürokratik organları üye devletlerin kendi politikaları ile ilgili olarak söz sahibi değildir. Üye devletlerin uymak üzere mutabık kaldıkları kurallar ile disiplinler; üye ülkelerin aralarında yaptıkları müzakereler sonucunda oluşmaktadır. DTÖ; bünyesindeki organlar şunlardır;

- "Bakanlar Konferansı",
- "Genel Konsey, Konseyler",
- "Komiteler ve Sekreteryadır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019).

DTÖ'de kararlar, üye ülkelerin mensup olduğu farklı seviyelerdeki konsey ve komiteler tarafından alınmaktadır. "Bakanlar Konferansı"; örgütün en yüksek karar alma organıdır ve her iki yılda bir toplanır. Konferansta; "Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları"na ilişkin konuları da içerecek şekilde, DTÖ'yü ilgilendiren tüm konularda kararlar alabilmektedir.

"Genel Konsey" ise "Bakanlar Konferansları" arasında kalan periyotlarda gerçekleştirilen rutin ve günlük işleri yürütmektedir. "DTÖ Kuruluş Anlaşması"nda

“Genel Konsey”; “Anlaşmazlıkların Halli Organı” ve “Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı” olarak bir araya gelebilmektedir. Bu yüzden ikinci derece karar alma organı olan “Genel Konsey”; üç ayrı işlevi göre üç organdan oluşmaktadır. Her üç organda da DTÖ üyelerinin hepsi yer almakta ve temsil edilmekte ile birlikte” Bakanlar Konferansı”na karşı sorumludurlar. Genel Konsey; tüm konular ile ilgili olarak Bakanlar Konferansı hesabına hareket etmek ile yetkilidir. Üyelerin ticari uyuşmazlıkların çözümü süreçlerin incelenmesi ve karara bağlanması görevi ile üyelerin ticaret politikalarının değerlendirilmesi işlevleri “Anlaşmazlıkların Halli” ve “Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organları”na yerine getirilir. Ayrıca, “Genel Konsey” bünyesinde “Anlaşmazlıkların Halli Organı”na bağlı iki alt unsur yer almaktadır. Bu unsurlardan ilki ticari uyuşmazlıkların çözümü için uzmanlardan oluşan panellerdir. “Paneller”; üyeler arasında çözüme ulaştırılamayan ticari uyuşmazlıklar ile ilgili olarak karar vermek için organize edilmektedir. Temyiz Organı ise kararların tekrardan ele alıp temyiz talepleri değerlendirmektedir. Uluslararası ticaretin DTÖ bünyesinde düzenlenen üç temel konu olan mal ile “Hizmetler Ticareti ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları” konuları;” Genel Konsey”in sorumluluk alanında yer almaktadır. Anılan tüm konseyler anlaşmada belirtilen ve kendilerinin sorumluluk alanlarına giren çalışmaları yürütmek ile sorumludur ve bütün üyeleri de kapsamaktadır.

Uluslararası ticarete ilişkin üç temel unsuru içeren konseylerin altında yer alan ve daha özel meselelerle görevli alt komiteler de mevcuttur. Bunlardan ilki tüm üye ülkeler temsil edildiği Mal Ticareti Konseyi olup, bu konseyin altında; “tarım, pazara giriş, sübvansiyonlar, anti-damping önlemleri” gibi konular ile incelenmektedir

Diğer yandan bu Konsey'in altında bir başkan ve 10 üyeden oluşan “Tekstil Gözetim Organı” ise ülkelerin ticaret politikaları ve önlemleri konusunda DTÖ'ye ilettikleri bildirimlerle ve devlet ticari teşekküllerine ilişkin konularla ilgilenen çalışma grupları mevcuttur. Hizmetler Ticareti Konseyi'nin alt Komiteleri ise profesyonel hizmetler, GATS kuralları ve ülkelerin özel alanlardaki taahhütlerinden sorumludur. DTÖ'nün bir diğer organı olan Sekretarya; Cenevre'de bulunmaktadır. Yaklaşık 500 personelin istihdam edildiği kurum; bir Genel Müdür ve yardımcıları tarafından idare edilmektedir.

Sekretarya;

- “DTÖ”nün organları olan “konsey” “komite” “çalışma” ve “müzakere grupları” ile istişarelerde bulunmak ve anlaşma uygulanma konusunda “idari ve teknik destek” sunmak,
- GOÜ'lere ve özellikle AGÜ'lere teknik destek vermek,
- Ekonomi ve istatistik uzmanları vasıtasıyla ekonomik performans ve politika analizleri hazırlamak,
- Ticari uyuşmazlıkların halli ve “DTÖ” kurallarının yorumlanması ile ilgili olarak hukuk uzmanı personel aracılığıyla yardımcı olmak,
- Aday ülkelere katılım görüşmeleri konusunda destek olmak ve üye olmayı hedefleyen devletlere danışmanlık desteği sağlamaktan sorumludur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019).

2.1.1.3. DTÖ Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması

GATT 1947'de bu anlaşmanın uygulandığı dönemde anlaşmaya taraf devletlerarasında meydana gelebilecek ihtilafların halli için bir platform öngörülmektedir. Fakat bu mekanizmanın diplomatik yönü ağırlıklı olmasından ötürü anlaşmazlıkların ekseriyetle danışmalar yöntemi ile çözümü öngörülmüştür. DTÖ bünyesindeki AHO ise, GATT dönemi mekanizmadan ayrılarak anlaşmazlıkların halli konusunu daha detaylı kaidelere dayandırmıştır. Bu kapsamda, anlaşmazlıkların halli ile ilgili olarak takip edilen sürecin farklı aşamaları belirli süreyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma ile birlikte AHO bünyesinde bir “Temyiz Organı” tesis edilmiş, “Panel ve Temyiz Organı” kararlarına riayet edilmemesi durumunda uygulanabilecek önlemler detaylı biçimde düzenlenmiştir.

Ayrıca, AHO kapsamında, “GATT 1947” dönemine göre büyük bir yenilik ile “Panel ve Temyiz Organı” kararlarının otomatik olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. GATT döneminde panel kararlarının oy birliğiyle kabul edilmesinin ön koşul olmasından ötürü, şikayet edilen ülke dahil olmak üzere herhangi bir üyenin kararı veto etme imkânı bulunurken, yeni düzenlemede, panel kararları oy birliğiyle reddedilmedikçe re'sen kabul edilmiş sayılmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

DTÖ anlaşmazlıkların halli mekanizmasının aktörleri ise şunlardır:

1) **Taraflar:** “DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Organı”nda çözüm aranan bir anlaşmazlığa yalnızca DTÖ üyesi devletler taraf olabilir. Özel şirketler, sivil toplum kuruluşları benzeri gerçek ya da tüzel kişiler ve DTÖ’ye üye olmayan devletler anlaşmazlıklarda taraf olamazlar (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

2) **Panel:** Paneller, her bir anlaşmazlık özelinde ilgili panel için üzere o panele özel olarak “*ad hoc*” olarak kurulurlar. Geçici olarak seçilen 3 veya 5 panelistten oluşan paneller anlaşmazlıkla ilgili karar verdiklerinde görevleri tamamlanır. Her anlaşmazlık için ayrıca panel düzenlenmesinden ötürü DTÖ’de sürekli devam eden bir panel olmaz. Panelistler; üye ülkelerinin kamu yetkililerinden olabileceği gibi kamu görevlisi olmayan kişilerden de seçilebilirler. Diğer yandan, taraflar farklı bir şey kararlaştırmadığı sürece, uyuşmazlığın tarafı ya da anlaşmazlığa üçüncü taraf olan ülkelerin vatandaşları; ilgili uyuşmazlıkta panelde görev yapamazlar. Panele katılımcıların seçimi konusunda destek olmak amacıyla DTÖ Sekretaryasınınca devlet görevlilerinden ve devlet dışı görevlilerden oluşan bir liste hazırlanmaktadır. DTÖ üyeleri periyodik olarak söz konusu listede yer almasını istedikleri kişileri Sekreteryaya’ya bildirirler ve bu isimler, AHO onayından sonra listede yer alabilmektedir. DTÖ sekretaryası panelistlerin ulaşımı, panelin sekretaryası vb gibi konularda sorumludur (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

3) **Temyiz Organı:** Panellerden farklı olarak sürekli bir mekanizmadır. AHO tarafından dört yıllığına seçilen yedi üyeden oluşan temyiz organı üyeleri uluslararası hukuk konusunda uzmanlık ve tecrübeli sahibi kişiler arasından seçilir. Temyiz Organı’na üye seçilirken tüm DTÖ üyelerinin temsili ilkesi göz önünde tutulur ve üye seçimi yapılırken temsilcinin mensup olduğu ülkenin, coğrafi konumu, gelişmişlik düzeyi, dünya ticaretinden aldığı payı ve ait olduğu hukuk sistemi gibi özellikler dikkate alınır. Temyiz Organı üyeleri göreve başladıktan sonra bağımsız ve tarafsız olarak hareket etmek ile yükümlüdür (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

4) **Üçüncü Taraflar:** Uyuşmazlıklar, teknik veya bilimsel nitelikteki karmaşık olgusal soruları içerebilir. Panelistler uluslararası ticarete uzman olduklarından ve teknik alanlarda uzmanlık gerektirecek işlerde danışmalara ve panellere, DTÖ’ye üye ülkelerin üçüncü taraf olarak katılımı mümkün olabilmekteyken üye ülkeler dışındaki gerçek veya tüzel kişiler panellere üçüncü taraf olamazlar (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

5) DTÖ Sekretaryası: Sekretarya Cenevre’de yer almaktadır. Sekretarya; “konsey”, “komite”, “çalışma ve müzakere grupları” olan organlara, görüşmelerde ve anlaşmaların uygulanmasında idari ve teknik destek sağlamak ile görevlidir. Gelişmekte olan ve özellikle en az gelişmiş ülkelere teknik destek sağlamakla mükellef olan sekretarya; ticari performans ve politika analizlerini yapmaktan da sorumludur. Sekretarya aynı zamanda hukuk uzmanı personel eliyle ticari anlaşmazlıkların çözümü ve DTÖ kurallarının yorumlanmasında yardımcı olarak aday ülkelerin katılım müzakereleri ile ilgilenmek ve üye olmayı amaçlayan ülkelere danışmanlık yapmaktan da sorumludur (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

6) Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO): Bu organ; “DTÖ Genel Konseyi”ne mensup üye devlet temsilcilerinden teşkil edilmektedir. Genel Konsey; uyuşmazlıkların çözümü konularını değerlendirmek, yönetmek üzere “AHO” olarak bir araya gelir. AHO; panel kurma kararlarını verme, Panel ve Temyiz Organı kararlarını onaylama, Panel ve Temyiz Organı kararlarına ilgili ülkenin uyum gösterip göstermediğini izleyerek değerlendirme ve uyum göstermediği durumda şikâyetçi ülkenin isteği üzerine misilleme hakkını kullanmak için onay verme konularında yetkilidir (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

2.1.2. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmalarında Düzenlenen Haksız Rekabet Unsurları

1929 – 1939 yılları arasında dünyada etkili olan büyük ekonomik krizi; korumacılık ve ithalat kısıtlamaları artmasına ve dünya ekonomik krizinin daha da derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Meydana gelen ekonomik kriz ve devamındaki İkinci Dünya Savaşı’ndan bunalan devletler uluslararası ilişkileri geliştirerek istihdamı artırmak ve bu yolla savaşın yaralarını sarmak için arayışlara girdiler. Bu alandaki çabalar neticesinde 1944 yılında Bretton Woods’da (New Hampshire, ABD) 44 ülkenin temsilcilerinin katıldığı bir konferans toplanmıştır. Uluslar arası para sistemi yeniden oluşturmak amacıyla yapılan bu konferansın sonucunda 1 Temmuz 1944’de “Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD – Dünya Bankası)” kurulmuştur (Dinler, 2015:608-609).

BrettonWoods Konferansında aynı zamanda Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) kurulması da amaçlanıyordu. ITO’nun kurulması için 23 ülke anlaşmış ve anlaşmanın

taraf ülkelerin meclislerinde onaylanması beklenirken geçici bir süre ile kısaltılmış ismi GATT olan “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” imza altına alınmıştır. 1947 yılında imzalanarak 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe giren GATT; taraf ülkeler arasındaki ticarete miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve gümrük vergilerinin indirilmesi yoluyla serbestliğin artırılmasını hedef alan ticaret anlaşmaları düzenlemektedir. ITO’nun kuruluşu ABD’nin kongresinden geçmediği için diğer ülkeler de ABD’nin olmadığı bir kuruluşu üye olmak konusunda istekli olmamışlar ve dolayısı ile ITO faaliyetlerine başlayamamıştır.

GATT Anlaşmasını Türkiye’de de onaylamış ve 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. GATT’ın birincil amacı gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve diğer tüm ticari engellerinin kaldırılmasıyla daha serbest ve adil ticaret akışını sağlamaktır. Bu şekilde amaç ticari politikaların yürütülmesi için küresel kurallar koymak ve dünya ticaret rejimini oluşturmaktır (Ekşi, 2015:528).

Dış ticarete rekabet; ürün ve hizmet kalitesini yükselteceği, fiyatları aşağı çekeceği, bu şekilde dış ticaret hacmini arttıracığından ötürü GATT; serbest dış ticaretin hayata geçirilmesini hedeflemiş ve bu gaye doğrultusunda faaliyette bulunmuştur. Diğer yandan dış ticaretteki serbestleşmenin önündeki engel olan gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, karşılaşılabilecek diğer engellerin ve diğer farklı uygulamaların ortadan kaldırılması GATT’ın öncelikli hedefleri arasında yer almıştır.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere 1948 yılında yürürlüğe giren GATT anlaşmasından günümüze kadar geçen süre içerisinde rekabet bozucu, mal ve hizmet ticareti kısıtlayıcı engellerin azaltılması vesilesi ile dünya ticaretinde önemli gelişmeler görülmüştür.

Dünya Ticaret Örgütü’nün 2018 yılında yayınlamış olduğu dünya ticaret istatistikleri raporuna göre dünya ticaretindeki durum aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere ciddi oranda artmıştır. 1948 yılında 59 milyar USD olan dünya geneli toplam ihracatı yıllar itibari ile sırası ile 1953 yılında 84 milyar USD, 1963 yılında 157 milyar USD, 1973 yılında 579 milyar USD, 1983 yılında 1.838 milyar USD, 1993 yılında 3.677 milyar USD, 2003 yılında 7.380 milyar USD, 2012 yılında 17.930 milyar USD, 2017 17.729 milyar USD olmuştur. Dünya genelinde ticari aktivitenin bu denli bir geometrik

artış göstermiş olması ülkelerin ihracata verdikleri önemin her geçen yıl artacağı yönünde yorumlanabilir (World Trade Statistical Review, 2018: 123).

Tablo 1 : Dünya Ticaret Hacmi (1948-2017)

YILLAR	İHRACAT TUTARI (MİLYAR USD)	İTHALAT TUTARI (MİLYAR USD)
1948	59	62
1953	84	85
1963	157	164
1973	579	594
1983	1.838	1.883
1993	3.678	3.805
2003	7.379	7.694
2017	17.198	17.572
2018	19.347	19.690

Kaynak: DTÖ 2018 raporu ve Trademap verilerinden derlenmiştir.

GATT sistemi; ticaret müzakereleri ya da görüşme (rounds) serileri ile ilerlemiştir. Birinci round tarifeler ve indirimlere odaklanmış ardından “anti-damping” ve “tarife dışı önlemleri” de kapsamıştır. En son round 1986-1994 yılları arasında gerçekleştirilen “Uruguay Round” olmuş ve bu aşamada “Dünya Ticaret Örgütü” kurmuştur. “Dünya Ticaret Örgütü”, “Uluslararası Para Fonu (IMF)” ve “Dünya Bankası” ile birlikte BrettonWoods kuruluşlarının üçüncüsüdür.

Türkiye, DTÖ kuruluş Anlaşması’nı 1995 yılında onaylamıştır. DTÖ’nün tüzel kişiliği haiz olması hususu anlaşmanın VIII. Maddesinde belirlenmiştir. Buna göre anlaşmaya taraf ülkeler “DTÖ”nün görevlerini yerine getirebilmesi için gereken hukuki imkânları tanıyacaktır (Kırmızıgül, 2017:1). DTÖ düzenlemelerinde haksız rekabet kavramı fiyatların oluşumuna dışsal müdahalelerde bulunulması manasında kullanıldığı görülmektedir. Ticarete konu eşyanın fiyatı mutlak olarak piyasada oluşan arz ve talep koşullarında gerçekleşmesi gerekirken bu durum her zaman bu böyle olmamaktadır. Bu

yüzden DTÖ fiyatın piyasa koşullarında oluşumunu etkileyen iki unsur üzerinde durmakta ve haksız rekabetin önlenmesine ilişkin düzenlemeleri bu unsurlar üzerine oturtmaktadır.

Bu unsurlar; özel şirketlerin işletme stratejilerinden kaynaklanan damping ve devletin ekonomiye müdahale aracı olarak kullandığı sübvansiyonlardır. Haksız rekabet yaratan ticari uygulamalar olarak kabul edilen bu unsurların meydana getirdiği olumsuz etkiler kamu maliyesi araçları ile bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, DTÖ'nün kamu maliyesi ve politikaları üzerindeki en büyük etkisi, gümrük vergilerine ilişkin düzenlemelerden ardından, "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması" ve "Anti-Damping Anlaşması" ile getirilen düzenlemeler ile ilgili olmaktadır. Diğer yandan, devlet yardımlarına dair düzenlemeler hem kamu harcamalarını hem de kamu gelirlerini etkilediği için oldukça önem arz etmektedir (Selen, 2004:103).

2.1.2.1. Anti-Damping Anlaşması

"Damping"; bir malın olması gereken değerinin altındaki fiyat ile diğer bir ülkeye satılmasıdır. "GATT 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma (DTÖ Anti-Damping Anlaşması)" dampingli ticaret konusunda birincil anlaşmadır ve "Dünya Ticaret Örgütü"ne üye her ülke kendi mevzuatını örgüt mevzuatı ile uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. DTÖ düzenlemeleri üye ülkelerin kendi sanayilerini diğer ülke ihracatçılarının "haksız ticaret uygulamalarına" karşı korumalar konusunda gereken olan önlemleri alma olanağı sağlamaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Damping faaliyetlerinin bir haksız rekabet unsuru olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. "GÜ"ler; global firmalarının uluslararası alanda yaptığı dampingli faaliyetleri göz ardı ederken, ithalat gerçekleştirilen ülkeler; dampinge yerli sanayisini korumak amacıyla, fazlaca tepki göstermektedirler. Oluşan ikilemi bertaraf etmek amacıyla damping düzenlemelerine ilk olarak Tokyo görüşmelerinde yer verilmiştir. Bu görüşmelerde ana hatları oluşmaya başlayan anti-damping kuralları Uruguay görüşmelerinde yeniden ele alınmış ve bazı değişiklikler yapılarak bu değişiklikler "Anti-Damping Anlaşması" ile hüküm altına alınmıştır. Bu anlaşma ile getirilen değişiklikler GATT üyelerinin tamamı tarafından kabul edilmemiş ve imzalanmamıştır. Fakat ilgili anlaşma hükümleri, Uruguay görüşmelerinde varılan anlaşmalar DTÖ

Kuruluş Anlaşmasının tamamlayıcısı niteliğinde olduğu için, tüm üyeler tarafından uygulamaya alınmıştır. DTÖ Anti-Damping Anlaşmasında; damping miktarı daha detaylı hesaplama kurallarına bağlanmıştır. Anlaşmada ayrıca anti-damping araştırmasına başlanması ve yürütülmesi ile ilgili daha detaylı prosedür içermektedir. Anti-damping anlaşmasında anti-damping önlemlerinin süresi (normal olarak 5 yıldır) ve uygulama kuralları belirlenmiştir (Selen, 2004:128).

Diğer detaylara geçmeden önce en çok gözetilen ülke ilkesinin tanımından bahsetmekte fayda var. “En Çok Gözetilen Ülke” kuralı, eğer DTÖ mensubu herhangi bir üye diğer bir üye ülkeye bazı tavizler veriyorsa, söz konusu ayrıcalıkları diğer tüm üyelere de şartsız olarak tanımak zorundandır. Uluslar arası ticaretin temel ilkesi olan en çok gözetilen ülke ilkesine göre anti-damping, sübvansiyonlar ile diğer koruma tedbirleri ve tarifelerin üyelerin tümü tarafından ortak şekilde uygulanması gerekmektedir. (Dünya Ticaret Örgütü, 2019). Bu hüküm GATT’ın ilk maddesinde belirtilmiştir. “En Çok Gözetilen Ülke” ilkesi genel olarak ayırım yapmama hükmü (nondiscrimination) altında yer almaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2014).

İhracatçı şirketlerin damping uygulaması; ithalatçı ülkelerin yerli endüstrilerinin, satış hacimlerini düşürerek satış fiyatlarını baskı altında tutmak sureti ile yerli üreticilerin karlarını azaltabilir, ülkede işsizliğe yol açabilir, firmaların inovatif ürünler üretme yönündeki yatırım yapma gücünü ve azimlerini ellerinden alabilir. Bundan ötürü hükümetler; dampinge karşı şirketlerini ve ülkelerini koruma konusunda kendilerini sorumlu hissederler. Haksız ticaret uygulamalarından biri olan damping nedeniyle ithalatçı ülkenin yürüttüğü anti-damping soruşturması neticesinde bir ürünün dampingli olduğunu ve bu dampingli ürün ithalatının, “benzer ürünün yerel üreticilerine zarar veya zarar tehdidi oluşturduğunu ya da bir üretim dalının kurulmasını fiilen ertelediğini tespit ederse bu durumda ithalata anti-damping vergisi veya fiyat taahhüdü şeklinde anti-damping önlemleri uygulayabilir.

Anti-damping Anlaşması’nda (Agreement on Anti-dumping), hükümetlerin damping şeklindeki bir haksız rekabete karşı yerli endüstrilerini ne şekilde koruyabileceğini düzenlemektedir. Anlaşmaya göre; özel şirketler dampinge karşı başvuru yapamaz ve bu başvuru hükümetler eli ile yerli işkollarından ya da bu iş kollarının temsil ettiği sivil toplum kuruluşları tarafından kendilerine bir başvurunun yapılması sonrasında yapılabilir. Başvurunun dikkate alınabilmesi için; başvuru

yapanların ilgili yerel iş kolunun en az %25'lik oranını temsil etmesi ve dampainge karşı tedbir alınmasını isteyenlerle tedbir alınmasını istemeyenlerin (ithalatçılar vb) ilgili iş kolunun en az %50'sini temsil etmesi gerekmektedir. Hükümetlerin yetkili organları da gerekli koşulların sağlandığını görmeleri halinde re'sen de damping soruşturması yapabilir ve soruşturma sonucunda yeterli koşulların bulunduğu tespit edilirse yerli üreticileri korumak üzere dampingli ithalata karşı sınırlı süre ile olmak kaydı ile anti-damping vergisi uygulayabilir. Anti-damping vergisini uygulayabilmek için, zarar verici boyuta gelen dampingli ithalat ile yerli firmaların bu ithalattan zarar gördüğünün ve zararın dampingden kaynaklandığının ispatlanması gerekmektedir. Bu koşulların tümü birlikte bulunuyorsa, hükümet, dampingli olarak ithal edilen ürünlerin ithalatına, yürürlükte bulunan gümrük vergilerine ek olarak anti-damping vergisi uygulamaya karar verebilir. Damping vergisi uygulamak için gerekli koşulların olup olmadığının tespiti kısa sürede en fazla bir yılda tamamlanması gerekmektedir. Eğer ek süre kullanımı söz konusu olursa bu süre 18 aya kadar uzayabilmektedir (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

Anti-damping anlaşmasına göre davalarının açılmasının ana nedeni ve asli unsuru yerel endüstrinin maruz kaldığı zarardır. Fakat dampingin belirlenmesi; anti-damping vergisi uygulamak için yeterli koşul değildir. Bir ürünün yalnızca ihraç fiyatı üzerinden dampingli olup olmadığının tespit edilmesi de olası değildir. Bir ürün; ucuz ve dampingsiz olabileceği gibi pahalı ancak dampingli olabilir. Damping kavramı göreceli olup, bir mukayeseye dayandırılmaktadır. Bu mukayese; bir ürünün ihraç fiyatı ile ihracatçı ülkedeki eşdeğer ürünün normal değeri, genellikle yerel piyasa fiyatı arasında yapılmalıdır. Eğer, ihraç fiyatı normal değerinin altında ise bu ürünün dampingli olduğu kabul edilir. İkisi arasındaki fark damping marjıdır.

Mukayese; soruşturma süresince yapılan tüm işlemlerin ağırlıklı ortalama değeri ve aynı dönem aralığındaki ağırlıklı ortalama ihraç fiyatı arasında ya da işlem bazında normal değer ile işlem bazında ihraç fiyatı arasında yapılabilir. Satıcının ihracat fiyatları; alıcılar bölgeler ya da zaman sürelerine bağlı olarak büyük oranda farklılıklar gösteriyorsa, ağırlıklı ortalama normal değer; farklı ihracat işlemlerinin fiyatları ile karşılaştırılabilir. Karşılaştırma sonucunda ihraç fiyatının % 2'sinden düşük bir damping marjı elde edilirse (de minimis marj), söz konusu ithalata anti-damping önlemi uygulanamaz (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Damping yapıldığı, dampingden kaynaklanan bir zarar nedeniyle yerli firmaların bundan zarara gördüğü sonucuna varılırsa hesaplanacak damping marjı esas alınarak, yerli üreticileri koruyacak düzeyde bir vergi konulacaktır. Damping marjı hesaplanırken, dampingli ihraç edildiği tespit edilen ürünlerin iç piyasa fiyatları, iç piyasa satış şartları, ihraç fiyatları ve ihracat satış koşulları değerlendirmeye alınır. İhracatçı firmanın iç satışı yoksa ya da iç satışları damping marjı hesaplamak için uygun değilse, başka ülkelere yapılan ihracat satışları esas alınabilir. Eğer bu da imkan dahilinde değilse, damping yapan şirketin üretim maliyetine uygun bir kar marjı ekleyerek tespit edilen bir değer baz alınabilir. Soruşturmanın akabinde hesaplanan damping marjı %2'nin altında olması durumunda yaptırım uygulanmaksızın kapatılır. Aynı şekilde damping yaptığı iddia edilen kaynaklardan yapılan ithalat; ülkenin ilgili mal kalemlerindeki toplam ithalatının %3'ünün altında ise yaptırıma tabi tutulmaz. Uygulanabilecek olan anti-damping vergisinin süresi ise en fazla beş yıl ile sınırlandırılmıştır bu süre içinde ihracatçı firmalar damping yapmayı bitirmezlerse yeni bir gözden geçirme soruşturması ile bu süre ikinci beş yıla kadar uzatılabilir ve yerli firmaların zararı devam ettiği sürece gerekli soruşturmalar yapılmak sureti ile anti-damping vergisi uygulamaya devam edilebilir. İlgili taraflarca herhangi bir girişimde bulunulmazsa, beş yıllık sürenin sonunda yaptırım kendiliğinden sona erer (Parlıt, 2015:137-143).

DTÖ Anlaşmaları; Dampinge karşı uygulanan “sübvansiyonlar ve sübvansiyonları etkisiz hale getiren telafi edici tedbirler ile yerli sanayiye korumak için alınan geçici ithalat kısıtlamalarını içeren acil tedbirler” için istisnalara izin vermektedir.

Dampingi oluşturan halleri özel hukuk kişileri meydana getirdiğinden, anlaşma; dampingin ne tür hallerde durumlarda haksız rekabete yol açtığına değinmez. Anlaşma; devletlerin damping tespitini yaparken izledikleri yöntemler ve dampinge karşı hangi önlemleri (anti-damping vergisi gibi) uygulayabileceklerini düzenlemektedir.

Anlaşma; anti-damping durumları için soruşturmanın nasıl başlatılacağı hususundan, soruşturmaların yürütülme yöntemine ve ilgili tüm paydaşların fikir ve görüşlerinin alınmasından, delillerin sunulmasına müsaade edilmesine kadar detaylı kurallardan oluşmaktadır.

Anti-damping önlemleri genelde yürürlüğe konulduktan 5 yıl sonunda sona ermekle birlikte devam eden bir soruşturma ardından tedbir sona ermesi halinde zarara neden olacak halde olması hali tespit edilirse ilgili tedbir devam da edebilmektedir. Eğer bir anti-damping soruşturmasında, damping oranının dikkate alınmayacak kadar önemsiz derecede olduğu, yani ürünün ihracat fiyatlarının %2'sinden az olduğu tespit edilirse anti-damping soruşturmasına derhal son verilmelidir. Aynı şekilde eğer ihracatçı ülkeden ithal edilen ürün, o ürünün toplam ithalat hacmi içinde %3'ün altında bir yer tutuyorsa dampingli ithalat hacmi ya da zararın ihmal edilebilir olduğu var sayılarak soruşturmaya derhal son verilir (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

2.1.2.2. Teşvikler Anlaşması

Yoğun teşvik uygulamaları kaynak israfına neden olması yanında teşvik edilen sektörlerdeki yatırımcıların girişimci karakterlerini de zayıflatıcı etkileri olabilmektedir. Teşvik alan şirketler üretim maliyetlerini pazar koşullarına göre en aza indirmeye veya yeni yatırım alanları ve teknolojilerini bulup uygulamaya gayret göstermemekte ve bu da yatırımcılarda atalet neden olabilmektedir. DTÖ anlaşmasında teşvik kavramı yerine sübvansiyon ibaresi yer almaktadır ve anlaşmanın “6, 16, 23’üncü maddeleri” sübvansiyon konularına ilişkin genel düzenlemeleri ihtiva etmektedir. DTÖ platformunda yoğun bir biçimde teşviklerin verilmesinin yol açabileceği yan etkileri bertaraf edebilmek ve “serbest piyasa ekonomisi” koşullarının arttırılması için birlikte hareket aksiyon alınması kararlaştırılmıştır. Teşvik uygulamaları bütünüyle ortadan kaldırılamaz. Bu yüzden GATT-DTÖ bünyesinde bir “devlet yardımları anlaşması” imzalanarak en azından uluslararası düzeyde bir tanım, kapsam ve kavram birliğinin sağlanmasına çalışılmıştır (Selen, 2004: 132-133).

Mal ya da hizmet üretimini destekleme amacını gaye edinen devlet yardımları veya devlet harcamalarına “Teşvik” ya da diğer adı ile “sübvansiyon” denilmektedir. Bunlar arasında ihracatçı şirketlere yönelik “vergi iadesi”, “dolaysız prim transferi”, “ihracat dönük üretim gerçekleştiren üreticilere ucuz girdi sağlanması”, “düşük faizli kredi” ve “ihraç malını satın alacak yabancı ithalatçılara uygun koşullu kredi verilmesi” sayılabilir. Tüm bu uygulamalar ile ihracatçılara ya da ihracata yönelik üretim gerçekleştiren sanayicilere gerçekleştirdikleri ihracat karşılığında ulusal para birimi

üzerinden daha fazla ödeme yapılmış ve karlılık arttırılmış olur (Seyidoğlu, 2007: 174-176).

Sübvansiyonun tanımı; ilk olarak “DTÖ Kuruluş Anlaşması”nın ekinde bulunan “Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması’nın 1.1. maddesi”nde yer almıştır. Buna göre, devletin sunduğu ve yararlanan unsurlara fayda sağlayan bir ekonomik katkının veya GATT 1994’ün madde 16 özelinde bir gelir veya fiyat desteğinin olduğu durumlarda sübvansiyondan söz edilebilir. “Sübvansiyon”dan söz edilebilmesi devlet tarafından sağlanan bir “malî katkı” ya da “gelir ya da fiyat desteği” bulunması gerekmektedir. “Sübvansiyon”a dair ikinci unsur ise devletin sağladığı bu ekonomik katkı ya da gelir ya da fiyat desteğinin yararlanan unsurlara bir fayda tesis etmesidir.

Başka bir değişle, iktisadi fayda teminin ekonomik bir katkının sağlanması ile beraber olması gereken iki unsurdur. Bu iki unsurun birlikte olması durumunda sübvansiyonun varlığından söz edilebilir (Yılmaz, 2004: 20-22). Diğer yandan bir sanayi koluna ya da bazı işletmelere yönelik olarak devlet fonlarından doğrudan aktarım ya da borçlara yönelik hükümet kefaletiuygulaması sübvansiyon olarak sayılmaktadır. Ayrıca hükümetin mal veya hizmet sağlaması, mal satın alması da “sübvansiyon” tanımı içinde yer almaktadır (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

Ayrıca anlaşmaya göre sübvansiyondan mutlak suret ile sağlanan bir faydanın varlığı gerekmektedir. Diğer yandan anlaşmada özgül sübvansiyon tanımı yapılarak yalnızca bir firmaya ya da endüstri kümesine verilen sübvansiyonun “özgül” sübvansiyon olarak kabul edilmesi söz konusudur. Anlaşma temel olarak; devletlerin “sübvansiyon” dağıtma yetkisini kısıtlamaktan ziyade diğer devletlerin ticareti üzerini bozucu etkileri olan destekleri yasaklamayı veya sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple sübvansiyonları; “dava edilebilir” ve “yasaklanmış sübvansiyonlar” olarak iki grupta tanımlanmaktadır.

“Dava edilebilir sübvansiyonlar”; sübvansiyondan mağduriyet iddiasını ortaya atan üyenin bahsi geçen destek ile sağlanan sübvansiyonların kendi çıkarlarını bozduğu, zarara yol açtığı ya da olumsuz yönde etkisi olduğunu ispatlamadığı durumda söz konusu olan desteklerdir. Bu sübvansiyon türünde iddianın ispat edilmesi esastır ve bu yükümlülük iddia sahibine düşmektedir. Yasaklanan sübvansiyonlarsa uluslararası ticareti bozucu etkileri olan ve “Sübvansiyondan” fayda sağlayan işletmelerin belirlenmiş bir dış satım gayesine ulaşmasını ya da ülke dışından alınacak mallar yerine

malların yurt içinden tedarik edilmesini ve ikame edilmesini şart koşan sübvansiyonlardır. (Ay, 2005: 57-80)

“Korunma Tedbirleri Anlaşması” bir üye ülkede yer alan sanayi kolunda ithalatının artışının kendi iç endüstrilerine zarar verme tehdidi nedeniyle bu ürünün ithalatının geçici olarak sınırlandırılmasına ve de durdurulmasına cevaz vermektedir. Bu koşul yalnızca söz konusu zararın ciddi derece olması halinde geçerlidir.

“GATT 47” Anlaşmasında da korunma tedbirleri uygulanmış ancak hükümetler bu hükmü kullanmaktan ziyade GATT’ın denetimi dışında kalan gri alan tedbirlerini kullanarak kendi sanayilerini koruma eğilimi sergilemişlerdir. Bundan ötürü “DTÖ Anlaşması” ile bu tür gri alanlar yasaklanarak bu alının dışında yer alan tüm koruma tedbirlerinin uygulanmasına günbatımı klozu (sunsetclause) olarak anılan zaman kısıtlamalarını getirmişlerdir. Korunma Tedbirleri Anlaşmasıyla DTÖ üyelerinin gönüllü ihracat kısıtlamaları ya da ihracat/ ithalat üzerinde herhangi başka bir tedbir uygulanması yasaklanmıştır. 1998 yılı itibariyle anlaşmaya uygun bir biçimde tekrarda düzenlenmeyen karşılıklı tedbirlerin tümü kaldırılmıştır. “Korunma Tedbirleri Anlaşması”nı hükümlerinin yerine getirilmesini ve üye devletlerin taahhüt ettiği hususları gözetmek maksadıyla “DTÖ Korunma Tedbirleri Komitesi” de vardır. Üye ülkeler; herhangi bir korunma soruşturmasının tüm aşamalarında ve soruşturma ile ilgili alınan kararlardan komitenin bilgilendirilmesi ile mükellef olmakla birlikte “komite” de bu raporların denetiminden sorumludur (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

2.2. SÜBVANSİYONLAR VE TELAFİ EDİCİ ÖNLEMLER ANLAŞMASI

BAĞLAMINDA TEŞVİK İLKELERİ

Hukuksal açıdan “haksız rekabet”; iktisadi rekabetin bütün hallerini kapsamaktadır. Ekonomik anlamda “haksız rekabet” ise ekseriyetle pazarın yapısından kaynaklanmaktadır. Tekel, kartel ve tröstlerin satış, üretim, fiyatlama, dağıtım veya reklam politikalarının eşit rekabeti bozacak biçimde uygulanması haksız rekabeti getirir.

Uluslararası ticarete görülen en önemli haksız rekabet şekilleri ise damping ve sübvansiyonlardır (teşvikler). DTÖ düzenlemeleri; “damping” ya da “sübvansiyon” nedeniyle “haksız rekabet”e yol açan ya da konu olan ticaret unsurlarının meydana

getirdiği zarara karşı bir üretim dalının ya da endüstrinin korunması amacıyla yapılacak işlemleri, alınacak önlemleri, gerekli ilke ve uygulama kararlarını ve bu kararların uygulanabilmesine ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır (Gültekin, 2010:13).

Damping ve devlet yardımları ile anti-damping ve telafi edici önlemler birbiriyle yakından alakalıdır. Birçok devlet; bu iki haksız rekabet unsurunu tek bir yasal düzenleme altında ele alınmıştır ve mücadele de aynı yasal prosedürü ve aynı idari mekanizmayı benimsemiştir. Damping ve devlet yardımlarına ilişkin tedbirler genel itibariyle ithalat üzerinden özel vergilerin alınması biçimindedir. Anti-damping vergisi gibi telafi edici vergi de belirli bir ülkeden ithal edilen belirli bir ürüne yönelik uygulanması nedeniyle bu vergi uygulaması GATT'ın ulusal muamele yapmama ve en çok kayırılan ülke kurallarına aykırı görünmektedir. Bu anlaşmalar üye ülkelere çekince hakkı (Escape Clause) kullanma olanağı tanımaktadır fakat bu hakkın kullanımı her iki anlaşmada da bir vergi uygulaması yapmadan evvel ithalatçı ülke yerli sanayinin gerçekten zarar gördüğünü ispat eden ayrıntılı bir soruşturma ve araştırma yapma zorunluluğunu yanında getirmektedir.

Damping ya da sübvansiyon araştırmaların başlatılması ve yürütülmesinde temel farklılıklar da yer almaktadır. Kavramsal açıdan damping, bir firma tarafından uygulanırken, devlet yardımları ise hükümetler ya da kamu kurumları eli ile dağıtılmaktadır. Yardımlar; ya firmalara doğrudan ödenmekte ya da desteklenecek firmaların müşterilerine destek verilerek uygulanmaktadır. DTÖ üye ülkelerin ve hükümetlerinin oluşturduğu bir kuruluş olması nedeniyle özel firmaların damping gibi faaliyetlerini düzenleyemez ve firmalarla uğraşmaz. Bu nedenle, Anti-Damping Anlaşması yalnızca dampingin önlenmesi maksadı ile yürütülen hükümet davranışları ile alakalıdır. Devlet yardımları anlaşması ise çift yönlü bir anlaşma olup; hem hükümetlerin verecekleri yardımlar ile hem de başka ülkelerin ihracatçılarına sağladığı yardımlardan yerli sanayini korumak maksadıyla uygulanabilecek önlemleri düzenlemektedir (Selen, 2004: 127-128).

2.2.1. Uluslararası Teşvik Sistemi, İlkeleri

“Dünya Ticaret Örgütü”; üye devletlerin vatandaşlarının hayat standardını yükseltmek, tam istihdamı ile istikrarlı bir biçimde artan reel gelir ve reel talep hacmini yakalamak adına mal ve hizmet üretiminde artışı ve bunların serbest bir şekilde

ticaretini hedeflemektedir. Örgüt; kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uyumlu bir biçimde kullanımına olanak tanımayı amaçlamaktadır. Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması gayesinden hareketle gerek çevrenin korunması gerekse farklı ekonomik düzeydeki ülkelerin ihtiyaç ve kaygılarına yanıt verecek şekilde bu ülkelerin mevcut durumlarını geliştirmek gayesine ulaşabilmek amacı ile DTÖ çalışmalarını sürdürmektedir.(Agreement Establishing The World Trade Organization, 2019:1)

Uluslararası teşvik sistemi de bu temel amaçlara hizmet edecek şekilde tanzim edilmiş ve DTÖ’de aşırı teşvik uygulamalarının yan etkilerini bertaraf etmek ve serbest piyasa şartlarının dünyanın tümünde güçlendirilmesine amacıyla birlikte hareket edilmesi kararlaştırılmıştır. Teşvik uygulamalarının tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmaması nedeniyle en azından uluslararası düzeyde terminolojik tanımlamaların yapıldığı ve kapsam birliği olan bir yapının inşa edilmesi amaçlanmış ve bu çerçevede, GATT-DTÖ bünyesinde bir “devlet yardımları anlaşması (sübvansiyonlar ve telafi edici tedbirler anlaşması)” imzalanmıştır. Anlaşma; Tokyo görüşmelerinde (round) tanımlanan ‘Teşvikler Kodu’ üzerine kurulmuştur. Tokyo görüşmelerinde devlet yardımları anlaşmasını tüm devletler imzalamamıştır fakat anlaşma; tüm üyeler tarafından imzalanan DTÖ kurucu anlaşmasının mütemmim cüzü olması nedeniyle DTÖ’ye üye tüm ülkeler tarafından imzalanarak aşamalı şekilde uygulanmaya başlanmıştır (Selen, 2004: 132-133).

Devlet yardımları anlaşmasında; ülkedeki belirli bir endüstriye, sektöre, firmaya ya da kamu kuruluşuna verilebilecek teşvikler “özgüllük” esasına dayandırılmıştır ve sübvansiyondan mutlaka sağlanan bir “fayda” olması gerektiği ifade edilmiştir. Anlaşmanın 2.maddesi hükümlerinde özgüllük kavramı; teşviki veren makamın yetkisi alanındaki herhangi bir işletmeye, sanayiye ya da işletme ve sanayi gurubuna özgü olmasını ifade etmektedir. Teşvik unsurları özgüllük ölçütüne göre dava edilemeyen (yeşil alan), yasaklanmış (kırmızı alan)ve dava edilebilir (gri alan)sübvansiyonlar olarak üç ana kategoride gruplandırılmıştır (Selen, 2004: 135).

2.2.1.1. Serbest Teşvikler

Serbest teşvikler (sübvansiyonlar) diğer bir ifade ile dava edilemeyen teşvikler; DTÖ Anlaşması’nın dördüncü bölümünde yer alan 8 ve 9 maddelerinde

zikredilmektedir. Anlaşmanın 8.1.maddesine göre serbest sübvansiyonlar şu şekilde sıralanmaktadır.

- 1) “Madde 2 çerçevesinde özgül (spesifik) olmayan sübvansiyonlar”,
- 2) “Özgül olmakla birlikte, 8. maddede yer alan koşulları taşımaları kaydıyla araştırma geliştirme faaliyetlerine yönelik sübvansiyonlar, geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına yönelik sübvansiyonlar ve çevrenin korunması amacına yönelik sübvansiyonlar” (Yılmaz, 2004:128-129).

Özgül olmayan teşvikler ise üç ana grup bünyesinde derlenmiştir. Bu gruplardan ilki firmaların kendi bünyelerinde yaptıkları ya da yüksek eğitim ve araştırma kurumlarına yaptırdıkları Ar-Ge uygulamaları kapsamında yapılan harcamaların devlet tarafından desteklenmesidir. Burada yardım tutarı araştırma geliştirme giderlerinin %75’ini, pazara giriş öncesi ürün geliştirme harcamalarının da %50 sini aşmaması gerekmektedir. Özgül olmayan teşviklerden bir diğeri de bölgesel kalınma düzeylerinde farklılığın giderilmesi maksadıyla verilen teşviklerdir. Serbest teşvik unsurlarının sonuncusu ise çevrenin korunması ile ilgili olan teşvik uygulamalarıdır. Mevcut tesisin firmalara ilave mali yük getiren çevre mevzuatına uygun hale getirilebilmesi için bir kereye mahsus uyugum giderlerinin %20’i ile sınırlı olmak kaydı ile çevrenin korunması maksadıyla verilen teşvikler serbest teşviklerdir ve dava konusu olamaz (Selen, 2004:136-137).

2.2.2.2. Yasaklı Teşvikler

Ticareti doğrudan etkileyen ve diğer ülkelerin çıkarlarını olumsuz yönde etkileyen sübvansiyonlar yasaklı teşvikler sınıfında yer almaktadır ve verilmesi yasaktır. Sübvansiyonlar anlaşmasının 3. maddesi, DTÖ’nün tarım anlaşmasında müsaade edilen sübvansiyonlar dışındaki sübvansiyonları ile, ihracat başarısına dayalı dağıtılan “ihracat sübvansiyonları” ve ithal ürünler yerine yerli ürünlerin tercih edilmesi noktasında verilen teşvikler yasak teşvikler olarak nitelendirmektedir. (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

İhracat başarısına bağlı olmak ve ithal mallar yerine ikame edilmesine bağlılık kriterleri göz önüne alındığında özgüllük ilkesini karşılamayan teşvik uygulamalarının yasak teşvikler kapsamına girdiği rahatlıkla söylenebilir. Performansa bağlı teşvik uygulamalarının firmalar arasında ayrımcılığa neden olması, yerli ürünlerin ithal

mallarına, ikame edilmesini sağlayan düzenlemeler içermesi uluslararası kaynak dağılımını negatif yönde etkileyeceğinden bu kriterlere göre verilen teşvikler yasaklanmış teşvik statüsündedir. Yasaklanmış teşvik uygulamalarına; ihracata pirim verilmesini öngören, ihraç kazançlarının belirlenmiş bir bölümünün yurt dışı hesaplarda tutulmasına izin verilmesi, ihracata dönük üretimde, gelir ve kurumlar vergisi matrahının hesaplanmasında, tüketime yönelik avantajlar sağlanması (örn: Yatırım indirimi uygulaması), misal olarak gösterilebilir (Selen, 2004: 135).

2.2.2.3. Gri Alan Teşvikleri (Dava Edilebilir Teşvikler)

Dava Edilebilir Teşvikler; Sübvansiyonlar Anlaşması'nın 3. bölümünün 5. ve 7 maddelerinde düzenlenmektedir. Buna göre yasak olan ve dava edilemeyen sübvansiyonlar dışındaki diğer tüm sübvansiyonlar dava edilebilir statüdedir çoğu "sübvansiyon" bu kategoriye dâhildir. Eğer sübvansiyonlar; diğer üyelerin çıkarlarında "olumsuz etkilere" neden oluyorsa, bunlara karşı ilgili mercilere başvuru yapılabilir. Üç şartın gerçekleşmesi halinde olumsuz etkilerden söz edebilir:

- 1) Diğer üyenin yerel endüstrisine yönelik bir zarar
- 2) GATT 1994 ile tesis edilen hakların hiçe sayılması veyahut azaltılması
- 3) Diğer üye ülkenin çıkarlarına ciddi zarar (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

Haksız rekabete neden olan sübvansiyon uygulamalarının dava edilebilir nitelikte olduğu kabul edilmektedir. DTÖ üyesi herhangi bir ülke diğer bir üyenin uyguladığı teşvikten ötürü kendi yerli sanayisinin zarar gördüğü iddiasında ise bu iddiasını ispat edecek kanıtları ibraz etmesi kaydı ile gördüğü zararı dava konusu yapabilir. Dava süreci sonunda ortaya çıkan karara göre zarar veren unsurların varlığının tespit edilmesi halinde zarar gören tarafında zararını karşılayacak telafi edici vergiler ve ithalat sınırlandırmaları şeklinde karşı önlemlerin uygulanması söz konusudur (Selen, 2004: 138).

2.2.2 Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması Kapsamında Yasaklanmış Teşviklere Karşı Uygulanabilecek Önlemler

1994 yılında tamamlanan Uruguay Round neticesinde imzalanan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmaları, DTÖ üyeleri arasında meydana gelebilecek ihtilafları bir çözüme kavuşturmak üzere, bir Anlaşmazlıkların Halli Organı (Dispute Settlement

Mechanism) (AHO) içermektedir. AHO'da, DTÖ'nün kuruluşundan önce geçerli olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) XXII. ve XXIII. Maddelerinde de yer verilmiştir. Bunlar Uruguay Round neticesinde kabul edilen Nihai Anlaşma ile GATT 1994 şeklinde kabul edilerek benimsenmiştir. Bu anlaşmaya ilave olarak, gene Uruguay Round sonucunda "Anlaşmazlıkların Çözümlemesi Konusundaki Kural ve Yöntemleri Tespit Eden Mutabakat Metni" kabul edilmiştir. Haksız teşvik uygulamaları; herhangi bir anlaşmada aksi öngörülmedikçe, DTÖ'de Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO) tarafından çözüme kavuşturulmaktadır. AHO; panel oluşturmaya, panel ve temyiz organından gelecek raporları kabul etmeye, karar ve tavsiyelerin uygulamalarını denetleme ve gerekli durumlarda DTÖ Anlaşmaları çerçevesindeki tavizlerin ve diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin vermeye yetkilidir.

Dış ticarete haksız rekabet önlenmesi; dampinge veya sübvansiyona konu olan ticaretin neden olduğu zarara ilişkin bir üretim dalının korunması maksadıyla tesis edilecek işlemleri, alınacak tedbirleri, gerekli ilke ve uygulama kararları ile bu kararların hayata geçirilebilmesine ilişkin usul ve esasları kapsar. DTÖ'ye üye her ülke, dış ticarete dampedingli ithalattan zarar görmemek için, dampedingli ithalata karşı soruşturma açılması, geçici önlem alınması, kesin önlem alınması ve yapılan soruşturma akabinde dampinge karşı vergi konulması gibi tedbirler. Önlem alınmasını gerektiren durumlar, dampinge konu olan ithalatın muhatap ülkedeki bir üretim dalında ekonomik zarara yol açması veya ekonomik zarar tehdidi oluşturması ya da bir üretim dalının kurulmasını fiziki olarak geciktirmesi olarak sıralanabilir (Gültekin, 2010: 13-14).

2.2.2.1. Yasaklanmış Teşvik Uygulamalarına Karşı Önlemler

Sübvansiyon veya anti-dampingin araştırılması için sektörü temsil gücüne sahip ilgili sivil toplum kuruluşu tarafından ülkenin yetkili makamlarına iletilir ve bu talebe istinaden haksız rekabetten ötürü zarar gören ülke; DTÖ'den soruşturma talep edilebilir. Soruşturma talepleri başlangıçta yerindelik denetimine tabi tutulur ve talep eden tarafın temsil gücü ile nedensellik sorgulaması yapılır. AHO; anlaşmazlıkların halli için ilk etapta tarafların karşılıklı olarak çözüm bulmalarına yönelik bir istişare usulü öngörmekle beraber bu yol ile bir uzlaşmaya varılamadığı takdirde duyulması halinde soruşturma başlatılmadan önce, şikâyetçi olunan karşı taraftan, istişare talep edilir.

İstisnâlerden sonuç alınamaması halinde soruşturma resmi yayın organlarında ilan edilerek başlatılır.

Soruşturmanın kapsam ve sonucuna göre “Taahhüt”, “Geçici Önlem” ve “Vergi” olmak üzere üç önlem alınabilir. Haksız rekabet unsurlarına karşı uygulanabilecek önlemler ise soruşturma sürecinde ve sonrasında uygulanabilecekler olarak sınıflandırılabilir.

İnceleme ve soruşturma süreçlerinde kullanılabilen “taahhüt” ve “geçici önlemler”; soruşturma sürecinde gerçekleştirilen ithalatın olumsuz etkilerini minimum düzeye çekmek maksadıyla uygulanmaktadır. “Taahhüt” önlemi; ithalatçının, zarara yol açan ticari uygulama ya da politikadan vazgeçileceği yönündeki, irade beyanını ifade etmektedir. Anti-damping soruşturmalarında taahhüt önlemi uygulanması halinde soruşturma askıya alınmaktadır. Taahhüdün kabul edilmemesi veya gereğinin yerine getirilmemesi halinde ise askıya alınan soruşturma devam ettirilerek sonuca bağlanır. Sübvansiyon soruşturmalarında taahhüt önlemi kabul edilse de soruşturma devam ettirilebilir. Geçici önlemler ise, ithalatın; gözetime bağlanması ya da ithalattan geçici vergi alınması şeklinde uygulanmaktadır. Geçici önlemler soruşturma sona erene kadar geçen süreçte yapılacak ithalat için uygulanır.

Araştırma sonucunda haksız rekabete yol açan ithalata dair vergi önleminin alınmasına ihtiyaç duyulması durumunda ilgili karar; ithalatçı ülke tarafından alınarak konunun ilgili tüm paydaşlarına duyurulması ardından uygulamaya konulur. Soruşturma süreci bitiminde iddia edilen zarar ve ithalat arasında nedensellik unsurunun tespit edilmesi halinde; zararı ortan kaldıracak oranda vergi uygulanmaktadır. İthalatçı ülke de haksız rekabete karşı vergi uygulama kararını alırken esasında vergileme tekniği bakımında bir takım kısıtlar içinde hareket edebilmektedir. Bu kısıtlar; üye ülkenin vergiyi doğuran olayı, vergi matrahı ve oranını kendisinin belirleyememesidir. Vergiyi doğuran olay; dampingli ithalatın ithalatçı ülkenin yerli endüstrilerine zarar vermesine ve bunun kanıtlanmasına bağlıdır. Bu ispatı yaptıktan sonra haksız rekabetten zarar gören ithalatçı devlet; vergi tahsiline cevaz verebilir ve ilgili ithalattan, “damping marjı” veya sübvansiyon miktarınca vergi tahsil edebilir.

Damping marjı ya da sübvansiyon büyüklüğüne bağlı olarak uygulanabilecek vergi oranı belirlenebilmektedir. Korunma önlemleri; ithalatı kısıtlama özelliği sayesinde korunma gereksinimi içerisindeki üretim dallarına ciddi oranda koruma

sağlamaktadır. Haksız rekabete karşı önlemler; haksız ticari faaliyet yürüten şirketlere yönelik olmalarından ötürü önleme konu ürünün ithalatını belirgin bir şekilde azaltmak ile birlikte haksız ticari uygulamaların da önüne geçmeyi hedeflemektedir. Önlem konusu ürüne ilişkin olarak haksız rekabet unsuru içermeyen ve bu hali ile ticari faaliyete dayanan ithalat üzerinde hiçbir miktar kısıtlaması ya da ithalat yasağı tesis edilememektedir. Kısıtlama; haksız iktisadi faaliyet gerçekleştiren işletme ile ticarete konu ürün ile sınırlıdır.

“Korunma önlemleri” hariç “ticaret politikası savunma araçları”, serbest pazar işleyişini negatif yönde etkileyen iktisadi etkinliklere yönelik olmasından dolayı bir koruma arz etmektedir. İthal ürüne getirilen vergilerle, ithal ürünün fiyatı; uluslararası fiyat düzeyine çıkarılarak ithalat maliyeti yükseltilmektedir. Böylelikle ithal ürünün yurda uluslararası fiyattan sokulması ithalatçının düşük maliyetli ithalat avantajını ortadan kaldırdığından ötürü rakip yerli sanayi üzerindeki olumsuz ekonomik etki ve zarar bertaraf edilmekte ya da en azından azaltılmaktadır. Bu şekilde rakip üretim gerçekleştiren yerli sanayi; ithal ürünlerin meydana getirdiği haksız rekabete karşı belirli ölçüde haksız rekabete karşı korunma imkânına kavuşmaktadır (Selen- Gümüş, 2011:220-223).

2.2.2.2. Teşvik Soruşturmaları

Herhangi bir ithalata ilişkin sübvansiyon karşıtı bir önlem alınıp alınmayacağına sübvansiyon incelemesi ardından karar verilir ve hiçbir DTÖ üyesi sübvansiyonlu ithalata karşı kendi başına önlem alamaz, önlem alabilmesi; “başvuru”, “inceleme” ve “zarar tespitinden” oluşan sübvansiyon soruşturmasının gerçekleşmesi şartı vardır. (Selen, 2004:138).

Diğer yandan soruşturma akabinde telafi edici tedbirinin yürürlüğe alınabilmesi için, maddi hukuka dair üç unsurun tespiti gerekmektedir. Bunlar: sübvansiyon, zarar ve nedensellik bağının tespit edilmesidir. Maddi hukuka dair bu bulgular; belirli usul kuralları çerçevesinde yapılmalıdır. Soruşturma aşamasında ekseriyetle yerli üretim dallarından yapılan şikâyet ile başlar ve şikâyet üzerine soruşturma açılabilmesi için, soruşturma merciinin bir soruşturma açılmasını gerektirecek delilleri kapsadığını tespit etmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda herhangi bir şikâyet olmadan da soruşturma makamının soruşturmayı kendiliğinden açabilir. Soruşturmanın açılması akabinde

soruşturma makamı maddi hukuka ilişkin olarak yapılması gereken tespitlere dayanak teşkil edecek bilgi belge ve verileri ilgili taraflardan isteyecektir. Veriler toplanması akabinde ihtiyaç görülmesi halinde bu verilerin doğruluğunu teyit etmek üzere bilgi, belge ve veriyi veren firmalara ziyaret yapılarak yerinde incelemede yapılabilmektedir. Soruşturma süresince kendi haklarını savunmak üzere ilgili tarafların soruşturma makamına bilgi ve belge sunmaları mümkündür. Maddi hukuka dair bulgulara göre önlem alınması gerektiğinde önleme başvurulmadan önce soruşturma makamı ilgili taraflara esasa ilişkin tespitlerinin dayanaklarını gösteren bir bildirimde bulunur ve tarafların itirazlarını değerlendirir.

Soruşturma sonucunda önlem alınması halinde önlem en çok beş yıl süre ile yürürlükte durur ve bu sürenin bitiminde önlemin kaldırılması durumunda sübvansiyonun ve zararın devam etme ya da tekrarlaması ihtimalinin bulunduğu tespit edilmez ise ilgili önlem yürürlükten kaldırılır (Yılmaz, 2004: 219-220).

2.2.2.3. Önlemlerin Uygulama Esasları

“Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması (Agreement on Subsidies and Countervailing Measures, SCM)”; yerli firmalara dağıtılabilecek sübvansiyonları katı bir biçimde düzenlemektedir. Anlaşmada (SCM); sübvansiyonlar; yasak sübvansiyonlar (prohibited), izin verilebilir ancak karşı tedbire başvurulabilir sübvansiyonlar (permissible but actionable), izin verilebilir (permissible) sübvansiyonlar olarak üç kategoride sınıflandırılmaktadır. İhracatla doğrudan bağlantılı olan ve ihracatçıya bir ödül şeklinde verilen sübvansiyonlar yasaktır. İzin verilebilir ancak karşı tedbire başvurulabilir sübvansiyonlar ise, yasak sübvansiyonlar dışında kalan ve özgül olarak belirli kesimlere verilen sübvansiyonlardır. Yasak olmayan ve spesifik olmayan sübvansiyonların yerli üreticilere verilmesinde bir sakınca görülmemektedir. DTÖ üyesi ülkeler, kendi sanayilerine ya da tarımsal üreticilerine destek verirken, uluslararası kurallara uyması gerektiği gibi, kendi işletmelerine zarar veren sübvansiyonlarla mücadele ederken de uluslararası kural ve disipline riayet etmeye mecburdurlar. (Şahinöz, 2002: 177-189)

Bir ülke, yasak ya da tedbir alınabilir bir sübvansiyon nedeniyle kendi firmalarının zarar gördüğü yönünde kuvvetli bulguları elinde bulunduruyorsa bu noktada iki yol izlemesi mümkündür. Birinci yol, uluslararası yol olup; konuyu DTÖ

bünyesindeki Anlaşmazlıkların Halli Organına (AHO) (Dispute Settlement Body, DSB) başvurudur. AHO; meseleyi Panel denilen özel oturuma taşıyarak kararını vermektedir. Sürecin bitiminde gerçekten başvuran ülkenin firmalarının sübvansiyon dolayısı ile zarara uğradığı sonucuna varılırsa sübvansiyon uygulayan ülkenin bundan vazgeçmesi beklenir. Eğer vazgeçmezse, şikâyet eden ülke karşı tedbir alma yoluna gidebilir.

Bir ülkenin kendi firmalarına verdiği sübvansiyon nedeniyle zarara uğrayan ülkeler bireysel olarak hareket edip, sübvansiyon veren ülkeden yapılan sübvansiyonlu ithalata karşı telafi edici tedbir uygulayabilir. Telafi edici vergiye sübvansiyonlu ithalata karşı koruma mekanizması şeklinde değerlendirilebilir. Hükümetlerin sübvansiyona karşı yerli firmalarını koruyucu tedbire başvurabilmesi için aynen anti-damping sürecinde olduğu şekli ile yerli endüstri ya da bunları temsil eden sivil toplum kuruluşları tarafından bir başvurunun yapılması gerekmektedir. Sübvansiyon soruşturmalarında başvurunun geçerli kabul edilebilmesi için yerli iş kolunun çoğunluğunun süreçle ilgili olması gerekmekte ve tarafları bilgilendirme, bilgi ve belgeleri değerlendirme, yaptırım uygulama, yaptırımların süresi, yaptırımların gözden geçirilmesi gibi süreçler anti-damping soruşturmaları için açıklanan süreçlerin aynısıdır. Sübvansiyon soruşturmaları ile anti-damping soruşturmalarının birbirinden ayıran nokta, sübvansiyon soruşturmalarına, sübvansiyon verdiği iddia edilen ülkenin kamu otoritelerinin de dahil edilmesidir. Sübvansiyonun zararlı etkilerine karşı yerli firmaları korumak için uygulanan ek vergi türüne telafi edici vergi (countervailingduty) denmektedir. Sübvansiyon soruşturmalarında ön inceleme veya soruşturma sonucunda ortaya çıkan telafi edici vergi miktarı, minimum seviyenin (de minimis) altında ise (%1), soruşturma kapatılır. Aynı şekilde sübvansiyonlu ithalat; ülkenin o üründe toplam ithalatının %2'sinin altında ise soruşturmanın devam etmesine gerek bulunmamaktadır (Parıltı, 2015:141-143).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACAT TEŞVİK POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU SÜBVANSİYON SORUŞTURMALARININ ANALİZİ

3.1. TÜRKİYE'NİN İHRACATI TEŞVİK POLİTİKALARI VE TARAF OLDUĞU SÜBVANSİYON SORUŞTURMALARININ ANALİZİ

Küresel dünyada ekonomik politikaların genel eğilimleri devletlerin korumacılık politikaları ile devletin müdahaleciliğini çokça kullanmaları yönündedir. Global ölçekte meydana gelen finansal ve makro ekonomik krizler, devletlerin kendin ekonomik bütünlüklerini koruyabilmek adına korumacılık tedbirlerini tetiklemekte ve bu durumda dünya ticaretinin yavaşlamasına neden olmaktadır. Korumacılık tedbirlerine başvuran ülkeler denildiğinde bu tedbirlere başvuran gelişmiş ülkelerin başında İngiltere gelirken, İngiltere'yi; ABD, Japonya ve Almanya takip etmektedir.

Liberal piyasa düzenini savunan çoğu gelişmiş ülke; milli çıkarlar söz konusu olduğunda serbest piyasa savunuculuğunu bir kenara bırakarak korumacılığın en büyük savunucusu ve uygulayıcısı olabilmektedir. Buna örnek olarak özellikle son zamanlarda ABD Başkanı Donald Trump'ın Çin ve birçok ülkeye yönelik gümrük tarifelerini arttırma yönündeki söylemleri örnek olarak verilebilir. Korumacılık; farklı biçimler alan devlet müdahalesini ifade etmektedir. Bilhassa gelişmiş ülkeler; küresel rekabette ön plana çıkabilmek için bazı stratejik ekonomik sektörleri muhafaza etme çabasına girerler. Böylece uygulamış oldukları politikalarla bu sektörlerin iç pazarlarda güçlü ayakta kalmaları ve ekonomide pay sahibi olmaları hedeflenmektedir. 2008 küresel finansal kriz sonrası ticari korumacı politikalar uygulayan ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir. Bu politikaların uygulanışı için vergi yükünü arttırmaya yönelik üç yöntemle başvurulmuştur. Bunlardan ilki vergi yükünü doğrudan arttıran ilave gümrük vergileri, ikincisi anti-damping vergileri ve son olarak üçüncüsü ise vergi matrahına müdahale yoluyla dolaylı olarak vergi yükünü arttıran gözetim uygulamalarıdır.

Türkiye; 2018'in ilk üç ayında 21 adet ürün için farklı referans değerlerde gözetim uygulaması başlatmıştır. 207 yılı gözetim kapsamına alınan mal sayısı ise 86 olmuştur. 2018 'in ilk üç ayında 8 damping ve sübvansiyon soruşturması açılırken, 21

adet ürüne yönelik anti-damping uygulaması başlatılmıştır. Dünya’da anti-dampingin en çok 2016 yılında uygulanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü’nün 2017 yılı ‘‘World Tariff Profiles’’ raporuna göre Türkiye 31 Aralık 2016 tarihi itibariyle toplam 232 kalem ürünü kapsayan 156 düzenleme ile Dünya’da bu tedbiri en çok kullanan üçüncü ülke konumunda yer almıştır. Dünya’da anti-damping vergisinin 287 düzenleme ve 362 kalem ürüne yönelik olmak üzere en çok kullanan ülke ise ABD’dir. Diğer yandan ABD; 253 kalem mal için 79 karar ile telafi edici vergiler grubunda birinci sırada yer almaktadır. Kanada ise telafi edici vergiler grubunda 64 adet ürün Dünya’da ikinci sırada yer almaktadır. Dünya genelinde hem anti-damping hem de telafi edici vergiler kimyevi maddeler ve metal grubunda yoğunlaşmaktadır. (Aytekin-Uçan, 2018:853-854). Dünya Ticaret Örgütü’nün 2019 yılı ‘‘World Tariff Profiles’’ raporuna göre, Türkiye 31 Aralık 2018 tarihi itibariyle toplam 246 kalem ürünü kapsayan 141 düzenleme ile Dünya’da bu tedbiri en çok kullanan üçüncü ülke konumunda yer almıştır. Türkiye’nin yanında Malezya da bu önlem türünü en fazla kullanan ülkelerden biri olmuş ve toplam 218 üründe 46 adet önlem ile dikkat çekmektedir. ABD ise 2018 yılında 75 düzenleme ve 107 ürüne yönelik olarak anti-damping önlemi almıştır. Telafi edici vergilerde ise Türkiye 2018 yılında 3 ürüne yönelik bir uygulama yaparken ABD. 397 ürüne yönelik olarak 109 uygulama ile dikkat çekmektedir. Kanada ise 2018 yılında 86 ürüne yönelik 28 adet telafi edici vergi önlemi olarak dikkat çekmektedir. (World Tariff Profiles 2019, 2019: 198-2017)

3.1.1. Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi

Günümüzde hammadde kaynakları, enerji kaynakları, üretim kapasitesi ve sahip olunan teknoloji bakımından ülkelerin yalnızca kendilerine yeterli olacak yapıda olmaması nedeniyle hiçbir ülke yalnızca kendi ürettiklerini tüketme yolu ile kalkınamaz.

Bu yönü ile dış ticaret ekonomideki toplam üretim hacminin GSYİH’nin gelişimine de katkıda bulunabilir. Dış ticaret ve iktisadi büyüme ilişki çift yönlü bir korelasyona sahiptir ve iktisadi büyüme dış ticareti etkileyebildiği gibi, dış ticaret de iktisadi büyümeyi etkileyebilir. 19. YY’da dış ticaret, dünyadaki çoğu yeni yerleşim bölgesinde (ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zellanda, Arjantin, Güney Afrika Cumhuriyeti, vs) ‘‘kalkınmanın motoru’’ rolü oynamıştı.

İngiltere’de kitlesel sanayi üretimine geçişin gıda maddeleri ve ham maddelere doğurduğu talep, bu ülkelerin ihracatını hızla artırmak sureti ile kalkınmalarına büyük destek sağlamıştır. Günümüzün AGÜ’leri bakımından dış ticaret; kalkınmanın anahtarı rolü oynaması, tartışmalı olmakla birlikte kalkınmayı hızlandırıcı önemli bazı etkileri olduğu kesindir.

Kalkınma üzerindeki bu olumlu etkilere dış ticaretin dinamik faydaları adı verilir. Dış ticareti statik yararları karşılaştırmalı üstünlükler teorisine uygun bir uluslararası uzmanlaşma ve işbölümünün bir kereye mahsus yararlarını ifade etmektedir. Özellikle kalkınma yolundaki ülkeler dış ticaretin dinamik yararlarının süreklilik taşıması nedeniyle bunlardan en iyi biçimde yararlanmaya çalışırlar (Seyidoğlu, 2007:113-114).

İhracatın mikro düzeyde yani firmalar özelinde ise faydaları şunlardır: İhracat sayesinde firmalar pazar paylarını genişletme fırsatı yakalar bununla birlikte iç piyasadaki daralmalardan daha az etkilenirler ayrıca iç pazara yönelik üretimin getirmiş olduğu eksik kapasite kullanımının getirmiş olduğu olumsuzluklar bertaraf edilerek ölçek ekonomisine erişim yolu açılır, iç piyasadaki yüksek rekabetin getirmiş olduğu fiyat rekabetinden kaçınma fırsatı verir. Uluslararası piyasalarda yoğun bir rekabetin olduğu günümüz ekonomik koşullarında ülkeler; ihracatın gelişmesine katkıda bulunacak politikalar belirlemekte ve bu konuda bir takım önlemler almaktadırlar. Bu çerçevede ihracat ve ihracatın teşviğine yönelik alınan önlemlerin büyük önem taşımaktadır. İhracatın makro açıdan etkileri ise şu şekilde açıklanabilir. Dışa açık ekonomilerde, bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeri Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) olarak tanımlanmakta ve “ $GSMH=C+I+G+(X-M)$ ” denkliği ile formüle edilmektedir. Burada C; tüketim, I;brüt yatırım harcamalarını, G; hükümet alımlarını, (X-M) ise net ihracatı temsil etmektedir. Bu denklem içerisinde net ihracat, yani ihracat – ithalat farkı ne kadar fazla ise bu durum gayri safi milli hasılayı o oranda pozitif olarak etkiler. Ayrıca ihracatın GSMH’ye oranına dışa açıklık endeksi denir, dışa açıklık endeksi yukarıda olan ülkelerde ihracat ülke ekonomisi içerisinde geniş bir yere sahiptir. Dışa açıklık endeksi 2000 yılında ABD’de %8, Japonya’da %10, Türkiye’de %13, Avrupa Birliği’nde %30, Avustralya’da %16, İngiltere’de %20, Almanya’da %29, İrlanda’da %81 ve Belçika’da %82’dir.

Diğer yandan ihracat ödemeler dengesi yolu ile de ülke ekonomilerini etkiler. Dışa açık ekonomilerde; dış aleme ödeme yapılmasını gerektiren işlemler, ödemeler dengesinde eksi (-) işaret ile yer alır. Buna karşılık dış alemden ülkeye ödeme yapılmasını gerektiren uygulamalar da ödemeler bilançosunda artı (+) işaret ile yer alır. Ödemeler dengesi ise;” cari hesap, sermaye hesabı, resmi rezerv işlemleri hesabı ve net hata noksan” kalemlerinden oluşur.

“Cari hesap kalemi; mal, hizmet ve yatırım gelirleri ve karşılıksız transferleri kapsar. Sermaye hesabı; ülkeye giren doğrudan veya dolaylı sermayeyi ifade eder. Resmi rezerv ve net hata ise hükümetin merkez bankası ve IMF nezdinde sahip olduğu döviz rezervlerinde oluşan değişimleri yansıtır. Döviz rezervleri artınca; resmi rezerv fazlası, döviz rezervlerinin azalması ise resmi rezervlerin azalması anlamına gelir. Bu noktada ihracat; cari hesap dengesinin sağlıklı bir şekilde sağlanması adına önem arz etmektedir. Ödemeler bilançosu içerisinde yer alan net ihracat kalemi eğer artı veriyorsa cari fazla, eksi veriyor ise cari açık anlamına gelir ki cari açık da ödemeler bilançosunun diğer kalemleri olan sermaye hesabı ve resmi rezervler ile finanse edilir bu da çoğu zaman ülkenin dışarıdan kaynak ihtiyacı anlamına gelmektedir. İhracat aynı zamanda vergi gelirleri anlamında ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. İthal girdisi olan ürünlerin ihracatında ithal girdilerin ülkeye sokulması esnasında alınan gümrük vergisi, ürünlerin işlenmesi için çalıştırılan işgücü için devlete ödenen vergiler, ihracatın olumlu etkisi nedeni ile kurumsal firmaların bilançolarının iyileşmesi ve buradan doğan vergi yükümlülükleri yüksek ihracat rakamlarına sahip ülkelerin avantajları olarak sıralanabilir (Ünsal, 2005:72-77).

Çoğunlukla yalnızca ihracat (X) ve ithalat (M) arasındaki fark ($X - M$) olarak hesaplanan ‘dış ticaret açığı’ (foreigntradedeficit) kavramı ile dış denge sorunu tanımlansa da, salt ürün ticareti değil uluslararası hizmetler (turizm, uluslararası faktör gelirleri ve sermaye gelir giderleri benzeri) dengesini de hesaba katan ve ‘ödemeler dengesi açığı’ (balance of paymentsdeficit) ya da ‘cari açık’ (currentdeficit) kavramları daha uygun tanımlama yapmaya olanak verir. Bir ülkenin cari açık olarak da adlandırılan dış dengesizlik probleminin temelinde yer alan en temel unsur iç dengesizlikten kaynaklanan ‘tasarruf yetersizliği’ ya da “tasarruf açığı”dır.

Ülke içindeki tasarruf miktarının (S) iç yatırımların (I) karşılayacak düzeyde olmadığı ve tasarruf açığı ($S < I$) sorunun olduğu ekonomilerde; dış dengede de bir açık ($X < M$) sorunu kaçınılmazdır. Dolayısı ile dış dengede meydana gelen dış ticaret açığı probleminin başlangıç noktasının aslında ülke içindeki tasarruf açığıdır. Düşük tasarruf seviyesi; yatırıma ayrılan kaynakların yetersiz olmasına sebebiyet verecektir. Buradan hareketle tasarruf açığı problemi ekonominin büyüme oranı ve ülkenin kalkınması üzerinde de olumsuz bir etki bırakacağı sonucuna varılabilir.

Ülke ekonomilerinde; tasarruf, yatırım, büyüme ve cari denge değişkenleri arasında anlamlı bir neden sonuç ilişkisi vardır. Cari açık ve bütçe açığı arasındaki pozitif yönlü ilişki “İkiz Açık” olarak tanımlanmaktadır. Aslında ülkelerin iç iktisadi dengesi ile dış iktisadi dengesi birbirine eşittir. Bu denkliğin gereğince bir ülkenin iç iktisadi dengesi kadar dış dengesi de aynı oranda açık verir. Böylelikle iç iktisadi denge açığının dış denge açığı yoluyla, sermaye akımları sayesinde finanse edildiği söylenebilir. Özetle “İkiz Açık” bir ekonomide bütçe açığı ve cari açığın aynı anda var olması durumudur (Eğilmez, 2012).

“Üçüz Açık” ise ikiz açıkla beraber gerçekleşen tasarruf - yatırım açığı olduğu durumunu tasvir etmektedir. Üçüz açık durumunda özel kesim tasarruf yatırım dengesi ve kamu kesimi gelir gider dengesi birlikte açık vererek dış iktisadi dengenin de açık vermesine neden olur. Eğer dışa açık bir ekonomide üretilen değer üzerinde bir değer harcanması söz konusu ise bu durumda iç denge açık verir. Bu durumda denklem eşitliğinin bozulmaması için dış denge açık verir. İç açık; yurt içinde üretilmeyen katma değer, ithalat yoluyla karşılanması nedeniyle beraberinde dış açığı getirir. Uluslar arası ekonomik sistemde ülkeler dış açık vererek gelirinden fazla harcama imkanı sağlamaktadır. Dış açık; özel sektör ve/veya kamu sektöründen kaynaklanabilir ve açığın oluşumu açık bir ekonomideki sızıntıları ve enjeksiyonları göz önünde bulundurarak açıklanır.

Ekonomide enjeksiyonlar; yatırımlar (I), kamu harcamaları (G) ve ihracat (X) bileşenleri; yurtiçi ürünlere talep yaratmaları dolayısıyla enjeksiyonları oluştururlar. Diğer yandan, yurtiçi mallara yönelik talebi kısmasında nötr tasarruflar (S), vergiler (T) ve ithalat (M) bileşenleri sızıntıları meydana getirirler. Eğer dış açık söz konusu ise

bunun kaynağı özel kesim tasarruf yatırım açığı ve/veya bütçe açığı olacaktır (İpek - Kızılgöl, 2016:425-442).

Özetle; dış dengedeki açığa bütçe açığı da dahil ediyorsa ikiz açığın varlığından bahsedilir. Dış denge açığı söz konusuysen hem “tasarruf – yatırım” açığı hem “bütçe açığı” söz konusu ise ortaya çıkan durum üçüz açık olarak adlandırılır. Üçüz açık aynı zamanda "dengesizliğin dengesi" şeklinde ifade edilmektedir. Bu ifade; iç iktisadi dengeyi oluşturan iki dengenin de açık verdiği ve bunu dış açığın dengelediği bir durum olarak tanımlanmaktadır. Üçüz açık hipotezine göre ekonominin genel dengesi içinde kamu harcamalarında oluşan artış ya da vergi indirimlerinden dolayı oluşan bütçe açıkları kamu tasarruflarının düşmesine neden olacaktır. Toplam yurt içi tasarruflar özel kesim tasarruflarından ve kamu kesiminin tasarruflarından oluştuğundan ötürü herhangi bir vergi indirimi veya yükselen kamu harcamaları; özel kesim tasarruf yatırım dengesi değiştirmeden kamu tasarruflarının azalmasına ve ülkenin toplam tasarrufunun düşmesine neden olacaktır. Toplam tasarrufların azalması kaynak ihtiyacını doğuracak, ülkede kıtlaşan dövizin kaynak transferi ile temini için faiz oranlarının yükselmesi gerekecektir. Yükselen faiz ile birlikte yabancı yatırımcı ilgisi artacak ve yurt içine gelen yabancı sermaye miktarında artış yaşanacaktır. Bu durum kısa vadede döviz kuru ve yatırımlar üzerinde pozitif etkide bulunsa da, orta uzun vadede borçluluğu arttıracaktır (Karanfil, 2014:381).

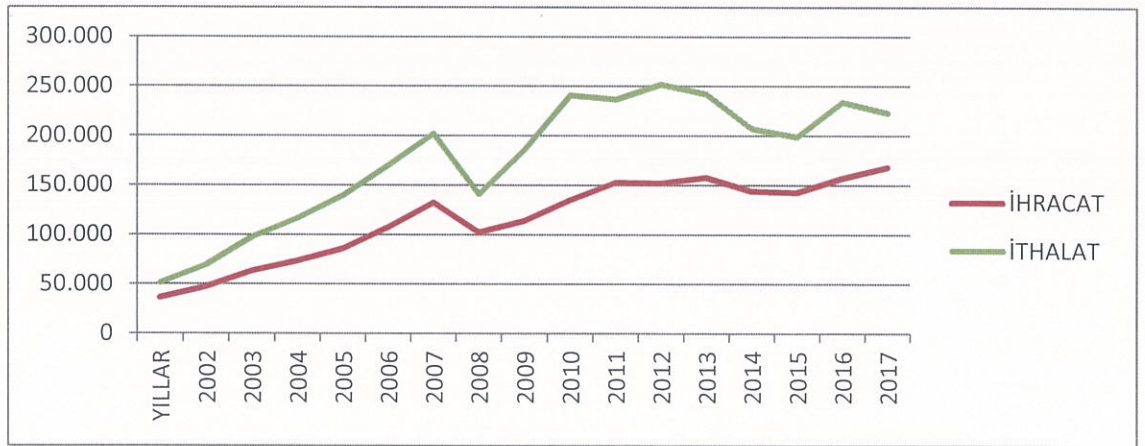
Türkiye; 1980’de dışa açılma ile birlikte ve sonrasında 1989’da sermaye hareketinin serbestleştirilmesi ile yüksek oranlı yatırım ve ekonomik büyüme yakalamıştır. Ancak Türk ekonomisi; özellikle 2004 yılından bu yana yüksek oranda cari açık, bütçe açığı ve tasarruf açığı sorunları ile uğraşmaktadır. Ülkedeki yetersiz kaynaklar; yabancı sermaye yatırımları ile finanse edilmesinden ve büyümenin kaynağının yabancı tasarruflara bağımlı olmasından ötürü cari açık sorunu oluşmaktadır.

Türkiye ekonomisi hem ikiz hem de üçüz açık vermiş ve dönemsel ekonomik krizlere maruz kalmıştır. Türk ekonomisinde 2001 ve 2002 yıllarından sonra önemli derecede artış gösteren tasarruf açığı son 15 yıl boyunca yüksek düzeyde seyretmiştir. Tasarruf açığı aynı zamanda cari açığın da artmasına vesile olarak ekonomik büyümenin sağlıklı olmaması neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde 2004 yılından

sonra özel kesimin tasarruf açığının, kamu tasarruflarında yaşanan artıştan daha fazla artması sonucu toplam tasarruf açığını giderek büyümüştür. Artan tasarruf açıklarının yabancı sermaye ile finanse edilmesi sonucu cari işlemler dengesi açıkları artmıştır. İkiz açığın unsurlarından biri olan bütçe açığı Türkiye’de 1980’lerden sonra artan bir oran söz konusu olmuştur.

Aşağıdaki grafiğe göre; 2002-2018 yılları arasında Türkiye’nin ihracatı yaklaşık olarak 6 kat artmıştır. 2002 yılında 87 milyar USD olan ihracat hacmi, ilk kez 2007 yılında 100 milyar dolar seviyesini aşmış ve 107,2 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılında 132 milyar doları aşan ihracat, 2009 yılındaki küresel kriz döneminde 102 milyar dolara inmiştir. 2010-2018 yılları arasında da ihracat artışı devam ederek 2018 yılı itibarıyla 168 milyar USD’ye ulaşmıştır. İhracat; Türkiye ekonomisinin büyümesine en büyük katkı sağlayan unsur olurken IMF’nin 2019 yılında yayınladığı dünya ekonomik gelişmeleri raporunda Türk Ekonomisinin 2001-2011 yılları arasında ortalama olarak %4, 2011 yılında %11, 2012’de %4,8 2013’de %8,5 2014 yılında %5,2 2015 yılında %6,1 2016 yılında %3,2 2017 yılında %7,4 2018 yılında %2,6 büyüdüğünden bahisle 2019 yılında %2,5 oranında küçüleceği tahmin edilmiştir. Buradaki veriler ışığında aşağıda grafikte de görüldüğü üzere ihracatın yüksek artış gösterdiği yıllar olan yıllarda ekonominin büyüme yönündeki en büyük destekçisi ihracat sektörü olmuştur (IMF World Economic Outlook, 2019: 165-166)

Şekil 1: Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi Verileri (2002-2018)

Diğer yandan ithalat da benzer bir seyir izlemekle beraber Türkiye ekonomisinden ithalat; ihracatımızın hep üzerinde seyretmiştir. Dünya ekonomisinde

2009 yılında yaşanan global krizin ülkemize de etkisinin olduğu dikkate alındığında, grafikte de görüldüğü gibi bu yılda ihracat ve ithalatımızda gerilemenin olduğu göze çarpmaktadır. 2001 yılında Türkiye’de vuku bulan ekonomik krizden sonra ihracat; her yıl kademeli olarak artmıştır ve 2008 yılının başında meydana gelen küresel kriz ihracatta azalmaya neden olsa da 2009 yılında hızlı bir toparlanma ile ihracatta artış sağlanmıştır. Türkiye’nin ihracatı; kriz dönemleri dışarıda tutulduğunda artan oranlı bir seyir izlemektedir. (IMF World Economic Outlook, 2019: 165)

Yukarıdaki tabloda ifade edildiği üzere, Türkiye’nin dış ticaret açığı (X - M) ele alınan tüm dönem boyunca giderek artan ve 2011 yılında 105 milyar USD’nin üzerine çıkan bir eğilim izlemiştir. Ülkeye giren kaynakların üretim artırıcı yatırımlara yönelik olarak kullanılmaması halinde “cari açık” kötü huylu bir hal alır ve böylece ülkenin üretim yapısını bozar. Ancak ülkeye giren kaynaklar; üretim sürecinde değerlendirilirse, ülkede büyüme sağlanır ve cari açık sorun olmaktan çıkar.

Tablo 2: Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi Verileri (2002-2018)

YILLAR	İHRACAT – EXPORTS			İTHALAT - IMPORTS			DENGE	
	Değer Bin \$	Değişim %	İhr/İth %	Değer Bin \$	Değişim %	İth/İhr %	Değer Bin \$	Değişim %
2002	36.059	15,1	69,9	51.554	24,5	143,0	-15.495	53,9
2003	47.253	31,0	68,1	69.340	34,5	146,7	-22.087	42,5
2004	63.167	33,7	64,8	97.540	40,7	154,4	-34.373	55,6
2005	73.476	16,3	62,9	116.774	19,7	158,9	-43.298	26,0
2006	85.535	16,4	61,3	139.576	19,5	163,2	-54.041	24,8
2007	107.272	25,4	63,1	170.063	21,8	158,5	-62.791	16,2
2008	132.027	23,1	65,4	201.964	18,8	153,0	-69.936	11,4
2009	102.143	-22,6	72,5	140.928	-30,2	138,0	-38.786	-44,5
2010	113.883	11,5	61,4	185.544	31,7	162,9	-71.661	84,8
2011	134.907	18,5	56,0	240.842	29,8	178,5	105.935	47,8
2012	152.462	13,0	64,5	236.545	-1,8	155,2	-84.083	-20,6
2013	151.803	-0,4	60,3	251.661	6,4	165,8	-99.858	18,8
2014	157.610	3,8	65,1	242.177	-3,8	153,7	-84.567	-15,3
2015	143.839	-8,7	69,4	207.234	-14,4	144,1	-63.395	-25,0

2016	142.530	-0,9	71,8	198.618	-4,2	139,4	-56.089	-11,5
2017	157.055	10,2	67,2	233.792	17,7	148,9	-76.736	36,8
2018	168.023	7,0	75,3	223.039	-4,6	132,74	-55.016	-28,4

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 2002 sonrasında ithalata bağımlı büyümenin yüksek olduğu dönemlerde, cari açık oranının da yüksek olduğunu söylenebilmektedir. Büyümenin yavaşladığı kriz sonrası dönemlerde ise cari açık oranının küçüldüğünün görülmesi nedeniyle dışa olan bağımlılığın düşürülmesi için ihracat; Türkiye’de teşvik edilmektedir.

3.1.2. İhracatı Teşvik Sisteminin Genel Özellikleri ve Kurumsal Yapısı

Türkiye’de dış ticaret; 1980 yılına dek uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikasına göre, 1980 sonrası ise ihracata yönelik sanayileşme anlayışı temelinde tesis edilmiştir. Türkiye’de 1980 yılında yürürlüğe giren 24 Ocak Kararları ile dışa açık, dünya ekonomisiyle entegre olmayı hedefleyen, piyasa ekonomisi enstrümanlarının hâkimiyetini hedef alan, uluslararası rekabeti ön plana çıkaran, dış ticaret ve sanayileşme stratejisinde ihracata yönelik büyümeyi temel alan radikal bir model değişikliğine gidilmiştir (İlhan, 2010:117).

1980 öncesi ithal ikameci dönem süresince önceleri dışarıdan alınan bazı malların yerli üretime geçilerek döviz tasarrufunda bulunma ve yerli üretimin dış rekabet karşı korunması en temel amaçlar olmuştur. İthalat ise planlı dönemin başında liberasyon ve kota biçiminde yürütülmüştür. Liberasyon ilke olarak ithalatı serbest olan ürünleri içermekteydi ve genelde ülke içinde üretilmeyen ya da yerli üretimin iç talebi karşılayamadığı mallardan oluşmaktaydı. Kota sisteminde ise belli başlı ürünler için belirli bir miktar dış kaynak ayrılması halinde geçerlidir. Yıllara yaygın olmak üzere farklılık göstermek ile birlikte, 1980’li yıllara dek, ithalatın %80’lik bölümü liberasyon ve kota kapsamına alınmıştır. İthal ikameci dönem boyunca ithalata getirilen sınırlamalarının yanında, gümrük vergisi ve diğer resim ve harç uygulamalarıyla dış alım sınırlı tutulmaya özen gösterilmiştir. Ancak ithal ikameci dönem boyunca dayanıklı tüketim mallarının yerli olarak üretilme çabaları ile bir takım ara malı üretimine başlanması yeterli döviz tasarrufuna yol açmadığı gibi aksine ithalat ihtiyacını büyük oranda arttırmıştır.

İthal ikameci dönemde ithalatın bileşiminde 1974'e kadar yaklaşık aynı oranda olan ara ve yatırım malı ithalatının bu yılın ardından ara malı oranı lehine artmıştır. Bu dönem boyunca yerli sanayileşmeye ve ithal yasaklarına koşut olarak tüketim malı ithalat payının da sürekli azaldığı görülmektedir. İthal ikameci politikaların uygulandığı dönem boyunca, izlenen aşırı değerli kur politikası ve ülkenin üretim yapısının özellikleri nedeni ile ithalat son derece yavaş bir artış göstermiş ve tarım ürünleri ithalatı toplam ithalat içinde çok büyük bir paya sahip olmuştur (Kepenek- Yentürk, 2003:296).

24 Ocak Kararları ile sanayileşme stratejisinin değiştirilerek ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin terk edilip, bunun yerine yerli hammadde kaynaklarına öncelik veren dışa açık bir sanayileşme stratejisinin benimsenmesi ve ihracatın teşvik tedbirlerine konu olması gündeme gelmiştir. Bu kararlar çerçevesinde, ihracata dayalı büyümenin teşvik edilmesi için Türkiye'nin ihracatta rekabet gücünü artırabilmek amacıyla ihracat sübvansiyonları sağlanmış ve Türk lirasının reel olarak değer yitirmesine izin verilmiştir. Bu strateji değişikliğinin altında yatan neden, ithal ikameci sanayileşme politikasının yarattığı yüksek gümrük duvarları ile korunma sonucu rasyonel kaynak dağılımının gerçekleştirilememesi ve iç pazara dönük, dünya pazarlarında rekabet şansına sahip olamayan bir sanayinin, dış rekabete açık bir üretim yapısına kavuşturulmak istenmesidir.

Türkiye ekonomisinin dışa açılma çabalarının son derece önemli bir parçası olan ihracat; yatırımların gerçekleşmesi, kurulmuş olan üretim kapasitesinden en üst seviyede faydalanılması sağlar. Ayrıca, istihdam ve döviz kaynaklarının arttırılmasına katkıda bulunur. Ülkemizde ihraç mamullerinin fiyat ve kalite yönünden dış pazarlarda rekabet şansının arttırılması amacıyla ihracata konu ürünlerin girdilerinde diğer ülkelerle arasındaki fiyat dengesizliğini bertaraf ederek ihracat hacminin artırılması için ihracat; teşvik tedbirleri ile günümüze kadar desteklenmiştir.

Ülkemizde 1980 sonrası ihracatı teşvik programları beş ana kategoride sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki ihracatçıyı desteklemek amacıyla geliştirilen Türk Lirasının değerinde reel bir düşüş trendi yakalamak olan hükümet politikasıdır. Bu politika; 1988'e kadar satın alma gücü paritesinin üzerinde belirlenen bir döviz

kuruna yol açmıştır. 1988'den sonra Merkez Bankası Türk lirasının değer kaybındaki hızı yavaşlatmış ve hükmet tarafından ihracatçılara doğrudan ödeme yapılarak ihracatçıların başlangıçtaki masrafları hükümet bütçesinden ve bütçe dışı fonlardan karşılanmıştır. Diğer bir ifade ile doğrudan ödemeler; vergi iadesi ve bütçe dışı fonlardan nakit ödemeler şeklinde yapılmıştır.1980-1984 yılları arasında, doğrudan ödemelerin büyük kısmını vergi iadeleri teşkil etmiştir. Sübvansiyon seklindeki doğrudan ödemelerin ise 1984'te gerçekleştirilen toplam imalat sanayi ihracatının yüzde 17'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ne var ki, hükümet bütçesi üzerindeki baskı, verilen önceliğin ihracat teşviklerinden daha etkin bir döviz kuru politikasına yönelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, 1985'te imzalanan GATT anlaşması, vergi iadelerinin kademeli olarak kaldırılmasına neden olmuş, böylece 1984 yılından sonra bütçe dışı fonlardan yapılan ödemeler daha da önem kazanmıştır. Buna ek olarak ithalatta liberalleşme sürecinin hızlanması da ihracatı teşvik eden diğer bir faktör olmuştur. Sonuç olarak, ihracata yönelik doğrudan sübvansiyonlar aşamalı olarak azaltılmış, 1990 yılında yüzde 4,4 seviyesine indirilmiş ve daha sonra da tamamen kaldırılmıştır. 1980 sonrası ihracat alanında sağlanan gelişmelerde; vergi iadesi, vergi muafiyeti, döviz kullanımı, ihracat kredisi ve diğer parasal ve mali desteklere dayanan bir teşvik sisteminin geliştirilerek uygulanmıştır. Daha sonra bu sistem sürekli gözden geçirilerek, imalat sanayinde belirli alt sektörlerle artan oranda destek sağlanmasına, dışa açılmada dış ticaret sermaye şirketlerinin etkin bir araç olarak kullanılmasına ve ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesine çalışılmıştır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2002:5-8).

Türkiye'de İhracata yönelik olarak verilen devlet yatırımlarının öncelikli amacı ihracatı arttırmak yolu ile büyümeyi ve refahı arttırmak iken bu yardımların kapsamı ise kalkınma planları ve yıllık programlardaki toplumsal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak faaliyetlerin, uluslararası kuruluşlara olan yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek yöntemler desteklenmesidir. Türkiye'deki dış ticaret politikası; bölgeler arası farklılıklardan kaynaklanan ekonomik ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılmasına yeni eğitim olanakları sağlanarak istihdamın arttırılmasına, özellikle yeni ürün, üretim sistemi ve teknoloji kullanan sektörlerde Ar-Ge programlarının uygulanmasına aynı üretim dalında faaliyet gösteren

küçük ve orta ölçekli işletmelerin kümelenme modeli çerçevesinde örgütlenmelerine, çevre sorunlarının önlenmesi için sanayinin yeniden yapılanmasına, ürünlerimizin uluslararası alanlarda tanıtımına ve pazarlanmasına ilişkin devlet yardımlarını kapsar. Türkiye benzeri gelişmekte olan ekonomilerde iç ve dış dengenin sağlanması çoğu zaman mümkün olmamakta ve ciddi ödemeler dengesi sorunları ortaya çıkabilmektedir. 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paketin uygulamaya konulması, 1980 yılını dış ticaret politikaları açısından önemli bir dönüm noktası yapmıştır. Temel amacı, Türkiye ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemlerini sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesini gerçekleştirmek olan bu program ile ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi terke dilmiş, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsemiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2002:6-7).

3.1.2. 1995 Sonrası İzlenen İhracat Teşvik Politikaları

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ekonomiye ilişkin tedbirler kapsamında ihracatın teşvik edilmesi amacıyla, ana konusu doğrudan teşvik sistemi olan teşvik araçları kullanılmıştır. Ancak 1994 yılı sonunda imzalanan DTÖ Anlaşmasına taraf olmamız ve ayrıca AB ile Gümrük Birliği sürecine gidilmesi nedeniyle, doğrudan teşvik sistemi sona erdirilmiş ve ihracat teşviklerini üretim bazında olmasına karar verilmiştir. Buna göre DTÖ ve AB normlarına göre uygun olarak hazırlanan teşvikler yürürlüğe konulmuştur. Türkiye için ihracat; ekonomideki sorunları aşabilmesi, halkın refah seviyesinin artırılabilmesi, dünya ticaretinde önemli bir yere gelebilmesi için vazgeçilmez bir olgudur. Bu amaca ulaşabilmek adına Türkiye’de ihracata dayalı kalkınma stratejisinin bir parçası olarak, ihracatı teşvik ve teknik yardım programları ekonomik büyümeyi destekleyecek bir araç olarak, hem de ihracatta karşılaşılan hem iç hem de dış engellere hitap edecek şekilde tasarlanmıştır. İhraç ürünlerine uluslararası pazarlarda rekabet gücünün de kazandırılması ürünlerin kalitesi yanında ilgili ürünlerin ihracatının gerçekleştirilebilmesi adına büyük önem taşımaktadır. Herhangi bir mal veya hizmetin; dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlarla ihraç edilmesi ekonomik gerçekler ile çelişeceğinden ötürü, ülkeler mallarını, dış pazarda rekabet gücü kazandırmak dünya piyasasının altında satmak isterler, bu da ülke içi fiyatları dış piyasalardan yüksek kılan nedenlerin ortadan kaldırılmasını gerektirir. Devletin ekonomiye müdahale araçlarından biri olan teşvikler, uluslararası ticaret üzerinde

yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle, gerek dünya ticaretini düzenleyici kurallar getiren Dünya Ticaret Örgütü, gerekse Avrupa Birliği gibi bütünleşmeler tarafından disiplin altına alınmaya çalışılmaktadır. Gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkeler uygulamaya yönelik amaçlar farklı da olsa teşvik programları uygulamaktadırlar. Yapılan düzenlemeler ile gümrük duvarları ve geleneksel korumacılık kavramı giderek kaldırılmaya çalışılmakla birlikte, dünya ticaretinden pay almak isteyen ülkelerin, ekonomilerinin küresel rekabet gücü kazanması veya mevcut gücünü koruyabilmesi için teşvik uygulamalarına halen yoğun olarak devam ettiği ve ileride de devam edeceği görülmektedir (Atayeter, 2011:2).

Türkiye'deki ihracata yönelik devlet yardımları; "27/12/1994 tarihli ve 94/6401 sayılı İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı" kapsamında, anlayış olarak gelişmiş batılı ülkelerin uygulamalarında olduğu gibi "bir faaliyetin yapılması" şartına bağlı şekilde verilmektedir. (İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı, 1994)

Türkiye'de ihracata yönelik verilen teşvikler, ihracatın teşvik edilmesi, ihrac pazarlarının geliştirilmesi ve dünya ihracatındaki payının artırılması ve uluslararası piyasalara açılan firmaların rekabet güçlerinin artırılması açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda, günümüzde Türkiye'de uygulanmakta olan ihracat teşvikleri; ihracata yönelik devlet yardımları, dâhilde ve hariçte işleme rejimleri, Türk Eximbank tarafından sağlanan kredi, sigorta ve garanti programları, ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde vergi, resim ve harç istisnası ile ihracatta KDV istisnasıdır. 10.07.2018 tarih ve 30474 nolu resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile devletin yürütme organında bir takım değişiklik olmuştur. Bu kararnameden önce Anayasamıza göre yürütme görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna ait iken, kararname ile birlikte Cumhurbaşkanı Devletin başı olmuş ve yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına ait hale gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile bazı bakanlıklar birleştirilerek bakanlık sayısı 26'dan 16'ya düşürülmüştür. Yeni yapılanma kapsamında bazı bakanlıkların da isimleri değiştirilmiştir. Yeni sistem ile birlikte; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı birleştirilip Çalışma Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı olmuştur, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı birleştirilmiş ve ismi : "Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı" olmuştur. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Orman ve Su

İşleri Bakanlığı; Tarım ve Orman Bakanlığı adı altında birleşirken olurken, Dışişleri Bakanlığı ile Avrupa Birliği Bakanlığı birleştirilmiş yeni ismi; Dışişleri Bakanlığı olmuştur. Maliye Bakanlığı'nın yeni adı "Hazine ve Maliye Bakanlığı" olmuş ve Ekonomi alanında 6 olan ilgili bakanlık sayısı 3'e inerken Başbakan Yardımcılığına bağlı Hazine Müsteşarlığı yeni yapılanmada Maliye Bakanlığı çatısı altına geçmiştir. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının yeni adı ise "Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı" olmuştur. Diğer yandan 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kararname ile birlikte Türkiye'de ihracata yönelik devlet yardımları ve teşvikleri çıkaran, önceki adı Dış Ticaret Müsteşarlığı olan ve 2011'de 61. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti zamanında kurulan, Ekonomi Bakanlığı; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile birleşmiş ve faaliyetlerini Ticaret Bakanlığı bünyesinde genel müdürlükler şeklinde yürütmeye başlamıştır (1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2019).

İhracata yönelik devlet yardımları; ihracatın teşvik edilmesi, ihraç pazarlarının geliştirilmesi ve dünya ihracatındaki payımızın artırılması ve uluslararası piyasalara açılan işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması açısından önem taşımaktadır. İhracata yönelik devlet yardımlarının temel amacı, KOBİ niteliğindeki firmalar başta olmak üzere, ihracatçı firmaların ihracata yönelik faaliyetlerini gerek üretim gerekse pazarlama aşamalarında destekleyerek, uluslararası pazarlarda karşılaştıkları sorunların giderilmesine yardımcı olmak ve rekabet gücü kazanmalarına olanak sağlamaktır. Devlet yardımlarında temel amaç; üreticiye yardımcı olmak, ihracatçının her açıdan gelişmesine destek olmak ve özellikle KOBİ'lerin dış ticaretimiz içerisinde hak ettikleri paya kavuşturulmalarıdır. Sağlanan devlet yardımlarının genel bazı özellikleri şunlardır:

1. "Devlet yardımlarının çoğu küçük ve orta ölçekli firmaların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Gelişmiş olan ülkelerde, getirilen teşvikler sorunların firma bazında çözümünden ziyade KOBİ'lerin bir organizasyon altında toplanmalarına ve örgütlenmelerine yönelik teşvikler şeklindedir. "

2." İşletmelerin yaptıkları ya da yapacakları ihracatla doğrudan bir bağlantısı yoktur."

3. "Sınırlı bir faaliyet ve sınırlı bir süre için verilmektedir."

4.”Devlet yardımlarının hepsi firmalar tarafından belirli aktivitelerin yerine getirilmesi koşuluna bağlanmıştır. Önce devlet yardımının alınıp sonra aktivitelerin yerine getirilmesi söz konusu değildir.”

5. “Devlet yardımlarının kaynağı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu’dur” (DFİF) (Atayeter, 2011:5).

Ekonomi Bakanlığı bir yandan yatırım, üretim ve ihracat politikalarıyla ülkemiz üretim ve ihracat kapasitesini artırmaya çalışırken; diğer taraftan geliştirdiği ithalat politikalarıyla yerli üretimi haksız rekabete karşı korumaktadır. Bu kapsamda Ekonomi Bakanlığı; yatırım, üretim, istihdam, ihracat zincirini kuvvetlendirmek, yatırım ortamını hem iç hem dış yatırımcılar için iyileştirip, nitelikli doğrudan yabancı yatırımlar çekmek ve böylece uluslararası rekabet gücümüzü artırmak, Ar-Ge ve inovasyona ağırlık veren yüksek teknolojili üretim ile birim fiyatı daha yüksek ihracat yapmak ve yüksek teknolojili ürün ihracatını artırmak, tüm illerin üretim potansiyelini harekete geçirerek bölgesel kalkınmışlık farkının azaltılmasına katkı sağlamak, ülkemizin kritik önemi haiz ihtiyaçlarını karşılayacak büyük ölçekli yatırımları esnek bir model çerçevesinde proje bazlı olarak desteklemek, amacı ile faaliyet göstermekteydi.

Birinci Cumhurbaşkanlığı kararnamesinden önce Ekonomi Bakanlığı’nca ihdas edilen “ihracata yönelik devlet yardımları”; işletmelere yurtdışına açılma sürecinde her aşamada destek sağlanmasını gaye edinmiş kapsayıcı bir yaklaşım ile uygulanmaktadır. Destekler ile birlikte; “yatırım, üretim, istihdam, ihracat değer zincirinin tüm halkalarına yönelik politikalar oluşturularak Ar-Ge, inovasyon, tasarım, markalaşma ve hedef pazara giriş konularında gelişmek” amaçlanmaktadır.

Türk ihracatçısını yüksek teknolojili ve katma değerli ürünler üreten ve bu ürünlerin ihracatını yapmaya yönlendirmek bu desteklerin en nihai hedefini oluşturmaktadır. Anılan ürünler, geleneksel ihraç ürünlerden farklı bir yapı arz ettiğinden, daha yaratıcı, daha esnek ve inovatif destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulmakta olup, Ekonomi Bakanlığı tarafından verilen desteklerin kurgulanmasında söz konusu husus göz önünde bulundurulmaktadır. Destek sistematüğinde ihracata hazırlık, pazarlama ve markalaşma olmak üzere üç olgunluk seviyesi bulunmaktadır.

1. İhracata Hazırlık Aşaması: Bu aşamada ihracatçı yeni öğrenen veya düzenli bir ihracatçı olmayan KOBİ'lerin ihracatçı ticari operasyonlarının bir parçası haline getirmeleri amacıyla ihracata aşinalık kazanmalarını sağlayacak mekanizmalar bulunmaktadır. Hazırlık aşamasında sağlanan devlet yardımı uygulamaları aşağıda yer almaktadır:
  - “UR-GE Desteği (2010/8 Sayılı Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ) “
  - “Pazara Giriş Belgelerinin Desteklenmesi (2014/8 Sayılı Pazara Giriş Belgelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ)”
2. Pazarlama Aşaması: Bu aşamada ihracat yapmayı öğrenmiş ve yurtdışı pazarlara ilk adımlarını atmış firmaların ihracatçı ticari operasyonlarının süregelen bir parçası haline getirmeleri amacıyla yeni pazarlar bulmalarına veya mevcut pazarlarda kalıcı hale gelmelerine yönelik destekler sağlanmaktadır. Pazarlama aşamasında sağlanan destekler;
  - “Pazar aşırması, Rapor ve Yurtdışı Şirket Alım, Sektörel Ticaret ve Sektörel Alım Heyetleri, E-Ticaret Sitelerine Üyelik Destekleri (2011/1 Sayılı Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği Hakkında Tebliğ) “
  - “Yurtdışı Birim, Marka Tescil ve Tanıtım Desteği (2010/6 Sayılı Yurtdışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ)”
  - “Türkiye Ticaret Merkezleri Desteği 2010/6 Sayılı Yurtdışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ “
  - “Küresel Tedarik Zincirleri Yetkinlik Projeleri (2014/8 Sayılı Pazara Giriş Belgelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ)”
  - “İhracat Kredi Sigorta Programı Desteği ile Alıcı Kredisi Desteği (2016/8 sayılı Tebliği)
  - “Türk Eximbank’ın Alıcı Kredileri Çerçevesinde Uyguladığı Faiz Oranı ile CIRR (Referans Ticari Faiz Oranları) Arasındaki Farka Tekabül Eden Faiz Gideri ve Türk Eximbank İhracat Kredi Sigortası Tazmin Desteği Hakkında Karar)”
  - “Yurt Dışı Fuar Desteği (Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesine İlişkin 2017/4 Sayılı Karar)”
3. “Markalaşma Aşaması: Bu aşamada yurt dışı pazarlarda dağıtım kanallarını oluşturan özgün tasarımları ile buldukları pazarın dinamiklerine uygun

markalı ürün sunma yetkinliğine ulaşan firmalara yönelik destek mekanizmaları bulunmakta olup, aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır:”

- “Marka Desteği Turquality (2006/4 Sayılı Türk Ürünlerinin Yurtdışı Markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve TURQUALITY®’nin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ) “
- “Tasarım Desteği (2008/2 Sayılı Tasarım Desteği Hakkında Tebliğ)”

Türkiye’nin dış ticaret politikalarını düzenleyen ve ihracata yönelik devlet yardımlarını hem ihdas eden hem de Türkiye’deki kurum kuruluşlara verilmesini sağlayan, önceki adı Dış Ticaret Müsteşarlığı olan ve 2011’de 61. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti zamanında kurulan, Ekonomi Bakanlığı; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile birleşmiş ve faaliyetlerini Ticaret Bakanlığı bünyesinde genel müdürlükler şeklinde yürütmeye başlamıştır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2019).

Türkiye’de ihracat teşvikleri; GATT Uruguay Round düzenlemelerine uygun olacak şekilde kalkınma planları ve yıllık programlardaki toplumsal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak faaliyetlerin, uluslararası kuruluşlara olan yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek yöntemlerle desteklenecek şekilde “11.1.1995 tarih ve 22168 sayılı resmi gazetede yayınlanan ihracata yönelik devlet yardımları kararı” ile en temel anlamda düzenlenmiştir (İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı, 1995). Bu karar 14.08.2015 tarih ve 29445 sayılı resmi gazetede yayınlanan karar ile revize edilmiş ve bölgeler arası farklılıklardan kaynaklanan ekonomik ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılmasına, yeni eğitim olanakları sağlanarak istihdamın güçlendirilmesine, özellikle yeni ürün, üretim sistemi ve teknoloji kullanan sektörlerde Ar-Ge ve dış ticaret dengesini iyileştirmeye yönelik programların uygulanmasına, aynı üretim alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin örgütlenmelerine, çevre sorunlarının önlenmesi için sanayiinin yeniden yapılanmasına, GATT taahhütlerimiz çerçevesinde tarım ürünlerinin desteklenmesine, ürünlerimizin uluslararası alanlarda tanıtım ve pazarlanmasına ilişkin devlet yardımlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 14.08.2018 tarihli revizyon ile Türkiye’de ihracata yönelik devlet yardımları aşağıdaki konuları kapsamaktadır.

- “Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve dış ticaret dengesini iyileştirmeye yönelik yardımları,”

- “Çevre koruma yardımları,”
- “Yurt içi ve yurt dışı uluslararası nitelikteki ihtisas fuarlarına ilişkin yardımları,”
- “Pazar araştırmasına yönelik yardımları,”
- “Yurt dışı ofis-Mağaza işletme ve tanıtım faaliyetlerine ilişkin yardımları,”
- “Eğitim yardımlarını,”
- “Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımlarını,”
- “1.maddedeki amaçların gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası taahhütlerimize aykırılık teşkil etmeyecek diğer devlet yardımları”

İlgili “devlet yardımları kararı” ile tesis edilmesi planlanan devlet destekleri için gerekli kaynak ; genel bütçede yer alan “Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu” ve bu fona transfer edilecek ödeneklerden oluşmaktadır. (14 Ağustos 2015 Tarih ve 29445 Sayılı Resmi Gazete).

Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlara olan yükümlülükler gözetilerek; makroekonomik istikrarın korunması, istihdamın arttırılması, cari açığın ve enflasyonun aşamalı olarak düşürülmesi, büyümenin desteklenmesi ve daha kapsayıcı hale getirilmesi amacı ile Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu’na tahsis olunan bütçe ile ihracatçıların kullanımına sunulan ihracat desteklerinin; 2009 yılından günümüze seyrine bakıldığında, yalnızca 2010 yılında planlanan bütçenin altında kaldığı gözlemlenmektedir. 2010 yılındaysa neredeyse planlanan ödeneğin %35’i ihracatçılara kullandırılmadığı görülmektedir.

İhracata yönelik DİFİF desteklerinin genel bütçe içindeki paylarına bakılacak olursa; Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerine göre 2009-2013 yılları arasında ekseriyetle genel bütçenin %0,2’lik kısmının ihracata yönelik devlet destekleri için ayrıldığı görülmektedir. 2009-2013 yılları arasında yalnızca DİFİF ödeneklerinin tamamının kullanılmadığı yıl 2010 yılı olmuş ve bu yılda genel bütçenin %0,1’i kadar olan kısmı kadar DİFİF’i ihracatçı firmalar kullanabilmişlerdir.

Tablo 3: 2009-2017 Yılları Arası Dfif İhracat Desteği Planlanan Ve Gerçekleşen Ödemeler /Milyon TL

Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gerçekleşme	575	604	639	648	718	854	905	1057	3000
Bütçesi	604	391	639	682	957	936	1.208	1799	
Gerç. Pay %	0.02	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.05
Büt. Payı %	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.03	

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yıllık Raporlar

Yüksek katma değerli ürünlerin üretiminin sağlanarak yeni pazarlara erişme amacı ile ihracatçıların kullanımına sunulan DİFİF kaynakları;2014-2017 yılları arasında ise tutar olarak hem bütçelenen hem de kullanılan tutarda artış karşımıza çıkmaktadır. 2017 yılı planlanan DİFİF bütçesi ise %100'ün üzerinde arttırılarak genel bütçenin %0,5'i kadarlık bir bölümün ihracatçı firmaların kullanımına ayrılmıştır.

3.2. TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU HAKSIZ REKABET

SORUŞTURMALARININ ANALİZİ

Dünya ticaretinde rekabet kurallarının her zaman optimum çalıştığı ve iktisadi bütünlüğü koruması mümkün değildir. Rekabetin aksaklığından dolayı piyasada oluşan bozukluklar, üretici ve ihracatçıların lehine sonuçlar çıkarabiliyorken tüketicilerin ise aleyhine sonuçlara neden olabilmektedir. İlk başlarda haksız rekabet neticesinde fiyatlar aşağıya çekilebilse de uzun vadede fiyatların düşük kalması mümkün olamayacak ve fiyatların tekrar artması sonucu tüketicilerin satın alma güçleri düşmesi nedeniyle refah kaybı söz konusu olmaktadır. Dünya ticaretinde haksız rekabete neden olan iki unsur sübvansiyon ve dampingtir.

Sübvansiyon, devlet tarafından idare dışındaki üçüncü şahıslara herhangi bir karşılık olmadan tesis edilen ve maddi olarak ifade edilebilen menfaatlerdir. Bu menfaatler; hizmet, mal ya da para şeklinde olabilmektedir. Sübvansiyonlar i gelir dağılımının yeniden düzenlenmesinde bir araç olabilirken, sübvansiyonlar piyasa mekanizmasının aksaklıklarını gidermede kullanılabilir.

Damping ise; sözlük karşılığı; dökmek, atmak, boşaltmak anlamlarını taşımakla birlikte dış ticarete bir malın dış pazarda, iç pazardaki satış fiyatından daha düşük bir

fiyatla satılması ve bu şekilde ortaya çıkan fiyat farklılaşması anlamına gelmektedir. Fiyat düşüklüğünün nedenine bakılmaksızın malların yurt dışında piyasa fiyatlarının altında satıldığı her durum dumping kavramı içinde yer almakla birlikte her ucuz yapılan ithalat da dumpingli olmayabilir. Dolayısı ile ülke piyasasındaki fiyatların altında gerçekleşen bütün ithalatlar dumping soruşturması kapsamında değerlendirilemez. Türkiye anti-dumping adına üçü Türkiye'ye açılan 5i de Türkiye'ye açılan toplam 8 adet soruşturmanın tarafı olurken, Türkiye; 1 adet sübvansiyon soruşturması açmış ve 9 adet soruşturmanın tarafı olmuştur Türkiye'nin taraf olduğu haksız rekabet soruşturmaları aşağıda yer almaktadır (Sayın, 2019:153-154).

3.2.1. Anti-dumping Vergisi Uygulanması Konusunda Türkiye'ye Açılan Soruşturmalar

3.2.1.1. Brezilya-Türkiye

DS 208 kodu ile tanımlı olan soruşturma, 9 Ekim 2000'de Brezilya; ihracını gerçekleştirdiği çelik ve demir boru ekleme aparatlarına uygulanan anti-dumping vergisi ile ilgili olarak Türkiye'den istişarelere başlama talebi üzerine açılmıştır. Brezilya; Türkiye'nin anti-dumping uygulamasına ilişkin olarak bildirimleri usule uygun yapmamak ile birlikte olayın unsurlarını doğru tespit etmediği ve bu unsurları tarafsız ve nesnel bir biçimde ele almadığını iddia etmiştir ve Türkiye'nin bu gerekçelere dayanarak GATT 1994 madde VI ve Anti-Dumping Anlaşması madde 2, 3, 5, 6, 12 ve 15'e aykırı uygulamalarda bulunduğunu öne sürmüştür. Bu şikâyetle ilgili olarak bir panel kurulmamıştır. Konu AHO bünyesinde yer alan danışmanlar aşamasında çözüme kavuşturulmuştur (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

3.2.1.2. Hindistan-Türkiye

DS 208 kodu ile tanımlı olan soruşturma 13 Şubat 2012'de Hindistan, tüm kökenlerden pamuk ipliği (dikiş ipliği hariç) ithalatında belirli koruma önlemleri konusunda Türkiye ile istişarelerde bulunulmasını talep etmesi üzerine açılmıştır. Hindistan, 15 Temmuz 2008'den itibaren üç yıl süreyle yürürlükte olan Türkiye tarafından uygulanan pamuk ipliği ithalatına (dikiş ipliği hariç) kesin koruma önlemlerine karşı çıkmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin geriye dönük olarak uyguladığı geçici koruma önlemlerine ve geriye dönük olarak kesin koruma önlemlerinin

uygulanma süresinin uzatılmasına da karşı çıkmaktadır. Türkiye tarafından uygulanan kesin ve geçici koruma önlemleri ile ilgili olarak Hindistan, Türkiye'nin ilgili incelemede gerekli tespitini yapmadan geçici koruma önlemleri aldığını iddia etmiş ve korunma önlemlerinin uzatılması ile ilgili olarak da Türkiye'nin bir önlem almadan önce önlemlerin uzatılmasını, Korunma Anlaşması kapsamındaki yükümlülüklerine aykırı olarak uyguladığına dair başvurusu danışmalar aşamasında çözümlenmiştir (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

3.2.1.3. Tayland-Türkiye

DS 573 kodu ile tanımlı olan soruşturma konusu; Tayland tarafından alışımsız sıcak haddelenmiş yassı çelik ithalatına yönelik olarak 7 Haziran 2017'den beri Türkiye'ye karşı uygulanan ek vergilere ilişkin 841510 HS Kodlu klimalarda 3 Ağustos 2017 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere ülkemizce % 9.27 oranında ek vergi uygulanmaya başlanmış olmasıdır. Tayland; sadece kendisine karşı uygulanan söz konusu ek verginin DTÖ Anlaşmalarına uygun olmadığını iddia ederek ülkemizi 5 Aralık 2018 tarihinde danışmaya çağırarak dava sürecini başlatmıştır. 18 Haziran 2019 tarihinde Tayland; DTÖ Sekreteryası'ndan panel talebinde bulunmuş ve 28 Haziran 2019'da Genel Müdür tarafından panel oluşturulmuştur. Konu ile ilgili süreç devam etmektedir (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

3.2.2. Anti-damping Vergisi Uygulanması Konusunda Türkiye'nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları

3.2.2.1. Türkiye-Mısır

DS 211 kodlu uyuşmazlığın konusu; Mısır'ın Türkiye'den inşaat demiri ithalatına uyguladığı anti-damping tedbirine ilişkindir. Mısır'ın Türk menşeli demir-çeliğin ithalatında uyguladığı dampedinge ilişkin vergi uygulaması, Türkiye tarafından "DTÖ" düzenlemelerine aykırı olduğunu ileri sürülmüştür. Buna istinaden dava sürecini başlamasına vesile Türkiye tarafından danışmalarda bulunma talebi 6 Kasım 2000 tarihinde Mısır'a ve AHO'na bildirmiştir. İlgili talep ertesi gün AHO tarafından yayımlanarak 3-5 Aralık 2000 ve 3-4 Ocak 2001 tarihlerinde Türkiye ve Mısır istişarelerde bulunmuş fakat karşılıklı tatmin edici bir çözüme ulaşamamıştır. Bunun üzerine Türkiye; 3 Mayıs 2001'de konunun incelenmesi için bir panel kurulmasını talep

etmiştir. AHO'nun 20 Haziran 2001 tarihli toplantısında panel kurulmasına karar vermiş ve Şili, AT, Japonya ile ABD üçüncü taraf olarak panel sürecine katılma haklarını saklı tuttuklarını bildirmişlerdir. Türkiye, Mısır'ın yürüttüğü anti-damping vergisi soruşturmasının ve belirlediği anti-damping vergilerinin GATT 1999 m. X/3 ve Anti-Damping Anlaşmasının m.2/2, 2/4, 3/1, 3/2, 3/4, 3/5, 6/1, 6/2, 6/6, 6/7 ve bu anlaşmaya Ek I madde 7 ve Ek II madde 1, 3, 5, 6, 7 düzenlemelerine aykırı olduğunu ve Mısır'ın uyguladığı tedbirlerin Türkiye'nin GATT 1994 ve Anti-Damping Anlaşması altında korunan menfaatlerini ortadan kaldırdığı ve eksilttiğini ileri sürerek panelin bu yönde karar vermesini talep etmiştir. AHO panel raporunu 1 Ekim 2002'de kabul etmiş ve panel kararına taraflardan herhangi birisince temyize başvurularak itiraz edilmemiştir. 23 Ekim 2002'de Mısır AHO'ya panel raporuna uymak konusundaki niyetini beyan ederek 14 Kasım 2002'de Mısır ve Türkiye, AHO'ya Mısır'ın AHO tavsiye ve kararlarını uygulaması için makul bir süre üzerinde karşılıklı olarak anlaşmalarını bildirmişlerdir (Kırmızıgül, 2017:19).

3.2.2.2. Türkiye-Fas

DS 288 kodlu uyuşmazlığın konusu; Fas'ın Türkiye üretimli kesin sıcak haddelenmiş çelik ithalatına koyduğu anti-damping tedbirine ilişkindir. 3 Ekim 2016'da Türkiye, Fas'ın bu uygulamasının; GATT 1994 Anlaşmasının XXIII:1 maddesine, GATT 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşmanın (Anti-Damping Anlaşması) dördüncü maddesine ve İthalat Lisansları Anlaşmasının altıncı maddesine aykırı olduğunu öne sürerek danışma talep edilmiştir. Türkiye panel aşamasında özellikle soruşturmanın ilgili Anlaşma'da öngörülen sürede sonuçlandırılmaması ve uyuşmazlığın esas konusunu oluşturan istatistiklerin kullanımı ile ilgili olarak, Fas'ın Anti-damping Anlaşmasını ihlal etmesine vurgu yapmıştır.

Fas, soruşturmayı olması gereken sürenin ötesinde bir sürede tamamladığını panelde ikrar etmiştir. Türkiye tarafı ise; Fas resmi istatistikleri ile ülkemiz arasında var olduğu iddia edilen on bin tonluk farkın gerçekte bulunmadığına ilişkin delilleri ve buna ilişkin iddialarını panel önünde dile getirmiştir.

Panel, uyuşmazlığa ilişkin nihai raporu; "31 Ekim 2018" tarihinde tüm DTÖ üyelerine açık olacak biçimde yayınlamıştır. "Panel Raporu"nda Fas'ın Anti-Damping Anlaşması'na aykırı hareket ettiğine hükmederek Türkiye'nin DTÖ Anlaşmalarından

kaynaklanan haklarına zarar verdiğiine karar vermiştir. Bu karara istinaden Fas'tan almış olduğu önlemi DTÖ yükümlülükleriyle uyumlu hale getirmesini talep etmiştir. Fas, aleyhine sonuçlanan Panel kararını "20 Kasım 2018" tarihinde "Temyiz Organı"na taşımıştır. Temyiz süreci devam etmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

3.2.2.3. Türkiye-Güney Afrika

DS 288 kodlu uyuşmazlığın konusu Güney Afrika'nın Türkiye'de üretilen veya Türkiye'den ithal edilen yuvarlatılmış şekildeki battaniyelere anti-damping tedbiri uygulamasıdır. Güney Afrika Tarifeler ve Ticaret Kurulu'nun yürüttüğü bir soruşturma neticesinde konulan tarifelere ilişkin 9 Nisan 2003'te Türkiye, Güney Afrika ile istişare talebini AHO'ya bildirmiştir. Türkiye; Güney Afrika Makamları'nın soruşturmanın başlatılması ve yürütülmesiyle ve anti-damping vergisi konulmasıyla ilgili gerekli bildirimleri yapmamış olduğunu ve olayın unsurlarını doğru şekilde tespit etmediğini ve Kurul'un bu unsurları değerlendirme şeklinin tarafsız ve nesnel olmadığını ileri sürmüştür. Türkiye, Güney Afrika'nın uyguladığı tedbirlerin Anti-Damping Anlaşması m.5/5, 6/1, 6/1(3), 6/2, 6/9, 6/10, 9/2, 9/3 ve 12/1'e ve GATT 1994 madde III ve X'a aykırı olduğunu iddia etmiştir. Bu uyuşmazlıkla ilgili olarak bir panel kurulmamış ve konu danışmalar aşamasında çözüme kavuşmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2019).

3.2.2.4. Türkiye-A.B.D.

DS 523 kodlu uyuşmazlığın konusu; ABD'nin Türkiye üretilen "hat borular", "karbon kaynaklı tüp ve borular", "kesiti dikdörtgen kalın karbon kaynaklı çelik tüp ve borular" ile petrol ve sondaj boruları ithalatına yönelik koyduğu edici vergidir. Türkiye bu nedenle 19.06.2017'de tarihinde DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması kapsamında panel kurulmuştur. Panele "AB, Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Kore, Hindistan, Japonya, Kanada, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Suudi Arabistan" tarafından üçüncü taraf olarak katılım sağlanmıştır. Panel aşamasında; uyuşmazlığa ilişkin ülkemizin şikâyetçi sübvansiyon soruşturmalarıyla ilgili olarak, ABD Ticaret Bakanlığı (USDOC) ile ABD Ticaret Komisyonu (ITC)'nin sübvansiyon sürecindeki çeşitli karar ve yöntemleri değerlendirilmiştir. Bunlar, "kamu kurumu" tanımı, "eldeki verileri kullanma" yoluna gidilmesi, "fayda" hesaplaması, "spesifiklik" tanımı (özgüllük) ve zarar tespitidir. Dava süreci sonucunda Panelin uyuşmazlığa ilişkin raporu 18 Aralık 2018 tarihinde yayımlanmış ve rapora göre Amerika Birleşik Devletleri

(ABD)'nin ülkemiz “menşeli çeşitli tüp ve boru” alımına yönelik sübvansiyona karşı telafi edici önlem uygulaması Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından haksız bulunmuştur. Panel, ülkemizin bu konudaki haklılığını onaylamış ve ABD'nin “Sübvansiyona Karşı Telafi Edici Önlemler Anlaşması”nın çeşitli hükümlerine aykırı hareket ettiğine hükmederek ABD'nin önlemini DTÖ yükümlülükleriyle uyumlu hale getirmesini istemiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

3.2.2.5. Türkiye-A.B.D.

DS 564 kodu ile tanımlı olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından A Section 232 önlemleri kapsamında, 23 Mart 2018 tarihinden itibaren, neredeyse tüm çelik ihracatçısı ülkelere uygulanmaya başlanan ve çelikte %25 ile alüminyumda %10 olan ek gümrük vergilerinin kaldırılması maksadı ile ülkemiz tarafından ABD'de gerçekleştirilen diplomatik çabalardan olumlu sonuç alınamamıştır. Diğer yandan 10 Ağustos 2018'de ABD makamları; ülkemizden ithal edilecek çelik ve alüminyuma uygulanan ek vergilerin %100 oranında artırılacağı duyurmuştur. Bunun üzerine, ABD'nin Section 232 kapsamında aldığı önlemlere karşı, ülkemizce, 15 Ağustos 2018 tarihinde DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması kapsamında ABD'ye karşı danışma talebinde bulunulmuş ve böylece dava süreci başlatılmıştır. ABD ile gerçekleştirilen danışma toplantısından önlemlerin kaldırılmasına yönelik olumlu bir sonuç alınamamasından ötürü 29 Ekim 2018'de Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO) toplantısında, uyuşmazlıkla ilgili olarak Panel kurulması talep edilmiştir. Panel 21 Kasım 2018 tarihinde gerçekleştirilen AHO Toplantısı'nda kurulmuş olup ve panel süreci hali hazırda devam etmektedir. Diğer taraftan ABD'nin Section 232 önlemleri ile ilgili olarak ABD'ye karşı dava süreci başlatan ülkeler şunlardır: AB, Kanada, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Norveç, İsviçre, Rusya ile Meksika'dır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

3.3. TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU SÜBVANSİYON

SORUŞTIRMALARININ ANALİZİ

DTÖ bünyesindeki AHO’ya en fazla başvuran ülkeler genellikle gelişmiş ülkeler olmakla birlikte, son yıllarda Brezilya, Hindistan, Çin, Rusya ve Meksika gibi ülkelerin başını çektiği diğer gelişme yolundaki ülkelerin de bu mekanizmaya artan bir biçimde başvuru yapmaktadır. DTÖ’nün düzenlemeleri çerçevesinde en fazla şikâyet konusu olan ülkeler ABD ve AB’dir. Türkiye ise 26 Mart 1995 tarihinden beri DTÖ üyesi olmak ile birlikte ülkemiz; 2019 tarihi itibarıyla AHO’da 17 kez yer almıştır. Bunlardan 5’i şikâyetçi; 12’si ise şikâyet edilen ülke olarak yer almıştır. Ayrıca Türkiye; 95 anlaşmazlığa üçüncü taraf olarak katılım sağlamıştır (Dünya Ticaret Örgütü, 2019).

3.3.1. Çalışmanın Hipotezi, Analiz Yöntemi ve Metodu

Dünya ticaretindeki korumacılık uygulamaları tarife ve benzeri korumacılık uygulamaları ile tarife dışı engeller olmak üzere iki kategoride sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma ülkelerin kamu maliyelerindeki etkileri açısından ele alındığında ise mali mali olmayan korumacılık uygulamaları olmak üzere iki temel grupta sınıflandırılmaktadır. Mali nitelikli korumacılık araçları tanımlamasının nedeni bu uygulamaların; ülkelerin kamu maliyeleri üzerinde bazı ek mali yükümlülük oluşturmasıdır. Mali nitelikli koruma araçları; tarifeler, anti-damping vergileri, telafi edici vergiler ve mali yükümlülük gerektiren korunma önlemleridir. Çalışmada, sadece anti-damping vergileri, telafi edici vergi önlemleri dikkate alınmıştır. Çalışmanın temelinde ülkelerin korumacılık araçlarına başvuru nedenleri ile ihracata verdikleri önemi izah edebilmek adına DTÖ web sayfasında alınan veriler ile TİM, TÜİK, BÜMKO web sitelerinden alınan veriler yorumlanmıştır.

3.3.2. Sübvansiyon Soruşturmasının Analizi

Sübvansiyonlu ithalata karşı telafi edici tedbir uygulanabilmesi için, öncelikle ithalatçı DTÖ üyesi ülkenin yetkili makamları tarafından bir telafi edici tedbir soruşturmasının açılması gereklidir. Bu soruşturmanın açılabilmesi firmaların kamu otoritesine başvuru yapması ve ilgili devletin DTÖ’ye telafi edici tedbir soruşturması başvurusunda bulunması gereklidir. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşma’sına göre, soruşturma esnasında soruşturma makamının maddî hukuka ilişkin

üç ana unsuru tespit etmesi gerekmektedir. Bunlar: Sübvansiyon miktarı, zarar ve nedensellik bağıdır. Bu unsurlardan birisinin eksik olması; telafi edici tedbirin uygulanması engellemektedir. Belli bir ürünün ithalatında sübvansiyon tespit edilmesine rağmen, sübvansiyonun ithalatçı DTÖ üyesi ülkede o ürünü üreten yerli üreticilerde zarara yol açtığı ispat edilmedikçe telafi edici tedbir uygulanamaz. Aynı şekilde, sübvansiyon ve zararın varlığı söz konusu olmasına rağmen, bu zarara neden olan esas unsurun sübvansiyonlu ithalat olduğu ispat edilemez ise yine telafi edici tedbir uygulamak söz konusu olamaz. Sübvansiyon konusunda zarar ve nedensellik bağına ilişkin tespitlerin zamanlaması konusunda anlaşmada herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu konuda izlenecek sıranın özel bir önemi olamamak ile birlikte uygulamada genelde soruşturmaya öncelikle sübvansiyon unsurundan başlanmaktadır. İlliyet bağının tespiti ise sübvansiyon ve zararın tespitinden sonra yapılır çünkü sübvansiyon ve zarardan birisinin varlığı ispat edilememiş olunması halinde sübvansiyon ve zarar arasında bir nedensellik bağının mevcut olup olmadığını incelemek de bir anlam ifade etmeyecektir (Yılmaz, 2004:131-133).

Yukarıda ifade edildiği üzere; sübvansiyon soruşturması sonucunda telafi edici tedbirin yürürlüğe konulabilmesi için maddi hukuka ait üç unsurun; sübvansiyon, zarar ve nedensellik bağının tespiti gerekmektedir. Fakat maddi hukuka ilişkin bu tespitlerin yapılabilmesi için belli usul kurallarına uyulması gerekmektedir. Anlaşmadaki usule ilişkin hükümler de en az esasa ilişkin olanlar kadar önemlidir ve DTÖ panelleri ile Temyiz Organı da ihtilaflara ilişkin verdikleri kararlarda bu hususu göz önünde bulundurmaktadır. Soruşturma süreci yerli üretim dalından kamu otoritesine gelen şikâyetle başlar ve şikâyet üzerine soruşturma açılabilmesi için; soruşturma makamının şikâyetin soruşturma açılmasını gerektirecek delilleri ihtiva ettiğinin tespit edilmesi gereklidir. Diğer taraftan; birtakım durumlarda herhangi bir şikâyet söz konusu olmadan da soruşturma makamının soruşturmayı re'sen açması mümkündür. Soruşturmanın açılması ardından soruşturma makamı maddi hukuka ilişkin yapılması gereken tespitlere dayanak olacak verileri soruşturmanın taraflarından talep edecektir. Veriler toplandıktan sonra; gerek görülmesi halinde bu verilerin doğruluğunu teyit etmek üzere veriyi veren firmalara yönelik yerinde incelemede bulunulabilir. Soruşturma sürecinde ilgili taraflar; soruşturma makamına bilgi ve belge sunabilmektedirler.

Maddi hukuka ilişkin tespitlere göre önlem alınması gerektiğinde önleme başvurulmadan önce soruşturma makamı ilgili taraflara esasa ilişkin tespitlerinin dayanaklarını gösteren bir bildirimde bulunarak tarafların önce süreceği itirazları değerlendirir. Önlem alınması durumunda, önlem en fazla beş yıl süreyle yürürlükte kalır ve bu sürenin sonunda önlemin kaldırılırsa sübvansiyonun ya da zararın devam etmesi ya da yeniden belirme ihtimalinin bulunduğu tespit edilemezse önlem yürürlükten kaldırılır. Diğer yandan beş yıllık uygulama süresi içinde de önlemin uygulanmasına devam edilmesinin gerekli olup olmadığı hususunun gözden geçirilmesi mümkündür (Yılmaz, 2004:219-220).

3.3.2.1. DTÖ Kapsamında Açılan Sübvansiyon Soruşturmalarına Genel Bakış

Geçtiğimiz YY'da dünya korumacılık ile ticaretin serbestleşmesi arasında yürütülen tartışmalar; politik yaklaşımların serbestleşmeye yönelik evrilmesinden ötürü yerini liberal politikalara bırakmıştır. 1929 yılındaki iktisadi kriz akabinde artan gümrük vergileri ve dış ticarete korumacılık yaklaşımları II. Dünya savaşı sonrasında giderek zayıflamıştır. Küreselleşme bölgesel entegrasyonlar sayesinde gelişerek son 10 yılda devletlerin imzaladıkları bir takım anlaşmaların sayılarındaki artış da dünya ticaretinin önündeki engellerin kalkması doğrultusunda katkıda bulunmuştur.

Tablo 4: Dünya Ticaretinde Önde Gelen Ülkeler 2017

İhracat			İthalat		
Sıralama	Ülke	Pay %	Sıralama	Ülke	Pay %
1	Çin	13	1	A.B.D	14
2	A.B.D	9	2	Çin	10
3	Almanya	8	3	Almanya	7
4	Japonya	4	4	Japonya	4
5	Hollanda	4	5	Birleşik Krallık	4
6	Kore	3	6	Fransa	3
7	Hong-Kong	3	7	Hong-Kong	3
8	Fransa	3	8	Hollanda	3
9	İtalya	3	9	Kore	3
10	Birleşik Krallık	3	10	İtalya	3

31	Türkiye	1	19	Türkiye	1
----	---------	---	----	---------	---

Kaynak: Trademap, www.trademap.org

Dünya ticareti; son yılda globalleşmenin bir araya getirici rolü sayesinde yüksek performans göstermiştir. Artan bu hacim nedeniyle DTÖ başta olmak üzere, birçok uluslararası ve bölgesel kuruluş bu artan hacim nedeniyle küresel ekonominin düzenlenebilmesi adına daha da güçlü yapılara dönüşmüştür. Devletlerin arasında akdedilen serbest ticaret anlaşmaları bu yönde en önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü verileri göre 2008 yılında önce ABD’de ortaya çıkan ve Avrupa’ya sıçrayan iktisadi krizin bu büyümeyi yavaşlatması nedeniyle dış ticaret hacmi düşmüştür. 2017 yılına gelindiğinde ise küresel dış ticaret açısından 2008 yılının üzerinde bir hacme ulaşıldığı bir yıl olmuş ve ticaret hacmi 36,5 trilyon USD seviyesine ulaşmıştır. (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere küreselleşme eğilimlerinin arttığı 1980’lerin ardından 1995 yılında DTÖ’nün kurulmasıyla birlikte, ticarete serbestleşme trendi artış göstermiştir. Bu nedenle, DTÖ kapsamında üye ülkelerin, ticareti tarifeler yoluyla engelleyememeleri, ülkeleri mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına yöneltmiştir. Bu araçların ticari etkileri de yüksek olmuş ve bu yüzden DTÖ’nün kurulduğu tarihten itibaren toplamda açılan soruşturmalar neticesinde alınan önlem sayısı 3.800’ü bulmuştur. 3.808 adet anti-dampinge ilişkin önlemler uygulanırken, 285 adet telafi edici önlemler ve 155 adet korunma önlemleri uygulanmıştır. Soruşturmalar sonucunda haksız rekabete karşı geliştirilen araçlar olan anti-damping vergisi uygulaması %90 oranla en fazla kullanılan uygulama olmuşken, telafi edici vergiler %6 oranla ikinci ve korunma önlemleri %4 oranla üçüncü olarak kullanılan uygulama olmuştur.

Tablo 5 de görüldüğü gibi, DTÖ’nün kurulmasıyla birlikte mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında artış yaşanmıştır. İkinci bölümde de ifade edildiği üzere bu araçlar en çok gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Bu da aslında gelişmiş ülkelerin, dünya ekonomik sistemi içinde yer alan diğer uluslar arası kuruluşlarda olduğu gibi, DTÖ’de de etkin olduklarını göstermektedir. Uluslararası ticaret; haksız rekabet nedeniyle ortaya çıkan çatışmalardan giderek daha fazla etkilenmekte ve bundan ötürü ticarete haksız rekabete başvuran ülkelere karşı korumacılık araçları ile yaptırımlar uygulanabilmektedir (Karaş, 2018:166-168).

Tablo 5: 1995-2018 Döneminde Kullanılan Mali Nitelikli Korunma Araçları

Yıl	Anti-damping	Telafi Edici Vergi	Korunma Önlemi
1995	120	19	0
1996	92	4	1
1997	127	3	3
1998	185	6	5
1999	190	14	5
2000	238	21	7
2001	169	14	9
2002	218	14	14
2003	224	6	15
2004	154	8	6
2005	138	4	6
2006	142	3	7
2007	106	2	5
2008	143	11	6
2009	143	9	10
2010	135	19	4
2011	99	9	11
2012	120	10	6
2013	161	13	8
2014	157	11	11
2015	181	15	11
2016	171	24	6
2017	192	18	9
2018	203	28	7
Toplam	3808	285	172

Kaynak: Anti-damping: https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm

Telafi Edici Vergi: https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm

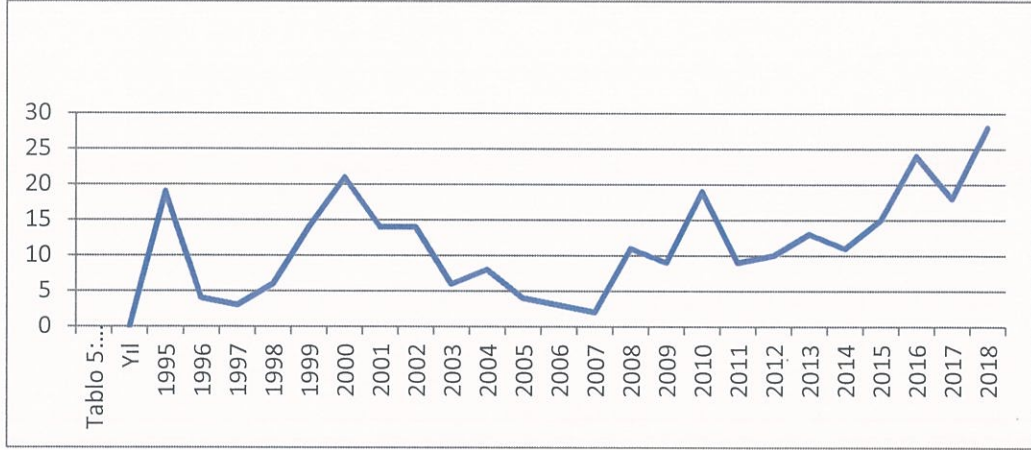
Koruma Önlemi: https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/safeg_e.htm

3.3.2.2. Türkiye'ye Karşı Açılan Sübvansiyon Soruşturmaları

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi korumacılık eğilimi kriz dönemlerinde artış gösterirken, genişleme dönemlerinde ise azalma göstermektedir. Bu durum ülkelerin korumacılık araçlarını, daha çok yerli sanayilerini küresel dalgalanmalara karşı korumak

amacıyla kullanmasından ötürü açılan sübvansiyon soruşturmalarına (telafi edici tedbir) yansımış durumdadır (Karaş, 2018:167).

Şekil 2: Yıllık Bazda Açılan Sübvansiyon Soruşturmaları

Türkiye; 9 adet sübvansiyon soruşturmasının tarafı olmuştur. Türkiye'nin taraf olduğu haksız rekabet soruşturmaları aşağıda yer almaktadır. Türkiye'ye karşı Kanada, Avrupa Birliği birer adet soruşturma açarken, A.B.D'nin 7 adet soruşturma açtığı görülmektedir.

Tablo 6: Türkiye'ye Karşı Açılan Sübvansiyon Soruşturmaları (1995-2018)

Canlı Hayvanlar Ve Hayvansal Ürünler	Hazır gıda maddeleri; içecekler, alkollü içecekler ve sirke; tütün ve üretilen tütün ikameleri	Ana metaller ve ana metalden Mamul ürünler	Toplam
Kanada: 1	Avrupa Birliği : 1 ABD : 1	ABD : 6	9

Kaynak: DTÖ, Countervailing Sectoral Distribution of Measures: By Exporting Country 01/01/1995 - 31/12/2018

Türkiye'ye karşı açılan sübvansiyon soruşturmalarının sektörel dağılımı ise şu şekildedir. Türkiye'ye karşı açılan sübvansiyon soruşturmalarının ekseriyet ile metal ve metalden ürünlere yönelik olduğu görülmektedir. Bunu hazır gıda maddelerinin takip ederken bir adet sübvansiyon soruşturmasının da canlı hayvan ve hayvansal gıdalara yönelik olduğu görülmektedir.

3.3.2.3. Türkiye'nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları

Türkiye; sübvansiyon soruşturmaları ile ilgili olarak Dünya Ticaret Örgütü nezdinde yalnızca Hindistan'a yönelik olarak bir adet soruşturma açmıştır.

Tablo 7: Türkiye'nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları (1995-2018)

Soruşturmaya Muhatap Olan Ülke	Soruşturma Açan Ülke
	Türkiye
Hindistan	1

Kaynak: DTÖ, Countervailing Measures: Reporting Members Exporting Country 01/01/1995 - 31/12/2018

Türkiye'nin açtığı soruşturma ise yalnızca Hindistan'a yönelik olmak üzere Plastikler ve bunların eşyaları; kauçuk ve bunlardan yapılmış ürün grubuna yönelik olarak açılmıştır.

Tablo 8: Türkiye'nin Açtığı Sübvansiyon Soruşturmaları (1995-2018)

Soruşturmaya Muhatap Olan Ülke	Soruşturma Açılan Ürün Grupları
	Plastikler ve bunların eşyaları; kauçuk ve bunlardan yapılmış ürünler
Hindistan	1

Kaynak: DTÖ, Countervailing Sectoral Distribution of Measures: By Reporting Member 01/01/1995 - 31/12/2018

SONUÇ

Haksız rekabeti engelleyebilmek adına DTÖ bünyesinde kullanımına müsaade edilen mali nitelikteki korumacılık önlemlerinin, tam olarak bu amaca hizmet etmediği görülmektedir. Bu önlemlerin çoğu gelişmiş ülkeler tarafından genellikle haklı bir gerekçe göstermeksizin ulusal çıkarlar paralelinde kullanılması nedeniyle DTÖ'nün haksız rekabeti önlemek ile ilgili kurallarını güncellemesi ve gelişmiş ülkelerin çıkarlarına değil de tüm ülkelerin eşit rekabetine uyacak şekilde düzenlemesi gerekmektedir. Diğer yandan gelişmiş ülkelerin bir taraftan serbest rekabet koşullarından uzak duruşları karşısında gelişmekte olan ülkeler bu şartlara adapte olabilmek ve onların oluşturduğu rekabet ortamından korumak amacıyla yeni korumacılık politikalarını geliştirerek uygulamalıdır.

DTÖ bünyesindeki AHO'ya en fazla genelde gelişmiş ülkelerin başvuru yaptığı görülmektedir. Son yıllarda ise "Brezilya, Hindistan, Çin, Rusya ve Meksika"nın da başını çektiği diğer gelişme yolundaki ülkelerin de bu mekanizmaya artan bir biçimde başvuru yapmaktadır. DTÖ'nün düzenlemeleri çerçevesinde en çok şikayete konu ülkeler "ABD ile AB"dir. Türkiye ise 26 Mart 1995'den beri DTÖ üyesi olmak ile birlikte ülkemiz; 2019 tarihi itibarıyla AHO'da on yedi kez yer almıştır. Bunlardan 5'inde şikayetçi; 10'unda ikisinde ise şikayet edilen ülke konumunda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye; 95 anlaşmazlığa üçüncü taraf olarak katılım sağlamıştır. Türkiye; 9 adet sübvansiyon soruşturmasının tarafı olmuştur. Türkiye'nin taraf Türkiye'ye karşı Kanada, Avrupa Birliği birer adet soruşturma açarken, A.B.D'nin 7 adet soruşturma açtığı görülmektedir.

Günümüzde ülkeler; uluslararası sistemin bir üyesi olarak bir takım iktisadi birlikler oluşturarak teşvik sistemleri öncelikli olmak üzere ekonomi politikaları ve buna ilişkin kurumlarını; uluslararası iktisadi sistemin düzenleyici kuruluşların düzenlemeleri doğrultusunda şekillendirmişlerdir. Tezimizde sunulan veriler çerçevesinde görüleceği üzere ülkemizde uygulanan ihracat odaklı teşvik politikaları; da uluslararası ticareti düzenleyen "DTÖ, AB", düzenlemeleri yanında Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve diğer ikili ve çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde tasarlandığı görülmektedir.

Türkiye; 8 adet anti-damping soruşturmasının tarafı olmuştur. Türkiye'ye karşı Brezilya, Hindistan, Tayland birer adet soruşturma açarken, Türkiye'nin; A.B.D'ye 2 adet, Mısır, Fas ve Güney Afrika'ya birer adet soruşturma açmıştır. Türkiye; 9 adet sübvansiyon soruşturmasının tarafı olmuştur. Türkiye'ye karşı Kanada, Avrupa Birliği birer adet soruşturma açarken, ABD'nin 7 adet soruşturma açtığı görülmektedir. Türkiye; sübvansiyon soruşturmaları ile ilgili olarak Dünya Ticaret Örgütü nezdinde yalnızca Hindistan'a yönelik olarak bir adet soruşturma açmıştır. Bu veriler ışığında Türkiye'de ihracat teşviklerinin GATT Uruguay Round düzenlemelerine uygun olacak şekilde "11.1.1995 tarih ve 22168 sayılı resmi gazetede yayınlanan ihracata yönelik devlet yardımları kararı" ile en temel anlamda düzenlendiği söylenebilir.

Bu karar 14.08.2015 tarih ve 29445 sayılı resmi gazetede yayınlanan karar ile revize edilerek bölgeler arası farklılıklardan kaynaklanan ekonomik ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılmasına, yeni eğitim olanakları sağlanarak istihdamın güçlendirilmesine, özellikle yeni ürün, üretim sistemi ve teknoloji kullanan sektörlerde Ar-Ge ile dış ticaret dengesini iyileştirmeye yönelik programların uygulanmasına, aynı üretim alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin örgütlenmelerine, çevre sorunlarının önlenmesi için sanayinin yeniden yapılandırılmasına, GATT taahhütlerimiz çerçevesinde tarım ürünlerinin desteklenmesine, ürünlerimizin uluslararası alanlarda tanıtım ve pazarlanmasına ilişkin devlet yardımlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Geneli itibari ile ülkemizde uygulanmakta olan ihracat teşvik uygulamaları ve bu uygulamaların eksik yönleri ile bu eksikliklere ilişkin politika önerileri noktasında tespitler şu şekilde sıralanabilir:

Değişik tebliğ ve yasalar çerçevesinde farklı sayıda kurum ve kuruluş tarafından ortaya konulan münferit düzenlemelerin meydana getirdiği negatif etkileri bertaraf etmek amacıyla 2010 yılında "6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanunla ile birlikte hem teşvik sisteminin bütünlüğünün sağlanması hem de AB ile DTÖ nezdinde devlet yardımları kurallarına uygun bir yapı oluşturulması hedeflenmiştir. Bahsi geçen kanun; tarım, balıkçılık ve hizmet sektörleri dışında bütün devlet yardımlarını kapayacak şekilde düzenlenmiştir.

Fakat “9. Kalkınma Planında” belirtildiği üzere Türkiye’de teşvik sistemi; kompleks oluşu, mükerrer oluşu, eşgüdümde yaşanan eksiklikler ve performans takip mekanizmalarının eksikliği ve bürokrasi benzeri konuların çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Değişik isimler ve tebliğler altında düzenlenen ve yüksek tutarları kapsayan teşviklere rağmen ihracat; beklenen şekilde artış yaşayamamış, dünya çapında bilinirliği yüksek markalar ortaya konulamamıştır. İşletmelerin proje bazlı desteklenmesi ile uluslararası bilinirliği olan markaların doğmasına katkıda bulunacağı beklenmektedir.

Gerek yatırım gerek ihracat olsun sayısı 25’i bulan uygulamacı /denetleyici/destekleyici/finansman sağlayıcı kurum ve kuruluş tarafından yürütülmekte olan teşvikler; yeknesaklıktan uzak kalmaktadır. Diğer yandan bu teşviklerin şeffaflığı, etkinliği, koordinasyonu, denetimi ve sonuçlarının mukayese edilebilirliğini farklı kurumların varlığı nedeni ile etkin ve de verimli olamamaktadır.

İhracat teşvikleri; yetişmiş insan gücüne erişimlerinin yüksek ücretler nedeniyle kolay olmamasından ötürü KOBİ’ler yerine ağırlıklı olarak büyük ölçekli firmalar tarafından kullanılmaktadır. Bunun için KOBİ’lerin insan kaynağını geliştirmek ve KOBİ’leri ihracata yönelik devlet destekleri ile ilgili olarak bilinçlendirerek bilgiye erişimlerinin artırılması sağlanmalıdır. KOSGEB Kobi Bilgi Sistemi verilerine göre Türkiye’de; KOBİ’lerin çalışanlar sayısı içerisinde yaklaşık %76 oranında payı vardır. Bu oran dikkate alındığında istihdam artışı küçük ölçekli firmaların ihracata katılımı yükseltilmeden büyük ölçekte ihracat ve istihdam artışı sağlanamaz.

Türk Eximbank; bankanın verilerine göre 2018 yılsonunda 27,3 milyar USD nakdi ve 17 milyar USD sigorta imkanı olmak üzere 2017 yılına göre %12,5 düzeyinde artış ile toplamda 44,2 milyar dolarlık finansman desteği sağlamıştır ve bu şekilde Türkiye ihracatının da %26’sı finanse edilmiştir. Fakat bu kaynağın ağırlıklı bölümü; KOBİ’lerin teminat sorunu nedeniyle büyük ölçekli firmalar tarafından kullanılmıştır. KOBİ’lerin Eximbank kredilerine ulaşmasının arttırılmasında fayda görülmektedir.

İthal edilen bir ürünün yurtiçi üretimini sağlamak sureti ile cari açığı azaltmak öncelikli hedef olsa rekabetçi olmayan sektörlerin teşviklerle desteklenmesi konusunda seçici olmak gerekmektedir. Rekabet gücü düşük olan sektörlerin teşvik edilmesi bir

yere kadar mümkün olmak ile beraber bu durum uzun vadeli olamamakta ve kaynak dağılımını bozmaktadır. Teşviklerle ayakta durabilen firmalar, teşviklerin sona ermesiyle faaliyetlerini sürdürmede zora düşebilmeleri nedeni ile teşvik verilecek sektörler konusunda seçici olmak gerekir. İktisadi gelişmenin sağlıklı bir biçimde tesis edilebilmesi için kritik öneme sahip ürünlerin üretimi ve bu ürünlerin hangi aşamada nasıl destekleneceği kaynak kullanımının etkinliği açısından büyük önem taşır. Bu açıdan Türkiye’de ihracata yönelik devlet desteklerini düzenleyen ve 11 Ocak 1995 tarih - 22618 sayılı resmi gazetede yer alan “94/6401 sayılı ihracata yönelik destek devlet yardımları kararı” ile düzenlenen mevzuat daha basit hale getirilmelidir. Basit hale getirilen mevzuatın yanında uygulamacı kuruluşlar bünyesindeki farklı uygulamaların da ortadan kaldırması şarttır KOBİ’lerin ise özellikle hazırlık aşamasında verilen desteklerden daha çok ihracatçının faydalanması sağlanmalıdır.

2023 ihracat hedeflerine erişilebilmesi için daha önceki teşvik politikalarından farklı olacak şekilde tüm iş kollarının değil rekabet ve teknolojik ve katma değeri yüksek olan ürünlerin üretimini sağlayacak sektörler teşvik edilmelidir. Aksi durumda ileri teknolojik ürünlerin ithalatı artması ve ihracatın birim fiyatının düşmesi söz konusu olacaktır.

Ülkemizin değişik bölgelerinde faaliyet gösteren birçok ihracatçı her ne kadar devlet yardımı vermeye yetkili ve sektörü ile ilgili ihracatçı birliğine üye olsa da hangi ürün için ne tür destek sağlandığından yeteri kadar haberdar değildir. Desteklerle ilgili bilinç düzeyini yükseltmek için muhtelif iletişim araçları yoluyla farkındalığın artırılacağı türden bilgilendirme ve tanıtım aktiviteleri uygulanmalıdır. Bu noktada ilgi STK’lar (“İhracatçı Birlikleri, Ticaret Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları”) firmaların bilgilendirilmesi ile ilgili aktif bir biçimde rol almalıdırlar.

Daha etkin ve koordinasyon içinde verilen üretime ve ihracata yönelik devlet destekleri ve bu desteklerin kullanımındaki bürokrasinin azaltılması ihracat yolu ile cari açığın azaltılması cari açığın düşürülmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aggarwal, A. (2003). Patterns and determinants of anti-dumping: A worldwide perspective (No. 113) Working Paper, (11.07. 2019).
- Agreement Establishing The World Trade Organization, 2019 https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf , (01.05.2019).
- Agreement On Subsidies And Countervailing Measures, 2019 https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/24-scm.pdf, (05.05.2019).
- AGREW, J.H.(1985), Competition Law, London.
- UWAZURUIKE, Allwell. Unfair Competition in International Trade: An Analysis of the Effects of Antidumping Proliferation in Developing Countries. *Available at SSRN 3184562*, 2013.
- AY, Ahmet, Sinem YAPAR (2005). "Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57-80.
- AKALIN, Güneri. (2016). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Orion Kitapevi.
- AKSOY, Mehmet Ali. (2011). Haksız Rekabet Halleri ve Haksız Rekabetin Tespiti, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATAYETER, Coşkun, Arzu EROL (2011). "Türkiye’de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 11-26.

AYDIN, H. (2008). Türk Ticaret Kanunu'nda Haksız Rekabet Suçları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ceza ve Ceza Usul Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 5.

AYTEKİN, İbrahim, Okyay UÇAN. (2018). "Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 853-854.

BULUTOĞLU, Kenan. (2003). *Kamu Ekonomisine Giriş*, 4. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10.07.2018. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> , (19.06.2019).

DEMİR, Osman. (1997). *Ekonomide Devlet*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın NO:71,.

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara: Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.

DİNÇ, Serhan, Türk Ticaret Kanununa Göre Haksız Rekabet Halleri ve Buna İlişkin Davalar 1. Baskı Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017

DİNLER, Zeynel. (2013). *Mikro Ekonomi*, Gözden Geçirilmiş 18. b., Bursa: Ekin Yayınları.

Dünya Ticaret Örgütü (2018). "World Trade Statical Review 2018", https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf, (27.08.2019).

Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması, 1995, T.C. Resmi Gazete, 22213, 25 Şubat 1995. (https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc078/kanuntbmmc078/kanuntbmmc07804067.pdf) (11.08.2019).

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm, (01.08.2019).

EĞİLMEZ, Mahfi(20 Ekim 2012), "İkiz Açık, Üçüz Açık", Kendime Yazılar, "http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html" <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html> , (27.08.2019).

EKŞİ, Nuray (2015). *Milletlerarası Ticaret Hukuku, 2.b., İstanbul: Beta Basım Yayım*

GÜLTEKİN, Saaddettin (2010). *Dış Ticarete Haksız Rekabet: Damping*, Ankara Barosu, 10(1), 9-18.

HOEKMAN, Bernard M. and KOSTECKI Michel M., 1995. *The Political Economy of The World Trading System From GATT to WTO*, Oxford University Press, New York IMF World Economic Outlook, (10.05.2019).

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/03/28/world-economic-outlook-april-2019> , (18.06.2019).

İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı (1994)http://www.gumruk.com.tr/files/94-6401_ihracata_yonelik_devlet_yardimlari_karari.htm , (15.07.2019)

İPEK, Evren, Özlem AYVAZ KIZILGÖL. (2016)."Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık", 16(3), *Ege Akademik Bakış*, 425-442.

KARANFİL, Muhammet (2014). "Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığı Sorunu: Zaman Serisi Analizi". *ÇOMÜ Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(2), 379-393.

- KARAŞ, Göksel (2018). Uluslararası Ticarete Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIRMIZIGÜL, Ercüment (2017). *Dünya Ticaret Örgütü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- PARASIZ İlker, Uluslararası Mali ve Ekonomik Kuruluşlar, 4.b., Bursa: Ezgi Kitabevi, 2015.
- PARILTI Hasan, "Uluslararası Ticarete Korumacılık ve 2008 Krizi", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 48, 2, 2013, ss.90-123.
- PARILTI, Hasan (2015). "Çok taraflı ticaret sistemi ve ticaret politikaları: İthalatta koruma kolay bir iş mi?", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(2) 136-143.
- POPA Lucia Paliu, "Economic Theories of Foreign Trade Transactions", MRPA Paper, No: 18570, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/18570/1/MPRA_paper_18570.pdf, (19.07.2019).
- RESMÎ GAZETE. (2011) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110214-1-1.htm> ,(25.07.2019).
- RUGMAN Alan M., "The World Trade Organization and The International Political Economy", The World Trade Organization in the New Global Economy, ed. Alan M. Rugman, Gavin Boyd, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2001.
- SAVAŞAN, Fatih. (2015). *Kamu Ekonomisi*. 5. b., Bursa: Dora Basım-Yayın.

SCHUMACHER Reinhard, “Adam Smith’s Theory of Absolute Advantage and The Use of Doxography in The History of Economics”, Erasmus Journal for Philosophy and Economics, 5, 2, 2012, pp.54-80.

SELEN, Ufuk (2011). *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

SELEN, Ufuk. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Devletin Dış Ticaret Politikaları Üzerinde Rolü (Türkiye Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SELEN Ufuk, “1980 Sonrası Neo-liberal Politika Uygulamalarının Eleştirisi”, İktisat Dergisi, 2008, ss.99-114.

ŞAHİNÖZ, Ahmet. *Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü. Küreselleşme ve Türkiye Tarımı*, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, 2002, 177-189.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. " <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa>, (02.02.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2009). “2009 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu”<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/9512009beklentilerraporusonpdf.pdf>, (05.07.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2010). “2010 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/9472010-beklentiler-raporupdf.pdf>, (07.07.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2011). “2011 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/9462011yilimybgerceklesmeleribeklentilerraporupdf.pdf>, (09.07.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2012). “2012 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/66832012-yili-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-ve-beklentiler-raporu-son.pdf>, (01.08.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2013). “2013 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/77432013-yili-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-ve-beklentiler-raporu.pdf>, (05.08.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2014). “2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/85952014-yili-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-ve-beklentiler-raporu.pdf>, (08.08.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2015). “2015 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/93712015-yili-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-ve-beklentiler-raporu.pdf>, (10.08.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2016). “2016 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/102382016-yili-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-ve-beklentiler-raporu.pdf>, (14.08.2019).

T.C. Maliye Bakanlığı (2017). “2017 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu” <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/108352017mybutcebeklentileriraporupdf.pdf>, (15.08.2019).

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). "2018 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu

"<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/123562018mybbutcebeklentilerraporupdf.pdf>,
17.08.2019).

TOPRAK, Ahmet (2014). "GATT Madde XX Genel İstisnalar", *İzmir Ticaret Odası*,
<http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2014/gatt%20madde%20xx%20genel%20%C4%B0st%C4%B0snalar.pdf>, (15.08.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (2012). "2023 Türkiye İhracat İhracat Strateji ve Eylem Planı", <http://geka.gov.tr/Dosyalar/01adq0ifbp1ic11m4nlc81rpsr178.pdf>,
(27.08.2019).

ÜNSAL, Erdal (2015). *Makro İktisat*. 10.b., Ankara: İmaj Yayınevi.

ÜNSAL, Erdal. (2004). *Mikro İktisat*, 5.b., Ankara: İmaj Yayınevi.

World Tariff Profiles, 2019.

https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles19_e.pdf (20.07.2019).

World Trade Statistical Review, 2018.

https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf, (15.06.2019).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm,
(16.06.2019).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm,
(18.06.2019).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/safeg_e.htm,
(20.06.2019).